

ISSN 1561-1264 (PRINT)

ISSN 2664-5998 (ONLINE)

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

Філософія

ВИПУСК 3(44) 2019

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Засновник: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ № 3 (44) 2019

ISSN 1561-1264 (Print)

ISSN 2664-5998 (Online)

Key title: Naukove пізнання. Metodologiâ ta tehnologiâ

Abbreviated key title: Nauk. пізнання, Metodol. tehnol.

Variant title: Naukove пізнання: metodologiâ ta tehnologiâ

*Журнал зареєстрований
26 червня 2010 р.
Міністерством юстиції
України № 17195-5965 Р.*

*Журнал виходить
2 рази на рік і є фаховим
з філософії згідно переліку
наукових видань України.
Затверджено рішенням
МОН України № 241
від 09.03.2016
(додаток № 9).*

*Рекомендовано
до друку вченою радою
Університету Ушинського,
протокол № 2
від 28.11.2019 р.*

*Друковані матеріали
виражають позицію
автора, яка не завжди
поділяється редакційною
колегією.*

*Передрук матеріалів
здійснюється за умови
обов'язкового посилання
на «Наукове пізнання:
методологія
та технологія».*

Рукописи не повертаються.

Редакційна колегія

Борінштейн Євген Русланович, головний редактор, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Петінова Оксана Борисівна, заступник головного редактора, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Балашенко Інна Валеріївна, відповідальний секретар, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Атаманюк Зоя Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Бліхар В'ячеслав Степанович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології (Львівський державний університет внутрішніх справ).

Добролюбська Юлія Андріївна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна, доктор філософських наук, професор кафедри мистецтвознавства та загально-гуманітарних дисциплін (Міжнародний гуманітарний університет).

Златица Плашієнкова, PhD, доктор філософії, філософський факультет (Університет Каменського в Братиславі, Словаччина).

Окорокова Віра Вікторівна, доктор філософських наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Орленко Ірина Миколаївна, завідувач Одеського обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти (КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»).

Романенко Сергій Степанович, кандидат філософських наук, в. о. доцента кафедри спортивних ігор (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Халапсіс Олексій Владиславович, доктор філософських наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ).

Цибра Микола Федорович, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Юшкевич Юлія Сергіївна, кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії, історії та політології (Одеський національний економічний університет).

**Вимоги до статей, які подаються до наукового журналу
«НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ»**

ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Для опублікування статті у науковому журналі «Наукове пізнання: методологія та технологія» необхідно надіслати на електронну пошту editor@nr.pdpu.od.ua такі матеріали:

1. статтю;
2. довідку про автора (прізвище, ім'я, по батькові автора, місце роботи (навчання), адреса місця роботи, контактний телефон, адреса електронної пошти, поштова адреса для відправки друкованого примірника);
3. рецензію-відгук на статтю від доктора наук у відповідній галузі науки (за винятком докторів та кандидатів наук).

Редакція журналу здійснює внутрішнє рецензування статті – розгляд статті одним із членів редакційної колегії (single-blind review – рецензент знає автора, але автор не знає рецензента). На підставі проведеного рецензування автор може отримати одну з таких відповідей: – статтю прийнято до друку, – доопрацювати статтю, – автору відмовлено в публікації.

Оплата статті здійснюється тільки після офіційного підтвердження та надання реквізитів від редакції журналу (офіційний e-mail: editor@nr.pdpu.od.ua).

Матеріали, подані з порушенням вимог стандартів, не приймаються до редагування і публікації. Редакція зберігає право на редагування матеріалів, їхнє скорочення й уточнення найменування. Опубліковані матеріали виражають позицію автора, що може не збігатися з думкою редакції. За вірогідність фактів, статистичних даних і інших матеріалів відповідальність несе автор.

ТЕМАТИЧНІ РОЗДІЛИ ЖУРНАЛУ

1. Філософія природи, світу і космосу;
2. Філософія суспільства та суспільної історії;
3. Філософія людини з її особливостями, здібностями і властивостями;
4. Філософія духовної сфери або інтелектуальних процесів.

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Формат А 4; поля – 2 см (нижнє) x 2 см (верхнє), 3 см (ліве) x 1,5 см (праве); абзац – 1,25 см; міжрядковий інтервал – 1,5 см; шрифт – Times New Roman; кегль – 14.

Обсяг статті – від 10 до 20 сторінок.

У тексті слід використовувати символи за зразком: лапки «...», дефіс (–), тире (–), апостроф (').

СТРУКТУРА СТАТТІ

1. Ліворуч вказується **УДК** та **тематичний розділ** журналу.
2. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) **мовою статті**. Максимальна кількість авторів у статті – три особи.
3. Назва статті. Має містити не більше 10 слів, розкривати сутність проблеми та бути цікавою широкому загалу науковців.
4. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова українською мовою статті (5-10 слів). Резюме має містити такі **обов'язкові** елементи: *актуальність проблеми, мета, методи та результати дослідження*.
5. Наукова стаття обов'язково має містити такі структурні елементи:

Вступ.

Мета та завдання.

Методи дослідження.

Результати.

Висновки. Висновки не повинні містити дані, яких немає в основному тексті статті.

Література завершує статтю і публікується під заголовком «**Список використаних джерел**». Бібліографічний опис списку оформлюється у порядку згадування з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України *ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання*». У статті мають бути посилання на іншомовні джерела (не менше 25% від загальної кількості посилань).

References. Оформлюється відповідно до стандарту **APA (APA Style Reference Citations)**. Автор (трансліт), назва статті (трансліт), назва статті (в квадратних дужках переклад на англійську мову), назва джерела (трансліт), вихідні дані з позначеннями на англійській мові. Наприклад:

Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). *Slovnuk ukrainskoї movy: v 11 tt.* [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].

6. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) англійською мовою.

7. Назва статті англійською мовою.

8. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова англійською мовою (5-10 слів).

Транслітерація імен та прізвищ здійснюється відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 р. № 55. Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

ФІЛОСОФІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА СУСПІЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

УДК 1:316:323.21

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-1>**Гордійчук Ольга Олегівна**

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії та політології

Житомирського державного університету

вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

МЕНТАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Актуальність дослідження менталітету українського народу в контексті європейської інтеграції зумовлена стратегічним вибором України шляху до європейської інтеграції. Сьогодні українське суспільство живе в умовах нової соціокультурної реальності, яка формує ментальність людей епохи постмодернізму. Ментальний чинник є невіддільним складником європейської інтеграції та вагомим фактором формування європейської ідентичності в умовах інтенсифікації процесів глобалізації та посилення міжнародної взаємозалежності. Нові загрози та виклики, масштабні завдання, які стоять перед європейськими державами у сфері міжнародних відносин, інформаційної революції й прискорення цивілізаційних процесів, надають додаткового значення ментальному складнику.

Метою статті є спроба дослідити характер та інтенсивність впливу ментального фактору на розвиток європейської інтеграції. Комплекс загальнонаукових методів дослідження ґрунтується на здобутках соціально-філософської науки, а також політології, соціології, формальної і діалектичної логіки з використанням притаманних їм дедуктивного та індуктивного методів. Серед них важливими є принципи системного, функціонального та структурного аналізу, синергетичний, проблемно-історичний та компаративний методи дослідження.

У результаті аналізу з'ясовано відповідність українських реалій, цінностей та очікувань змісту й меті європейського вектору розвитку України. Встановлено, що європейська інтеграція за своєю суттю є не інтеграцією в добробут, а в цінності, які його творять. Обґрунтовано, що у разі входження України до ЄС європейці зможуть побачити Україну не лише крізь призму політичних скандалів та всенародних потрясінь, а й переконались у таких позитивних ментальних рисах українців, як миролюбність й толерантність, емоційність, гостинність, креативність та висока сприйнятливості нових ідей, пасіонарність, здатність адаптуватися до різних умов. Ментальний чинник євроінтеграційного процесу передбачає висування на перший план загальноєвропейських рис і традицій за умови збереження їхнього розмаїття і специфіки розвитку.

Ключові слова: ментальність, євроінтеграція, національна ідентичність, громадянське суспільство.

Вступ. Відновлення державної незалежності України актуалізувало питання вибору оптимальної моделі розвитку суспільства та долі самостійної держави. З різних причин процес пошуку відповідей на ці питання тривав досить довго. Сьогодні європейська інтеграція, задекларована як стратегічний напрям розвитку України, є не лише зовнішньо-економічним вектором, а й орієнтиром цінностей для всього українського суспільства. Цей процес є багатовимірним та динамічним за своїм розвитком, що зумовлює складність дослідження. Дискурсивна інтерпретація ментальності як головного елементу європейської інтеграції виступає специфічним підходом до аналізу її сутності, надаючи можливість дослідити означений процес у соціально-філософському контексті. Зауважимо, що під час вивчення питання євроінтеграційного курсу

України, дослідники вказують на три варіанти метафор для персоніфікації концепту Європи – тілесний, ментальний та соціальний суб'єкт.

На ментальному рівні в межах українського євроінтеграційного курсу увага акцентується на аспекті історичних традицій та соціальних зв'язків, які єднають Україну з західноєвропейською цивілізацією. Свідченням цього є те, що Україна з часів прийняття християнства завжди була і є невіддільною частиною європейського простору завдяки географічному розташуванню, тісним економічним та культурним зв'язкам з європейською цивілізацією. Формою репрезентації ментальності, яка реалізується у свідомості та відіграє консолідуючу роль у житті суб'єкта, є система цінностей, що мають певну значущість, особистісний чи суспільний зміст. Вважаємо, що основні риси української ментальності, такі як волелюбність, індивідуалізм та прагнення до демократії, на противагу деспотії та авторитаризму Росії, є дотичними до ціннісних засад народів європейських країн. Саме вони уможливили історичне збереження та відродження української нації, допомагають розвиватися далі й ставати розвиненою європейською країною не лише географічно та економічно, а й духовно [1, с. 59].

Метою статті є соціально-філософський аналіз ментальних особливостей українського суспільства, що визначають його світосприйняття та світовідношення до визначення пріоритетних основ соціотворення незалежної держави та їх відповідність європейським цінностям: демократії, правам людини, верховенству закону, належному управлінню, принципам ринкової економіки і стійкого розвитку тощо.

Мета і завдання дослідження визначили **методологічну базу**, яка включає системний та структурно-функціональний підходи до аналізу специфіки функціонування європейського інтеграційного процесу та впливу ментального фактору на його еволюцію в межах євроінтеграційного процесу. Це дозволило виокремити роль, функції і завдання ментального фактору у процесі європейської інтеграції. Визначення особливостей впливу ментального чинника на розвиток європейської інтеграції та виявлення його основних наслідків у цьому процесі зумовило використання емпірико-аналітичного методу дослідження.

Результати. Серед нагальних питань, які постали перед Україною, особливо значущими є, з одного боку, відновлення європейської ідентичності України у вимірі юридичному, психологічному та політико-безпековому, а з іншого – вихід з-під впливу Росії і налагодження з нею дружніх, рівноправних відносин двох суверенних держав [2, с. 500]. Відповідь на них доцільно шукати не лише в сфері реформування чи трансформації політичної системи, але і в межах фундаментальних цінностей та орієнтирів українського суспільства. За слушним зауваженням О. Андрійчука, процес європейської інтеграції України, її повернення в Європу важливо розглядати не як підготовку до вступу в «клуб заможних», а як двосторонній процес ментального зближення європейських народів з українським [3, с. 82].

Інтеграція є одним із найбільш динамічних напрямів діяльності сучасних європейських держав. У контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне визначити сутність та зміст інтеграції. Термін «інтеграція», за визначенням Б. Райзберга, має два значення: стан пов'язаності окремих диференційованих частин в ціле та процес відновлення цілісності, взаємного зближення і утворення взаємозв'язків, який призводить до такого стану [4, с. 133]. Аналіз літератури з проблем інтеграції дозволяє дійти висновку, що «інтеграція» належить до понять, яким властиво з часом змінювати зміст під впливом трансформації засобів та результатів реалізації процесу міждержавного об'єднання.

Поняття «європейська економічна інтеграція» увійшло в науковий обіг після Другої світової війни, коли його застосував до процесу формування наднаціональних економічних співтовариств в Європі П. Гофман. Проте, як стверджує британський науковець М. Дедмен, ідея європейської інтеграції була представлена ще у 1923 році в маніфесті пан-європейського руху [5, с. 14].

Аналізуючи особливості національного самовизначення європейських країн післявоєнного періоду, І. Рафальський виокремив характерні риси європейської інтеграції, яка мала елітарний характер. Зокрема, процес інтеграції здійснювався політичною елітою європейських країн; надання прерогативи інтенсивному курсу формування політичного та економічного союзу над

поступальними змінами, які здійснюються у кілька етапів; необхідність перед зовнішньополітичними викликами; відновлення національної могутності в межах інтеграційного об'єднання [6, с. 121–128].

Таким чином, питання культурно-ціннісної солідарності не було визначальним. Однак розвиток і розширення кордонів змусили європейську спільноту солідаризуватися не лише економічно та політично, а й культурно – доповнювати історичні витоки та спільне минуле новими сучасними концептами, все більше уваги стало приділятися духовно-ментальному поняттю «європейськості». Спочатку це протиставлення в категоріях «свої – чужі», а згодом викристалізуються цінності, що сприяють зміцненню загальноєвропейського простору, тієї «єдності в різноманітті», що пов'язує належність до культурного світу певного народу і одночасно до наддержавного утворення.

Загалом створення і функціонування інтеграційних об'єднань повинно було відповідати низці критеріїв. До головних ми відносимо те, що інтеграція здійснюється в межах певного регіону на території конкретних держав, яких поєднує спільна історія, відповідність народів певній культурі. Важливим є також географічна єдність території та подібність національних, економічних, політичних та соціальних систем. Другим критерієм є формування регіональної ідентичності, яка забезпечує лояльність громадян інших держав відносно інтеграційних інститутів влади. Її формування дозволяє уникнути конфлікту національних ідентичностей, які виражаються у військових зазіханнях на спірні географічні території.

Зауважимо, що інтеграційні пріоритети України були визначені з початком формування її незалежності та підтримувались протягом історії. Спільні кордони, цінності, устрій та принципи функціонування створили платформу для розвитку взаємовідносин з ЄС. Однак в українському суспільстві значною мірою поширені кардинально протилежні та далекі від об'єктивності погляди на цю організацію. Це зумовлено низкою стереотипів та нав'язаних ззовні хибних переконань у поєднанні з відсутністю власної об'єктивної думки (серед основних причин: низький економічний рівень життя більшості українців, що не сприяє подорожам за кордон та, відповідно, отриманню знань та досвіду перебування в країнах ЄС; низький рівень критичного мислення). Тож, з одного боку, в українському суспільстві присутній надмірний еврооптимізм – романтичне розуміння ЄС як спільноти високорозвинених країн з високим рівнем соціально-економічних стандартів, союзу друзів, «благодійного фонду». Відповідно, вступ розуміється як кінцева мета, після досягнення якої життя кардинально зміниться та «потече спокійною рікою в достатку та злагоді». З іншого боку, европесимізм, значною мірою зумовлений нав'язаним маніпулятивною діяльністю проросійської пропаганди образом «занападаючої вимираючої (низький рівень народжуваності) Європи, що потопає в лавині мігрантів та рухах за нетрадиційну сексуальну орієнтацію» і тезою «нас в Європі ніхто не чекає».

У цьому контексті показовими є результати соціологічного дослідження, нещодавно проведеного Інститутом Горшеніна у співпраці з Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусії. Згідно з результатами більшість еврооптимістів (88,5%), люди у віці 30–59 років, котрі вже побували в європейських країнах або ж планують відвідати протягом наступного року, 56,3% з них мають вищу освіту. Серед евроскептиків значно більше пенсіонерів (38,4%), 8,3% з яких ідентифікують себе громадянами колишнього СРСР. Суттєво зауважити, що в групі евроскептиків майже кожен десятий (11,9%) назвав себе росіянином за національністю, у групі ж еврооптимістів 99% опитаних ідентифікували себе українцями. До того ж показово, що більше половини евроскептиків (58,4%) не є суспільно активними, натомість серед еврооптимістів 70,3% є активними учасниками суспільно-політичного життя, принаймні на місцевому рівні [7, с. 22].

Щоб осмислити й охарактеризувати геополітичні орієнтації населення України, з'ясувати причинно-наслідкові детермінації, доцільно детально проаналізувати історію України з прадавніх часів до сьогодення, особливу увагу приділяючи переломним періодам та знаковим історичним подіям. Для аналізу сучасних реалій звернемося до результатів соціологічних досліджень на цю тему до і після військової агресії Росії та анексії Кримського півострова.

Отримані дані засвідчують, що загалом підтримка європейського вектору розвитку зростає з 34,65% (2012 р.) до 56,61% (2014 р.); натомість підтримка східного вектору розвитку зменшилася (Росія, Білорусь) – з 50,03% у 2012 р. до 28,98% у 2014 р. [8].

Статистика стає більш зрозумілою та яскравою, якщо порівняти дані з різних регіонів України, котрі різняться за своєю історією, традиціями та, відповідно, мірою вираження типових рис української ментальності. Відсоток підтримки орієнтації на ЄС загалом зріс, однак і надалі досить суттєво варіюється в різних частинах України: у Західній частині з 69,64% (2012 р.) зріс до 84,29% (2014 р.), у центральному регіоні з 31,93% до 68,26%, у Південно-Східній частині з 16,59% до 27,45%.

У 2012 році загальна кількість амбівалентних та невизначених становила 29,23% (показник вищий, ніж будь-яка з однозначно ідентифікованих груп), але в 2013 році їх кількість скоротилася до 22,08%, а в 2014 році – знизилася ще нижче до 14,68%.

Цікаво, що така стрімка динаміка здавалася організаторам дослідження мало ймовірною: наприкінці 2013 – початку 2014 року кількість прихильників європейської інтеграції значно перевищила кількість прихильників союзу з Росією та Білоруссю. Фактично, стрибок у геополітичних перевагах становив майже 20%. Водночас кількість респондентів, які підтримують східний вектор розвитку, ще досить велика. Група амбівалентних, невизначених респондентів демонструє відносно високу стабільність. Те ж саме можна сказати і про групу негативістів.

Більш детальна інформація представлена у Таблиці 1 [8].

Таблиця 1

Динаміка геополітичної орієнтації населення України за регіонами

Геополітична орієнтація	Регіон / рік								
	Захід			Центр			Південь-Схід		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Росія та Білорусія	12,76	13,85	5,24	49,22	42,37	16,96	72,85	69,38	56,08
Європа	69,64	66,67	84,29	31,93	40,52	68,26	16,59	18,40	27,45
Амбівалентно-невизначений	14,29	16,41	7,14	15,11	13,25	10,43	8,30	9,95	9,64
Негативісти	3,32	3,08	3,33	3,74	3,38	4,35	2,26	2,26	6,82
IQV	0,64	0,68	0,37	0,84	0,85	0,66	0,58	0,63	0,79

Результати цього річного соціологічного дослідження не показали суттєвих змін за останні роки. Так, на питання, якби найближчим часом стався референдум щодо вступу України в Євросоюз, «за» проголосували 57,1% опитаних, «проти» – 24,2%. Вагалися з відповіддю 11,7%, не брали б участі в такому референдумі – 7%. Найбільше прихильників приєднання України до ЄС – на заході країни (75,9%) і в Києві (70,9%), найменше – на півдні (42%) і сході України (31,5%). Водночас на півдні і сході найбільше противників євроінтеграції України (35% і 51,2% відповідно), найменше противників – на заході (8,3%) [9].

Зазначені дані свідчать про важливість врахування специфіки історичного розвитку різних регіонів України, а відтак, особливостей світосприйняття та світовідношення на цих територіях. Таким чином, умовно ментально українців можна поділити на два геополітичні табори, що суттєво різняться за цінностями: проєвропейський та проросійський.

Цінності першого проєвропейського табору (в основному це населення Західної та Центральної України) формувалися під впливом європейських країн, у складі яких перебували українські території, особливо відчутно – Польщі та Австро-Угорщини. Отже, можемо виокремити такі спільні з сучасними європейськими країнами цінності, як свобода та рівність, громадянство та правосуддя, повага до людини та її прав, релігійність та міжконфесійний плюралізм, толерантність, працелюбність. Варто зауважити, що населення кожної конкретної держави Європейського Союзу орієнтується насамперед на власні національні цінності, які можуть досить суттєво відрізнятися, залежно від регіональних та культурних особливостей, історії тощо (наприклад, північні країни орієнтуються на протестантські цінності, тоді як південні – на католицькі).

Проросійський табір – більшість Східної України й Південь – території, що тривалий час перебували в складі Російської імперії і де значно нижчий відсоток автохтонного українського населення, левова частка – переселенці з Росії після геноциду 30-х років ХХ ст., Другої світової війни та часів масової індустріалізації. Населення переважно російськомовне, старші покоління масово ностальгують за СРСР. І ці настрої регулярно та інтенсивно підживлюють й сьогодні проросійські ЗМІ. Таким чином, більшовицький режим, московська окупація та комунізація принесли в український життєвий простір чужу цивілізацію. Експропріація приватної власності, колективізація села, голодомори, масові репресії, винищення генофонду, деукраїнізація суттєво вплинули на ментальність українського народу.

У Радянському Союзі мали місце ігнорування прав та свобод громадян, бездуховність, безбожництво, псевдосправедливість, підлабузництво, патерналізм, деградація особистості, психологія рабства, кар'єризм, бідність, корупція, контрабанда тощо. Доноси вважались патріотизмом, а доброта, милосердя, добропорядність, працьовитість замінились на «класову пильність, комуністичну мораль», які породжували страх, недовіру, тривогу, підступність, поглиблювали маргіналізацію, малоросійство, совковість. У спадок від радянських часів українці отримали такі риси ментальності, які уповільнюють поступ українського суспільства: безвідповідальність та пасивність, низьку здатність засвоювати нові ідеї та ухвалювати самостійно рішення; психологію дозволеності так званого «малого зла» заради особистого виживання та «аби ще гірше не було»; пристосуванство та запродаństwo, комплекс «меншовартості», «другорядності», що породжує зневіру в успішний розвиток України [10, с. 53]. Складність становить викорінення такої характерної для радянських часів риси, як постійна присутність кінцевої мети, до якої слід активно прагнути під гучними гаслами. Адже європейська інтеграція за своєю суттю не є кінцевою метою чи одномоментним результатом, це тривалий процес змін та трансформацій на всіх суспільних рівнях.

Таким чином, особливою проблемою є те, що в українському суспільстві є великий прошарок людей, переконаних в доцільності проросійського-східного вектору розвитку України. Щоб докорінно змінити ситуацію, потрібен час та мудра державна політика. Тоді цілком можливо, що більшість українських громадян, зацікавлених у збереженні демократичної незалежної України, зрозуміє, що лише європейська ідентичність України є гарантією збереження й захисту її національної ідентичності [11, с. 202–203; 12, с. 10]. Шануючи власну «історичну та духовну сутність, відкриваючи для себе, що вона нерозривно пов'язана з європейськістю, плечана з її джерел та й сама була її джерелом, українці неодмінно прийдуть до осмислення власної української Європи, яка зможе долучитися до Європи польської, французької, німецької, італійської, чеської, естонської» [3, с. 215]. Для цього українці мають подолати в собі наслідки двох негативних чинників минулого: тривалого домінування чужих держав та комуністичного режиму. Обидва чинники заважали формуванню загальної української патріотичної громадянської свідомості, яка є необхідною умовою для демократії та незалежності; вони утворили традицію державного контролю над ресурсами, що в нових ринкових умовах створило чудові можливості для неймовірного збагачення небагатьох; вони стали на заваді зміцненню верховенства права як у політиці, так і в розподілі національних ресурсів та посилювали корупцію, маніпуляції з результатами виборів. Існування цих негативних тенденцій не сприяє доброму імені України у світі [13, с. 546–547].

Упереджено-насторожене ставлення європейців до українців, сформоване переважно представниками трудової міграції (у кращому випадку: сумлінний, однак бідний працьовитий шукач кращої долі за кордоном, у гіршому: пияк та злодій) та проросійськими ЗМІ (переважною мірою: українці – молодші брати росіян, нездатні до самостійного державотворення, прагнуть повернутися у сферу впливу РФ, серед яких зустрічаються «бандерівці» та «націоналісти», що чомусь (!) прагнуть відстояти українську мову та європейський вектор розвитку України).

Водночас є всі передумови, щоб європейці та весь світ сприймав Україну не лише крізь призму політичних скандалів та всенародних потрясінь, а й розгледів позитивні ментальні риси українців – миролюбність й толерантність, гостинність, емоційність та креативність,

пасіонарність (саме цю рису українців найбільш визначною та цікавою Європі визначає сучасний український філософ С. Дацюк) [14].

Оскільки в добу глобалізації першочергового значення набувають людський потенціал та інтелект, природні ресурси та засоби виробництва відходять на другий план [8, с. 196]. Україні необхідний європейський досвід державного будівництва та впровадження інтелектуальних новацій. Європі ж українці цікаві своєю креативністю та адаптивністю до різних умов. Так, послуговуючись взятим з хімії терміном «валентність» (здатність атома приєднувати інші атоми, набуваючи інших якостей), Л. Кучма стверджує, що українці мають високий ступінь валентності, винятково сприйнятливі до нових ідей [15]. Цікава його теза про те, що, можливо, ці якості є своєрідною парадоксальною компенсацією за століття бездержавності.

Необхідна умова вступу України до ЄС – підвищення рівня життя українських громадян, здійснення реформування основних сфер життєдіяльності з метою досягнення відповідності певним стандартам. Найчастіше йдеться про економічні показники, відтак значна частина українців асоціює ЄС з розвитком економічного потенціалу України та забезпеченням гідного рівня життя її громадян, залишаючи поза увагою інші важливі складники. Значимим є розуміння ЄС як спільноти, добровільно об'єднаної спільними цінностями, переконаннями та зобов'язаннями, довірою та взаємопідтримкою як в економічній, так і в духовно-культурній сфері. В 2004 році була дискусійною, проте прийнятною думка, яку висловив, зокрема, В. Литвин: «Спрямованість на співробітництво як з Європою, так і з Євразією, як з Заходом, так і зі Сходом сприятиме консолідації українського суспільства (йшлося про населення різних регіонів), адже люди в різних частинах України дивляться на різні сторони світу, бо історично більше пов'язані з ближчими до них сусідами нашої держави» [2, с. 43].

Сучасні реалії, зовнішні (військова агресія Росії, анексія Криму, підтримка Росією утворення та існування квазідержавних утворень ДНР та ЛНР, потужна інформаційна дезорієнтація українського населення та світової спільноти з застосуванням відвертої брехні та пропаганди, буквально істерика влади Росії щодо прийняття «Закону про забезпечення функціонування української мови як державної» та ін.) та внутрішні (слабкі традиції державності, поєднані з олігархізацією, корумпованістю, бюрократичністю української влади, тоталітарний спадок зневіри у процвітання України, її успішний розвиток, запорукою чого має бути усвідомлення кожним українським громадянином власної відповідальності та активної діяльності на благо Батьківщини), є такими, що за умови недотримання Україною європейського вектору розвитку, вона втратить не лише здобутки демократичних перетворень та устремління, а й суверенітет та державність взагалі, перетвориться на безправну провінцію РФ.

Висновки. Формування європейської ідентичності українців сягає корінням часів Київської Русі, однак певні історичні події та тривалий нищівний для української державності й автентичності вплив Росії спричинили низку трансформацій і деформацій українського суспільства, поділили його на два геополітичні табори: проєвропейський та проросійській. І хоч українській ментальності притаманні культивовані в європейських країнах цінності, що стали фундаментом європейських демократичних систем та інституцій (свобода та рівність, громадянство та правосуддя, повага до людини та її прав, релігійність та міжконфесійний плюралізм, толерантність, працелюбність тощо), однак перебування під владою інших країн, вплив тоталітарного СРСР та його спадку на суспільну свідомість, сучасний потужний тиск проросійських сил та військову агресію не варто недооцінювати. Це серйозний виклик, що суттєво ускладнює подальший розвиток України і не лише на шляху до ЄС, а й загалом. Українське суспільство потребує ціннісної консолідації, ментального зближення з європейськими країнами, а також усвідомлення, що європейська інтеграція за своєю суттю не є інтеграцією в добробут та гідний рівень життєдіяльності на всіх рівнях як самоціль. Насамперед йдеться про інтеграцію в цінності, які творять добробут.

Список використаних джерел

1. Гордійчук О. Європейський вектор розвитку країни: ментальні засади сумісності з країнами ЄС, *Гілея: науковий вісник. Ч. 2 Філософські науки*. 2019. Випуск 148 (№9). с. 56–60.
2. Литвин В. Європа чи Євразія? Київ, 2004. 510 с.
3. Андрійчук О. Україна – Європа: тести на сумісність : зб. публіцист. текстів. Київ : Смолоскип, 2007. 373 с.
4. Райзберг Б. Современный экономический словарь. Москва : ИНФРА-М, 1997. 479 с.
5. Dedman M. The Origins and Development of the European Union 1945–1995: A History of European Integration. London : Routledge, 1996. 145 p.
6. Рафальський І. Національне державне самовизначення України: внутрішні чинники та зовнішні впливи. Київ – Ніжин, 2016. 480 с.
7. Українське суспільство та європейські цінності. 2017. Київ: Ін-т імені Горшеніна, 44 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf>.
8. Geopolitical Orientation of Ukraine's Population: Before and After the Conflict with Russia. Retrieved from: http://soc-research.info/blog/index_files/geopolitics2014eng.html [04 April 2015].
9. 57% українців підтримують вступ в ЄС, 44% – за приєднання до НАТО. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/02/22/7093201/> [22 лютого 2019].
10. Гордійчук О. Основні детермінанти трансформації української ментальності у 20–90-тих роках ХХ століття. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філософські науки»*. 2018. № 10, с. 49–54.
11. Горюнова Є. Євроінтеграція : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2013. 220 с.
12. Никитюк Т. Європейський вибір України: консолідуюча національна парадигма. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_35_13.pdf.
13. Бжезинський З. 2004. Україна та світ. Війна і мир або «Українці – поляки: брати, вороги, сусіди...». Київ : АТЗТ «Українська прес-група», 2004. 560 с.
14. Дацюк С. Проблеми європейської ідентичності та перспективи європейського мислення. Виступ на форумі «Європа – Україна». URL: <http://gpu.com.ua/uk/content/problemi-%D1%94vropeisko%D1%97-%D1%96dentichnost%D1%96-ta-perspektivi-%D1%94vropeiskogo-mislennya> [16 лютого 2015].
15. Кучма Л. 2003. Україна – не Росія. Москва : Время, 2003. 560 с.

References

1. Hordiichuk, O., 2018. Ievropeyskyi vektor rozvytku krainy: mentalni zasady sumisnosti z krainamy YeS [European country development vector: mental principles of compatibility with EU countries], *Hileia: naukovyi visnyk. Serii «Filosofski nauky»*. № 148 (№9). с. 56–60. [in Ukrainian].
2. Lytvyn, V., 2004. Ievropa chy Yevraziia? [Europe or Eurasia?]. Kyiv, 510 p. [in Ukrainian].
3. Andriichuk, O., 2007. Ukraina – Yevropa: testy na sumisnist: zb. publitsyst. Tekstiv [Ukraine – Europe: compatibility tests: collection of nonfiction texts]. Kyiv: Smoloskyp, 373 p. [in Ukrainian].
4. Rajzberg, B., 1997. Sovremennyj ekonomicheskij slovar [Modern Economic Dictionary]. M.: INFRA-M, 479 p. [in Russian].
5. Dedman, M., 1996. The Origins and Development of the European Union 1945-1995: A History of European Integration. London, *Routledge*, 145 p. [in England].
6. Rafalskyi, I., 2016. Natsionalne derzhavne samovyznachennia Ukrainy: vnutrishni chynnyky ta zovnishni vplyvy [National state self-determination of Ukraine: internal factors and external influences]. Kyiv-Nizhyn, 480 p. [in Ukrainian].
7. Ukrainske suspilstvo ta yevropeyski tsinnosti [Ukrainian society and European values], 2017. Kyiv: *In-t imeni Horshenina*, 44 p. [online] Dostupno: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf> [in Ukrainian].
8. Geopolitical Orientation of Ukraine's Population: Before and After the Conflict with Russia. [online] Available at: http://soc-research.info/blog/index_files/geopolitics2014eng.html [04 April 2015]. [in England].
9. 57% ukraintsiv pidtrymuiut vstup v YeS, 44% – za pryiednannia do NATO [57% of Ukrainians support joining the EU, 44% support joining NATO]. [online] Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/02/22/7093201/> [22 liutoho 2019]. [in Ukrainian].
10. Hordiichuk, O., 2018. Osnovni determinanty transformatsiyi ukraynins'koyi mental'nosti u 20–90-tykh rokakh XX stolittya [Main Determinants of the Transformation of the Ukrainian Mentality

in the 1920s-1990s], *Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriya «Filosofski nauky»*. № 10, p. 54–60. [in Ukrainian].

11. Horiunova, Ye., 2013. *Ievrointehratsiia: navch. posib.* [European integration: a textbook]. K.: *Akademvydav*, 220 p.

12. Nykytiuk, T., *Ievropeyskyi vybir Ukrainy: konsoliduiucha natsionalna paradyhma* [Ukraine's European Choice: A Consolidating National Paradigm]. [online] Dostupno: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_35_13.pdf [in Ukrainian].

13. Bzhezynskyi, Z., 2004. *Ukraina ta svit* [Ukraine and the world], *Viina i myr abo «Ukrainci – poliaky: braty/vorohy, susidy...»*. K.: ATZT «Ukrainska pres-hrupa», 560 p. [in Ukrainian].

14. Datsiuk, S., *Problemy yevropeiskoi identychnosti ta perspektyvy yevropeiskoho myslennia* [Vystup na forumi «Ievropa – Ukraina»] [Problems of European Identity and Prospects for European Thinking Speech at the Europe-Ukraine Forum]. [online] Dostupno: <http://gpu.com.ua/uk/content/problemi-%D1%94vropysko%D1%97-%D1%96dentichnost%D1%96-ta-perspektivi-%D1%94vropyskogo-mislennia> [16 liutoho 2015]. [in Ukrainian].

15. Kuchma, L., 2003. *Ukraina – ne Rosiia* [Ukraine is not Russia]. M.: *Vremia*, 560 p. [in Ukrainian].

Hordiichuk Olha Olehivna

Candidate of Philosophy,

Associate Professor of the Department of Philosophy and Political Science

Zhytomyr Ivan Franko State University

Great Berdichevskaya st., 40, Zhitomir, Ukraine

THE MENTAL PREREQUISITES OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EUROPEAN UNION

The relevance of the study of the mentality of the Ukrainian people in the context of European integration is conditioned by Ukraine's strategic choice in favor of European integration. Today, Ukrainian society lives in a new socio-cultural reality that shapes the mentality of people of the postmodern era. The mental factor is an integral component of European integration and a major factor in shaping European identity in the context of intensifying globalization and enhancing international interdependence. New threats and challenges, large-scale challenges facing European states in the field of international relations, the information revolution, and the acceleration of civilization processes, add additional importance to the mental component.

The purpose of this article is to attempt to investigate the nature and intensity of the influence of the mental factor on the development of European integration. The complex of general scientific methods of research is based on the achievements of social and philosophical science, as well as political science, sociology, formal and dialectical logic, using the inherent deductive and inductive methods. Among them are the principles of systematic, functional and structural analysis, synergistic, problem-historical and comparative methods of research.

The analysis revealed the relevance of Ukrainian realities, values and expectations of the content and purpose of the European vector of Ukraine's development. It is established that European integration, by its very nature, is not integration into well-being, but into the values that create it. Proved that if Ukraine joins the EU, Europeans will be able to see Ukraine not only through the prism of political scandals and popular upheavals, but also to be convinced of such positive mental traits of Ukrainians as peacefulness and tolerance, emotionality, hospitality, creativity and high receptivity passionarity, the ability to adapt to different conditions. The mental factor of the European integration process involves the promotion of pan-European traits and traditions, while preserving their diversity and specificity of development.

Key words: *mentality, European integration, national identity, civil society.*

Ісакова Олена Іванівна

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

пр. Б. Хмельницького, 18, м. Мелітополь, Запорізька обл., Україна

ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

***Актуальність.** Суспільство потребує бачення перспективи і стабільності у встановленні сталого ритму і загальноприйнятого порядку. Але є протиріччя, з яким ми стикаємося постійно: потреба суспільства у стабільності існування, стабільності соціального середовища, з одного боку, і неминучість її зміни, виникнення нових нестандартних ситуацій, - з іншого. Саме це об'єктивне протиріччя викликає необхідність передбачення, прогнозування, щоб допомогти людині, групам людей, суспільству загалом зорієнтуватися і підготуватися до передбачуваних змін, новацій, нестандартних умов. У роботі розглянуті основні поняття та принципи прогнозування соціальних процесів. **Метою** дослідження є розвиток методології прогнозування соціальних процесів. Основною цільовою установкою дослідження є всебічний аналіз, розробка методології виявлення сутності, закономірностей і механізму аналізу та прогнозування соціальної дійсності. Виходячи з цієї мети, поставлено ряд **завдань**: обґрунтувати необхідність підвищення ефективності прогнозування соціальних процесів; ввести і визначити саме поняття прогнозу; дослідити методи прогнозування; визначити можливість застосування методів науково-технічної творчості під час побудови прогнозів. Важливим методологічним принципом наукового передбачення є комплексний характер соціального прогнозування. Оскільки область соціальних відносин тісно пов'язана і взаємодіє з економічними, правовими, моральними, культурними, етнографічними та іншими відносинами, а також є органічною частиною цілісного суспільного організму, прогнозування перспектив її розвитку хоча і має свій самостійний об'єкт, однак можливе лише на основі та у зв'язку з економічним прогнозуванням та іншими областями соціального прогнозу.*

***Ключові слова:** соціальні процеси, прогноз, розвиток, інформаційне суспільство, методологія, управління, теоретичні дослідження, соціальні дослідження.*

Вступ. Суспільні перетворення, що здійснюються в нашій країні, актуалізували проблему прогностичних досліджень у всіх сферах суспільного життя, особливо в соціальній сфері. Сутність соціального прогнозування полягає в систематичному аналізі і передбаченні тенденцій соціальних процесів, коригуванні небажаних негативних наслідків, визначенні шляхів конструктивного розв'язання соціальних завдань.

Проблема розвитку методології прогнозування, яка враховує творчі можливості людини і багатогранність розв'язуваної задачі, і є проблемою нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є методологія пізнання складних соціальних явищ, а всередині неї – прогнозування складних соціальних процесів. Протиріччя, таким чином, полягає в підвищених вимогах до прогнозів, до їх ефективності у вирішенні завдань управління, з одного боку, та недостатнім методологічним забезпеченням прогнозування, – з іншого. Предметом дослідження є методи прогнозування соціальних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Аналіз показав, що роботи та література, присвячені прогнозуванню, розглядають формальні методи прогнозування в їх конкретному застосуванні до явищ і процесів. Методологія прогнозування, класифікація методів спрямовані саме на такий підхід до проблеми.

Проблемами прогностики займаються такі вчені, як А. Лисичкін, С.М. Гмошинский, Р. Ейрес, Е. Янч та інші, прогнозам соціальних проблем присвячені роботи В.В. Бестужева-Лада, В.А. Ядова та інших.

Теоретико-методологічною основою дослідження послужили роботи авторів з питань прогнозування (Л.М. Громова, В.Р. Гмошинского, В.А. Лисичкіна, С.А. Саркісяна, Д.М. Гвішіані, Р. Тейла, Р. Эйреса, Е. Янча та інших), з проблем науково-технічної творчості (Р.Я. Буша, В.М. Одріна, А.М. Столярова, Р.П. Повилейко, А.В. Половинкіна та інші), праці дослідників соціальних процесів і явищ (В.В. Бестужева-Лада, А.М. Румянцева, В.А. Ядова та інших). З проблем системного підходу відомі роботи (В.В. Блауберзі, В.М. Глушкова, А.Р. Івахненко, А.Д.А. Холла та інших).

Не применшуючи достоїнств цих досліджень, слід зазначити, що в цілому проблема системного бачення соціальних процесів у всій повноті і різноманітті в науковій літературі досліджена недостатньо.

Метою дослідження є розвиток методології прогнозування соціальних процесів. Основною цільовою установкою дослідження є всебічний аналіз, розробка методології виявлення сутності, закономірностей і механізму аналізу та прогнозування соціальної дійсності. Виходячи з цієї мети, поставлено ряд **завдань**: обґрунтування необхідності підвищення ефективності прогнозування соціальних процесів, введення і визначення саме поняття прогнозу, дослідження методів прогнозування.

Результати. Прогноз починається із спостереження і накопичення фактів, збору та отримання інформації про об'єкт. Наступна стадія – формування деякого уявлення про об'єкт, поняття про нього; воно на перших порах неповне, лише наближене до реального об'єкту, але все ж допомагає створити певну модель об'єкта, його бачення.

Не менш важливо, з погляду методології, усвідомити скорочення інтервалу часу між помітними змінами соціальних подій в міру наближення до справжнього. У минулому для значних змін в суспільстві було потрібно часу більше, ніж термін людського життя, це дозволяло людям пристосуватися до стабільних соціальних умов. Тепер соціальні зміни відбуваються частіше і об'єктивно перед людиною виникає необхідність знаходити способи адаптації до змін, які вже виникли і які будуть, але до певного часу невідомі. Прогнозування має на меті правильно оцінити все нове, що вже впливає на соціальне життя у цьому, що з цього може не тільки зберегтися але й перейти в майбутнє. Це стосується і форм соціального життя, методів діяльності, її принципів і змісту.

Суспільство потребує бачення перспективи, стабільності, встановлення сталого ритму і загальноприйнятого порядку. Але є протиріччя, з яким ми стикаємося постійно, а саме потреба суспільства у стабільності існування, стабільності соціального середовища, з одного боку, і неминучість її зміни, виникнення нових нестандартних ситуацій, – з іншого. Саме це об'єктивне протиріччя викликає необхідність передбачення, прогнозування, щоб допомогти людині, групам людей, суспільству в цілому зорієнтуватися і підготуватися (психологічно, професійно, інтелектуально тощо) до передбачуваних змін, новацій, нестандартних умов.

Концепція прогнозування соціальних процесів базується на декількох методологічних принципах [1, с. 65].

Перший методологічний принцип – не обмежуватися однією реалізованою траєкторією цивілізації, держави, а припускати поле можливостей. Останні досягнення науки, у тому числі науки управління, дозволяють з великою ефективністю розробляти варіативні моделі соціальних систем, шляхів досягнення соціального результату.

Другий методологічний принцип – визнання домінуючою ролі в соціальному розвитку суб'єктивного фактора, тобто розумної цілеспрямованої діяльності людей, що спирається на накопичений науковий потенціал і певні морально-етичні цінності.

Третій методологічний принцип прогнозування – ставлення до соціально-політичної дійсності як до об'єктивної реальності. Як об'єктивна реальність може і повинна розглядатися соціальна система тієї чи іншої країни з характерними для неї соціальними, класовими відносинами. Як об'єктивна реальність можуть розглядатися в прогнозуванні наявна в тій чи іншій країні в певний період політична надбудова, держава, вся система соціальних відносин.

З усією очевидністю висувається нове завдання – аналізувати та враховувати взаємодію всіх факторів життєдіяльності людей, не тільки на мікросоціальному рівні, але і в макросоціальних

змінах. У зв'язку з цим і пошуки конструктивного впливу на соціальний розвиток припускають необхідність об'єднання вчених і фахівців-практиків, здатних забезпечити системний підхід до аналізу соціальної ситуації і тим більше до визначення шляхів позитивного суспільного розвитку.

Відмінною рисою сучасного світового соціального простору є його розбалансованість, наростання криз і катастроф [2, с. 123].

В умовах реформ становище ускладнюється тим, що знищення раніше сформованих механізмів соціального відтворення не призвело до створення нових, відсутнє ясне уявлення про те, як його організувати, немає концептуального бачення подальшого розвитку суспільства. Тому об'єктивно зростає роль науки. Прогнозуванню у цьому процесі належить особливе місце, формується новий соціальний простір з багато в чому іншими сутнісними характеристиками. Істотно видозмінюються і утворюються нові соціальні зв'язки. Відбуваються трансформації в соціальній сфері нашого суспільства, які не вкладаються в наявні схеми соціального пояснення і вимагають переосмислення на іншому рівні, з використанням всього соціального простору інформаційного поля, включаючи і процеси морально-етичного типу. Все це, безумовно, позначається на стані та розвитку теорії і практики формування соціальної політики, соціальної діяльності. Недооцінка теоретичної обґрунтованості соціально-політичної практики веде до помилок, неефективної витрати сил і коштів, а в результаті – до посилення соціальної напруженості, збільшення негативних наслідків.

Прогнозування – це розробка стану функціонування, напрямів і тенденцій зміни систем в різні періоди в майбутньому. Об'єктом такого роду прогнозів можуть бути функціонування і розвиток різноманітних соціальних систем, починаючи від глобальної макросистеми суспільних відносин і закінчуючи соціальними проблемами окремих країн.

Закони, які визначають зміну й розвиток суспільних систем, різні за масштабами сфери і період дії, також розрізняються за своїм характером. За характером соціальні закони можна розділити на два основних, однак тісно пов'язаних один з одним, типи: закони функціонування соціально-економічних і політичних систем та закони розвитку цих систем. Безперечно, що всі суспільні системи перебувають у постійному русі і зміні. У той же час на якомусь певному відрізку часу функціонування соціальних систем відбувається без докорінних якісних змін.

На основі пізнання об'єктивних законів функціонування соціальної системи, а також законів і правил, що складають правопорядок у даній державі, цілком можна розробляти поточні, короткострокові прогнози деяких політичних процесів і явищ [3, с. 203].

Передбачення полягає в умінні розкрити повторюваність явищ у зміні і розвитку природи і суспільства, розкрити закони і закономірність їх руху. За останні роки з'явилася нова область досліджень, яка вносить у сферу прогнозів зміни, суть яких полягає в такому: співпраця з фізикою дозволила виявити вплив на презентативність прогностичних досліджень, коли пророкування можливо на малих об'єктах і неможливо на великих, причому кількість таких об'єктів може бути великою. Стали активно обговорюватися проблеми нелінійної динаміки у сфері прогнозування соціальних процесів: говорять про два класи об'єктів: одні детерміновані – прогноз їх поведінки на будь-який відрізок часу зробити можна, інші схоластичні – передбачити їх поведінку важко.

Для поточних прогнозів у звичайних для даної соціальної системи умовах цілком можуть бути використані, причому досить ефективно, методи перенесення на майбутнє деяких тенденцій, характерних для минулих періодів. Зазвичай користуються подібними методами, наприклад, для того, щоб передбачити, скільки приблизно буде в наступному фінансовому році кримінальних злочинів, скільки буде потрібно місць у в'язницях, скільки може виникнути страйків. Такого роду дані складають основу для запитів урядами всіх держав відповідних бюджетних асигнувань на функціонування їх адміністративного апарату на кожен майбутній фінансовий рік. І найчастіше такого роду прогнози, побудовані на розрахунку середньостатистичних даних, в основному виправдовуються.

Зрозуміло, що пізнання законів функціонування тієї чи іншої соціальної системи в нормальних для неї умовах абсолютно недостатньо для розробки більш широких і серйозних довготривалих прогнозів. Закони функціонування відображають лише одну сторону руху соціального організму, а саме його просте функціонування, кількісні зміни за умови збереження його основної структури і елементів. Проте в русі соціального організму відбуваються не тільки рутинні процеси функціонування економічного апарату і його надбудови, не тільки кількісні зміни в них, а й докорінні якісні зрушення і зміни, що призводять до змін всієї основної структури і характеру соціальної системи.

Якщо виходити з філософсько-методологічної концепції універсального еволюціонізму – передбачення майбутнього впливає з пізнання двох тенденцій: функціонування соціальних систем та їх розвитку. Обидва типи об'єктивних законів тісно пов'язані між собою. Закони функціонування соціальних систем мають більш вузьке значення і дію, ніж закони їх розвитку. Закони функціонування систем виступають як момент, як прояв законів їх розвитку в певний період часу. Поєднання обох типів законів може бути або гармонійним, або суперечливим. На перших стадіях розвитку соціальної системи в рамках певної соціально-економічної формації закони її розвитку зазвичай безпосередньо діють і виявляються через закони її функціонування. Однак у міру зародження і поглиблення протиріч всередині даної системи закони функціонування системи в її певному якісному стані можуть вступати у протиріччя з більш загальними законами суспільного розвитку.

Пізнання цих законів слугує теоретичною основою передбачення, дозволяє передбачати загальний напрям, можливу послідовність і передбачувані результати історичного процесу, основні тенденції розвитку явищ у різних сферах суспільного життя [4, с. 97].

Чим довшим буде заданий період прогнозування, тим чіткіше може бути виявлена основна лінія розвитку і тим більше може з'явитися нових, непередбачених і випадкових факторів, що вчиняють вплив на процес розвитку. Отже, елемент невизначеності і ролі випадкових змін у прогнозах більш далекого майбутнього зі збільшенням тривалості заданого періоду прогнозування зростає.

Висновки. В умовах нестабільності та системної кризи вкрай актуально визначити критерії та критичні величини показників розвитку суспільства. Важливим методологічним принципом наукового передбачення є комплексний характер соціального прогнозування. Оскільки область соціальних відносин тісно пов'язана і взаємодіє, зокрема, з економічними, правовими, моральними, культурними, етнографічними та іншими відносинами і виступає як органічна частина цілісного суспільного організму, прогнозування перспектив її розвитку хоча і має свій самостійний об'єкт, однак можливе лише на основі та у зв'язку з економічним прогнозуванням та іншими областями соціального прогнозу.

Запропонована робота не претендує на вичерпне розкриття і остаточне вирішення поставлених питань. Логічно і природно, що під час постановки такої стратегічної і принципово нової задачі, як формулювання сучасних підходів до аналізу та прогнозування соціальної обстановки, тим більше в умовах кардинальної перебудови політичних, соціальних та економічних інститутів країни, досить важко забезпечити однаково глибоке дослідження проблеми у всіх її аспектах.

У зв'язку з цим не ставилося за мету розробити якийсь фіксований набір рецептів дій у тій або іншій конкретній ситуації. Завдання автора – сформулювавши основні концептуальні посилки, виявити найбільш ефективні тренди, довгострокові тенденції у практиці соціального життя і розробити підходи до методології аналізу обстановки, придатної для практичного використання.

Теоретична значимість результатів дослідження полягає в розвитку методології прогнозування соціальних процесів, яка дозволяє ефективно вирішувати завдання прогнозування в інтересах управління соціальними процесами і явищами.

Практична значимість отриманих результатів полягає у виробленні принципів і рекомендацій по застосуванню методології прогнозування для широкого спектру соціальних процесів.

Список використаних джерел

1. Капица С.П., Курдюмов С.П. Синергетика и прогнозы будущего. Москва, Наука, 2010, 198 с.
2. Котляров И.В. Теоретические основы социального проектирования. Минск, 2012, 146 с.
3. Ракитов А.И. Философия компьютерной революции. Москва, Мысль, 2000, 168 с.
4. Фролов И., Загладин В. Глобальное прогнозирование современности: научный и социальный аспекты. Москва, Гардарики, 2014, 239 с.

References

1. Kapitsa, S.P (Ed.). (2010). Sinergetika i prognozy budushchego.[Synergetics and forecasts for the future]. Moscow : Nauka [in Russian].
2. Kotlyarov, I.V.(Ed.). (2012). Teoreticheskiye osnovy sotsial'nogo proyektirovaniya. [Theoretical foundations of social design]. Minsk : [in Belarusian].
3. Rakitov, A.I.(Ed.). (2000). Filosofiya komp'yuternoy revolyutsii. [The philosophy of the computer revolution]. Moscow : Mysl' [in Russian].
4. Frolov, I. (Ed.). (2012).Global'noye prognozirovaniye sovremennosti: nauchnyy i sotsial'nyy aspekty.[Global forecasting of the present: scientific and social aspects]. Moscow : Gardariki [in Russian].

Isakova Olena Ivanivna

PhD, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

18, B. Khmelnytsky ave., Melitopol, Zaporozhye region, Ukraine

PROGNOSTIC STUDIES OF SOCIAL PROCESSES

Statement of the problem. *The aim of the study is to develop a methodology for forecasting of social processes. The main objective of the study is a comprehensive analysis of the development of methodology essence, regularities and mechanism analysis and forecasting of social reality. On this basis a number of tasks: the proof of the need to improve the efficiency of forecasting of social processes, researched methods of forecasting, study the concept of the forecast itself, determined by the ability to apply scientific methods in forecasting.*

The study results. *An important methodological principle of scientific prediction is the complex nature of social forecasting. Because the region is closely related to social relationships and interaction, including economic, legal, moral, cultural, ethnographic and other relations and acts as an organic part of the whole social organism, forecasting the prospects for its development, although it has its own independent object, is possible only on the basis of and in connection with economic forecasting and other areas of social forecast.*

Conclusions. *Theoretical significance of the results of the study is to develop methodology for forecasting social processes, which can effectively solve the problem of forecasting in the interests of management of social processes and phenomena. The practical significance of the results is to develop principles and guidelines on the use of forecasting methodologies for a wide range of social processes.*

Key words: *social processes, forecasting, development, information society, methodology, management, theoretical research, social practice.*

УДК 392:502.175 (477) (043.3)

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-3>

Шевель Анжеліка Олександрівна

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
Сумського національного аграрного університету
вул. Герасима Кондратьєва, 160, м. Суми, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ АНТИЕНТРОПІЙНОЇ ФУНКЦІЇ КУЛЬТУРИ В НЕПЛЮЄВСЬКОМУ БРАТСТВІ

Актуальність проблеми. Сьогодні відбувається пошук базових цінностей людства, нових зразків духовності, які змогли б об'єднати на єдиних засадах народи, нації, релігії в ситуації розмитості моральних критеріїв в наявному полікультурному національному просторі, що може функціонувати на основі загальнолюдських принципів співіснування людства.

У ХХ ст. актуалізувалися пошуки в таких напрямках дослідження, як загальна теорія систем, синергетичні принципи функціонування самоорганізованих систем з вузловими поняттями «ентропія-антиентропія». У таких дослідженнях на перший план виходять елементи невпорядкованості, нелінійного розвитку соціально-економічні прогнози та управлінські рішення.

Мета дослідження – проаналізувати реалізацію антиентропійної функції культури в Неплюєвському братстві.

Методи дослідження: аналіз понять і категорій, що стосуються предмету дослідження, синтез характеристик і визначень, конструктивний метод, компаративістський метод, метод узагальнення та описовий метод.

Результати дослідження. Проаналізовано реалізацію антиентропійної функції культури в Неплюєвському братстві, показано, що братчики своєю творчою діяльністю перетворювали і впорядковували навколишню дійсність, створювали щось нове, оригінальне, різко розширюючи тим самим масштаби свого цілеспрямованого антиентропійного впливу на навколишній світ.

Ключові слова: антиентропія, ентропія, Неплюєвське братство, соціальна ентропія, сенс-процес, соціальне буття, термодинаміка.

Вступ. Поняття «ентропії» пододало тривалий шлях свого становлення, започаткувавшись у природознавчих науках у ХІХ ст., у загальній теорії систем, що згодом було запозичене синергетикою, теорією інформації, де були серйозні спроби виділити закономірності ентропійних процесів, що мають місце не тільки в природних явищах, але і в ідеології, політиці, економіці, культурі.

Поняття «ентропії» введено вперше Р. Клаузіусом у 1865 р. у термодинаміці для визначення міри незворотного розсіювання енергії невірноваженої термодинамічної системи. Ентропія є фундаментальним поняттям Другого початку термодинаміки, яке може бути сформульовано декількома способами. У формулюванні Р. Клаузіуса воно звучить так: «Енергія Всесвіту постійна; ентропія ж прагне до максимуму» [1, с. 11].

У нашому дослідженні ми беремо за основу поняття «соціальна ентропія». Одна з точок зору на соціальну ентропію зводиться до тези про постійне збільшення різноманіття соціального світу та матеріальних можливостей суспільства, що є важливими для реалізації постійно зростаючих потреб людства. Чим більше економічного, політичного, культурного зростання, споживчого розмаїття, видів соціальних послуг, комунікативних можливостей, тим більшим є у людини вибір у самореалізації, гармонізації життя. Обґрунтовуючи таке тлумачення, С. Хайтун вважає «помилковим ототожнення ентропії з хаосом». Але, на думку українського дослідника О. Радзівілла, недолік такого підходу в тому, що протилежне за змістом поняття «негентропійності» не відмежовується за змістом від ентропії, але спрямоване на стабілізацію якостей соціальної системи як протиположним системним проявам, інноваційним елементам, що потенційно загрожують її збереженню та відтворенню. Стійкість такої системи

усе більше тримається на репресивних апаратах держави, урівноважених нормативно-правовими принципами. Протилежна точка зору ближче до первинного сенсу ентропії в плані перманентного поглиблення кризового стану суспільства, що має місце в дослідженнях, для яких ентропія є ключовим сегментом розпаду та трансформації розвинених соціальних систем з демократичними основами управління [4].

Метою та завданнями статті є трактування термінів «ентропія» та «антиентропія», розкриття значення антиентропійних процесів у процесі відродження гуманістики української культури, аналіз реалізації антиентропійної функції культури в Неплюєвському братстві.

Методи дослідження. Методологією дослідження постає категоріальний апарат соціальної філософії. Залучення таких загальнонаукових та філософських методів, як аналіз понять і категорій, що стосуються предмету дослідження, синтез характеристик і визначень, сприятимуть глибшому розумінню специфіки досліджуваної проблеми. Були використані загальнонаукові методи аналізу та синтезу, а також такі спеціальні методи: конструктивний метод, що полягає у з'ясуванні загальних принципів розгортання певного явища; компаративістський метод було використано для співставлення основних підходів щодо тлумачення понять «ентропія» та «анти ентропія» в межах різних соціально-філософських підходів; метод узагальнення та описовий метод дозволили опрацювати фактичний матеріал дослідження.

У сучасній філософській науці проблеми соціальної ентропії вивчають дослідники В. Алтухов, А. Ахієзер, Є. Князев, С. Курдюмов, В. Стьопін, В. Руднева та інші. Ними осмислено нові ієрархії та рівні організації соціальних систем, які включають в себе елементи хаосу, невпорядкованості, самоорганізації соціальних рухів, що збільшують ентропійні процеси в суспільстві [5, с. 73].

Л. Бевзенко виділяє два найбільш поширених визначення ентропії. До них вона відносить визначення ентропії як заходу невпорядкованості, непередбачуваності системи, а також як заходу пов'язаності ступенів свободи системи: чим більше ступенів свободи, тим вище ентропія. Незважаючи на різні трактування, всі визначення мають загальний зміст: ентропія спрямована на руйнування, розпад, загибель наявної системи.

Оскільки ми розглядаємо соціальне буття як якусь тотальну цілісність, що самоорганізується, необхідне відповідне визначення соціальної ентропії, яке відображало б стан цієї цілісності і спрямованість її еволюції. Пошук деструктивних начал людського буття повинен йти в контексті його атрибутивних складників – свідомості, волі, комунікації, діяльності тощо. Самі по собі ці атрибути можна однозначно трактувати як ентропійні або негентропійні. Швидше вони висловлюють відкрити, незавершену, парадоксальну людську сутність, яка проявляє себе в соціальності. Свідомість може народжувати «чудовиськ», прагнення до свободи обертається «втечею від свободи», розширення зв'язків зі світом – перетворенням буття на «володіння», діяльність – вивільненням руйнівних людських потенцій тощо. Що ж є базовим формотворчим началом, що надає спрямованості, векторності людському життю? Таким початком, на думку І. Доннікової, виступає сенс.

Тут під сенсом дослідниця розуміє не результат пізнавальної діяльності людини, а процес, що передбачає включеність у світ, активна взаємодія з яким дає ефект розуміння. Сенс-процес є необхідною умовою самоствердження людини, становлення її як автономної одиниці буття з власної життєвої стратегії. У той же час він є вираженням відкритості людини, її «націленості» на світ, невіддільним від навколишнього природного і соціального простору. Сенс-процес надає людській активності не тільки усвідомлений, а й спрямований характер, визначаючи, в якій формі ця активність себе проявить і якими будуть її наслідки.

Таким чином, логічно було б визначити соціальну ентропію як процес саморуйнування соціального буття, пов'язаний з відсутністю смислу людського життя, але таке визначення було б не зовсім коректним. У реальності повна втрата сенсу – це скоріше крайність, ніж норма. Набагато частіше складається інша ситуація, коли для людини мають сенс явища, процеси, стани, які можна охарактеризувати одним словом – антилюдські. Спрямованість проти людини – саме це визначає сутність соціальної ентропії [2, с. 32].

Як пише український вчений Л.Г. Мельник, висловлюючись мовою фізиків, ентропія – це міра безладу в системі. Іншими словами, це міра руйнування системи, що вихлюпується в зовнішнє середовище. Здебільшого всі свої досягнення людство супроводжувало руйнуванням зовнішнього природного і соціального середовищ, звідки воно черпало необхідну для свого розвитку «вільну» енергію [3, с. 189].

Сьогодні в соціально-філософській науці існує цивілізаційний метод, який дає можливість осмислити людину насамперед як носія культури, певного способу життя, духовних та моральних цінностей, де визначено її місце та роль у контексті національних, ментальних природно-демографічних характеристик, зумовлених розширеним відтворенням людини. Соціокультурні особливості виступають пріоритетними в аналізі, що робить розвиток людини метою суспільства. Соціальна ентропія негативно впливає на етичний складник діяльності людей, а також на цілі, що ставить перед собою суспільство. Цілі стають аморфними, що позначається на результатах людської діяльності та морального стану соціальної системи. Варто погодитися з думкою Б. Спінози, що природа не призначає для себе ніяких цілей, у неї не існує понять добра та зла, проте всі кінцеві причини буття складаються тільки завдяки людським смислам. Наведена оцінка вказує на недолік прибічників загальної теорії систем, які не відрізняють природне буття від його соціальних закономірностей.

Соціальна ентропія має своїм джерелом духовну діяльність людини, яка містить у собі морально-ціннісний сенс. Завданням культури та філософії є формування простору людських сенсів щодо цілеспрямованості людського буття, формування ідеального образу майбутнього як стратегічного напрямку становлення людства. Але чи можна запобігти процесам поширення ентропії за допомогою державних або наддержавних інститутів? Україн важко говорити про базові цінності людства на підґрунті тоталітарних ідеологій, які змогли б об'єднати різноманітні народи та етноси з їх релігійним та культурним розмаїттям. Ентропія проявляється там, де відбувається процес деперсоніфікації людини через масову культуру, примусову комунікацію, віртуалізацію буття (особистого та суспільного), економічну глобалізацію, гендерну рівність тощо.

Прагнення людства до цілісного буття передбачає відтворення себе як частини цілого, чи то етнос, нація або спільнота за іншими ознаками. Не дарма в історичній ретроспективі спостерігається певна кореляція між сплесками духовного піднесення суспільства, посиленням відчуття єдності (на будь-якому підґрунті), власної окремоті та винятковості, усвідомлення свого призначення та трансцендентності з прагненням до суспільного (у тому числі демографічного) відтворення. Дух сучасної європейської культури супроводжується заглибленням у повсякденний прагматизм, завдяки чому руйнуються соціально-культурні ідеали, орієнтовані на повноту буття.

Ентропійні процеси в суспільних явищах реалізуються в громадянському суспільстві через соціальні рухи, професійні об'єднання, недержавні громадські організації, різноманітні спільноти, в тому числі віртуальні. Інформаційна, політична, культурна відкритість суспільства активізує життя громадян, забезпечує реалізацію ще більших свобод. Зазначений процес на етапі сучасного європейського суспільства свідчить про наростання хаосу в суспільстві, що виявляється в політичних та економічних кризах, послабленні моралі, непередбаченості подій та неможливості регуляції означених процесів звичними засобами, наслідком яких є дисгармонія суспільних відносин, що стає причиною соціального напруження. Результатом означеної невпорядкованості в розумінні суспільної мети є поглиблення процесів руйнації сімейних, релігійних, правових, моральних та інших соціокультурних структур. Слабшають і втрачають свою силу нормативно-правові імперативи, що супроводжується розпадом духовно-ціннісних компонентів світогляду, які зв'язували людей протягом минулих століть.

У сучасних розвинених європейських державах причиною активізації ентропійних процесів, на думку українського вченого В. Хміль, стає міграційний мультикультуралізм, коли етнічні осередки, або анклави, стають самодостатніми культурними утвореннями зі своєю релігією, звичаями, традиційними уявленнями про добробут. Самоізоляція спільнот, відокремленість від

панівної європейської культури руйнують особистість, прищеплюють чужинцю прагматизм та культ споживання як основні принципи смиследіяльності, не спонукають його ні до розвитку власної національної культури, ні до засвоєння європейських цінностей [5, с. 73].

Творячи, людина зазвичай руйнувала щось навколо себе. Багато етносів будували свою велич на кістках інших народів і виснаженні природних ландшафтів. Грандіозні звершення індустріальної епохи супроводжуються безпрецедентною експансією в природу і руйнуванням екосистем планети. Оперуючи художніми образами і значною мірою спрощуючи, можна сказати, що ентропія – це «чорна енергетика» дій людини, що несе матеріальне й інформаційне руйнування природних і соціальних систем. Продовжуючи в такому ж ключі, можна сказати, що більшість продуктів творчої діяльності несуть користь людині і тому умовно представляють нібито негативну ентропію, супроводжуються появою величезних «темних ентропійних плям» навколо.

Стосовно цього Неплюєвське Братство, засноване М.М. Неплюєвим у селищі Хрестовоздвиженське, що дивувало світ майже півстоліття (з 1881 до 1929 року) своєю організацією, моральними засадами та інноваціями, які набагато випередили час, було винятком. Так, Братство являло собою територіальний виробничо-поселенський комплекс (у сучасній термінології техно-соціо-поліс) з безпрецедентно високим технічним рівнем виробництва і якістю життя людей. Якщо і можна говорити про будь-які прориви, то це доречно зробити саме щодо Братства.

Умовно «світлі» відходи його діяльності багато разів перевищували «темні». Навіть банальні відходи виробничої та побутової діяльності тут навчилися максимально утилізувати, значною мірою мінімізуючи наслідки їх впливу на середовище. Крім того, Братство поставляло в соціальне середовище: освітні послуги (в братських школах, крім дітей братчиків, безкоштовно навчалися й інші діти); сформовані і освічені особистості – «уми» (близько половини вихованців братства йшло з нього, вирішуючи налагодити своє самостійне життя); інновації та інформацію (зокрема, тут були виведені десятки нових морозостійких сортів яблунь та груш); медичні послуги.

Фактично Братство (чисельність членів якого в різні часи можна порівняти з населенням невеликого села в 400–700 чоловік) подарувало світові стільки вчених, конструкторів, композиторів, художників, письменників, істориків, що цьому може позаздрити будь-яка область.

За всю історію Братства в ньому не зафіксовано жодного випадку крадіжки. Будинки братчиків потопали в зелені і квітах, а їх дозвілля проходило в тінистому парку серед каскаду озер.

У аномально страшних історичних умовах (дві революції, світова і громадянська війни) розвиток Братства неухильно йшов висхідною траєкторією. Завдяки технологіям, що синергетично ув'язували працю людини з її управлінським початком і силами природи, за всю історію Братства тут не було жодного випадку неврожаю. Урожайність сільськогосподарських культур у Братстві стабільно в 3–5 разів перевершувала показники навколишніх господарств.

У 1929 році радянська влада ліквідувала господарство Братства, а його жителі майже поголовно були звідси виселені [3, с. 191].

Результати. Сприятливий креативний вплив Хрестовоздвиженського братства на зовнішнє середовище проявлявся не тільки в просторі. Його цілющі промені простягалися на десятиліття в майбутнє, де і коли люди могли навіть не знати про те, що колись десь було якесь Братство, що втілювалось в життя вірою, працею, творчістю і любов'ю якихось братчиків. Щоб переконатися, що такий вплив через роки відбувається, досить відвідати сьогоднішнє Воздвиженське, постояти під віковими дубами та соснами колись доглянутого братнього парку, пройтися столітньою липовою алеєю, посадженою юними братчиками ще на зорі їх колиски. Братський сад, який вікова липова алея розділяє на чотири сектори, плодоносить і зараз, хоча він був поновлений у 1960–1970-ті роки. Отже, як бачимо, в Неплюєвському братстві ми спостерігаємо реалізацію антиентропії, тобто прагнення до порядку.

У процесі діяльності братчиків, передусім виробничо-трудової, відбувалася активна зміна предметів природи, матеріального і духовного життя суспільства з метою задоволення потреб людини, зростала впорядкованість навколишнього середовища і самих дій людини, отже, від-

бувалося зниження ентропії і збільшення антиентропійної сутності соціального буття. Який би вид діяльності – матеріальної, втіленої в створенні різноманітних матеріальних благ, соціальної, спрямованої на організацію суспільного життя і вдосконалення соціальних процесів, духовної, яка реалізується в інтелектуальних або художніх зусиллях, орієнтованих на творення духовних цінностей, – ми не розглядали, в кожному з них найбільшим антиентропійним потенціалом володіють елементи творчості. Саме своєю творчою діяльністю (а такий характер може мати будь-який вид діяльності) людина перетворює і впорядковує навколишню дійсність, створює щось нове, оригінальне, що раніше не існувало в природі, науці, культурі, освіті, медицині, спорті, політиці тощо, різко розширюючи тим самим масштаби свого цілеспрямованого антиентропійного впливу на навколишній світ.

Висновки. Вважаємо, що культура може бути представлена як специфічно людський спосіб самоорганізації, що протистоїть соціальному хаосу, тобто створює необхідні умови для існування людини і суспільства.

Чому саме культуру можна наділити винятково антиентропійною функцією? Адже в багатомірній і складній соціальній реальності будь-яке явище є неоднозначним за своєю роллю в людському житті, в одних ситуаціях сприяючи розвитку, а в інших активізуючи руйнівні потенції. В кінцевому підсумку ми є свідками того, як культурне розмаїття (релігій, традицій, ціннісних орієнтацій) стає джерелом сучасних міжнаціональних і міжрегіональних конфліктів. Культура є феноменом людського буття (можливо, єдиним!), позбавленим ентропійності, тобто здатності породжувати соціальний хаос.

Для самоорганізації життя людей важливі захисні, тобто людинотворчі потенції соціуму, які генеруються тільки в один спосіб буття – культуру. Іманентний зв'язок культури і людини дає підстави розглядати її як спосіб самоорганізації, що генерує смисловий зміст життя і створює «ціннісно-смисловий універсум» (С.Б. Кримський) – створює буття людини, що прагне до гармонії зі світом.

Список використаних джерел

1. Бабосов Е.М. Социальная деятельность и социальная энтропия. *Социологический альманах*. Выпуск 2. 2011. С. 11–25.
2. Донникова И.А. Социальная энтропия: культурологический аспект. *Интеллект. Особистість. Цивілізація*. Выпуск 9. 2011. С. 32–51.
3. Мельник Л.Г. «Машина времени» Н.Н. Неплюева (Социально-экономический анализ) : монография. Сумы : ИТД «Университетская книга», 2018. 368 с.
4. Радзівілл О.А. Причины зростання соціальної ентропії і соціологічно-правові засоби його стримування. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм*. Том 2. 2010. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3104>.
5. Хміль В.В. Ентропійний «вірус» демократії. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2012. Вип. 1. С. 73–79.

References

1. Babosov E.M. Sozialnaya deyatelnost i sozialnaya entropiya. *Socziologicheskij almanakh*. Vypusk 2. 2011. S. 11–25.
2. Donnikova I.A. Socialnaya entropiya: kulturologicheskij aspekt. *Intelekt. Osobistist. Civilizaciya*. Vypusk 9. 2011. S. 32–51.
3. Melnik L.G. «Mashina vremeni» N.N. Neplyueva (Soczialno-ekonomicheskij analiz) : monografiya. Sumy : ITD «Universitetskaya kniga», 2018. 368 s.
4. Radzivill O.A. Prichini zrostannya soczialnoyi entropiyi i socziologichno-pravovi zasobi jogo strimuvannya. *Naukovij visnik Institutu mizhnarodnikh vidnosin NAU. Seriya: ekonomika, pravo, politologiya, turizm*. Tom 2. 2010. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3104>.
5. Khmil V.V. Entropijnij «virus» demokratiyi. *Antropologichni vimiri filosofskikh doslidzhen*. 2012. Vip. 1. S. 73–79.

Shevel Anzelika Oleksandrivna

Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy and Social-Humanitarian Disciplines
Sumy National Agrarian University
160 Gerasim Kondratieva Str, Sumy, Ukraine

THE IMPLEMENTATION OF THE ANTI-ENTROPIC FUNCTION OF CULTURE IN THE NEPLUYEV BROTHERHOOD

***The urgency of the problem.** Today, the search for the basic values of humanity, new models of spirituality, which could unite peoples, nations, religions in the situation of blurring of moral criteria in the existing multicultural national space, which can function on the basis of human principles of coexistence of humanity.*

In the twentieth century searches in such directions of research as the general theory of systems, synergetic principles of functioning of self-organized systems with nodal concepts "entropy-antientropy" were actualized. Such research highlights elements of disorder, non-linear development, socio-economic projections, and managerial decisions.

***Purpose of the study** – to analyze the implementation of the anti-entropic function of culture in the Nepluyev Brotherhood.*

***Research methods:** analysis of concepts and categories related to the subject of the study, synthesis of characteristics and definitions, constructive method, comparative method, generalization method and descriptive method.*

***The results of the study.** The realization of the anti-entropy function of culture in the Nepluyev Brotherhood. is analyzed, it is shown that the brothers transformed and ordered the surrounding reality with their creative activity, creating something new, original, thus dramatically expanding the scope of their purposeful anti-purpose world.*

***Key words:** anti-entropy, entropy, Nepluyev Brotherhood, social entropy, meaning-process, social being, thermodynamics.*

ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ З ЇЇ ОСОБЛИВОСТЯМИ, ЗДІБНОСТЯМИ І ВЛАСТИВОСТЯМИ

УДК 171

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-4>**Дем'янюк Марія Борисівна**

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філософії та політології

Хмельницького національного університету

вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, Україна

СИНЕРГІЯ ГУМАНІЗМУ, ЕТИКИ ТА ЕСТЕТИКИ В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ ЯКОВА БУЗИННОГО

Трансформаційні процеси у сучасному українському суспільстві вкотре актуалізують проблематику його інтеграції на засадах розвитку полікультурного плюралістичного демократичного суспільства. Для розгортання цих процесів необхідним є формування об'єднуючого соціокультурного простору, який базується на засадах толерантності. Моральні цінності, етичні засади, в основі яких лежить взаєморозуміння, любов до людини, притаманні християнській релігії, можуть стати гідним зразком для наслідування в усіх сферах суспільного життя. Синергія гуманізму, етики та естетики є сутністю Всеукраїнської творчої громадської організації «Спілка християнських письменників України» (СХПУ), метою якої є втілення християнських цінностей в суспільне життя. Цій високій меті покликані слугувати спілчани, адже маючи безцінний дар від Господа – володіння словом, їх обов'язок – постійно вдосконалювати свій літературний дар, ставитися з величезною повагою до Слова як дарунка Господа, що спроможне наповнити глибоким сенсом існування кожного, об'єднати вірян в їх любові до Бога. Яскравим зразком вірного служіння Господу літературним даром є творчість члена СХПУ Якова Бузинного – відомого діяча християнської літератури, графіка, композитора. На прикладі його діяльності досліджується процес втілення синергії гуманістичних, етичних, естетичних пріоритетів у суспільне життя, обґрунтовується ідея її втілення в суспільну свідомість. Для досягнення мети автором статті було здійснено аналіз творчості Якова Бузинного, обґрунтовано, що світоглядною основою його життя й творчості є синергія гуманістичного, етичного та естетичного складників, показано практичні аспекти її втілення. Для вирішення цих завдань було застосовано комплекс взаємозумовлених методів дослідження: теоретичні – аналіз літератури, історичний метод, вивчення та узагальнення відомостей, порівняння, абстрагування, синтез, індукція, дедукція, аналогія, класифікація, моделювання, узагальнення; емпіричні – спостереження, інтерв'ювання. Зроблено висновок, що релігійний гуманізм, етика та естетика – синергійні складники світобачення Якова Васильовича, виявом чого є його творчість, якій також притаманна синергія різних видів мистецтва (література, живопис, музика). При цьому кожен твір характеризується синергією, що виражається його гуманістично-етичною спрямованістю та естетичною довершеністю. Діяльність, спосіб і стиль життя Якова Васильовича також є яскравим виявленням цієї синергії, адже він самовіддано несе Боже Слово людству, плекаючи надію на їх порятунок і спасіння.

Ключові слова: синергія, гуманізм, етика, естетика, Спілка християнських письменників України, Яків Бузинний.

Вступ. Синергія гуманізму, етики та естетики є сутністю Всеукраїнської творчої громадської організації «Спілка християнських письменників України». Вона характеризується процесуальністю, метою якої є втілення християнських цінностей в суспільне життя, і результативністю, вираженою в тому, що сила і міць Божого Слова, сповненого любові до людини, знаходить своє вираження в літературно-художній, мистецькій формі і пробуджує та єднає

християн різних конфесій. Цій високій меті і покликані слугувати члени спілки, адже маючи безцінний дар від Господа – володіння словом, їх обов'язок – постійно вдосконалювати свій літературний дар, ставитися з величезною повагою до Слова як дарунка Господа, що спроможне наповнити глибоким сенсом існування кожного, об'єднати вірян в їх любові до Бога.

Мета статті – обґрунтувати ідею втілення синергії гуманістичних, естетичних, етичних пріоритетів у суспільне життя (на прикладі діяльності члена Спілки християнських письменників України Якова Бузинного). Відповідно до мети статті визначено такі **завдання**: проаналізувати творчий доробок Якова Васильовича Бузинного; обґрунтувати синергію гуманістичного, етичного та естетичного складників як світоглядну основу життя і творчої діяльності Якова Васильовича Бузинного; виявити практичні аспекти втілення синергії гуманізму, етики та естетики в діяльності Якова Васильовича Бузинного.

Для вирішення поставлених завдань було застосовано комплекс взаємозумовлених **методів дослідження**: теоретичні – аналіз літератури з теми дослідження, історичний метод, вивчення та узагальнення відомостей, порівняння, абстрагування, синтез, індукція, дедукція, аналогія, класифікація, моделювання, узагальнення; емпіричні – спостереження, інтерв'ювання.

Результати. Християнство називають релігією любові. Так, О. Цветков у своїй книзі «Культура і релігія» наголошує: «Це релігія любові і співчуття, об'єднуючої рівності всіх перед Богом. Вона сформулювала якісно іншу людину, яка згодом створила нову культуру» [7, с. 78]. Саме в християнстві утверджується ідея розуміння Бога передусім як любові. Тут знаходимо і пояснення сутності самої любові. «Якщо я говорю мовами людськими і ангельськими, а любові не маю, то я – мідь дзвінка, або кімвал звучащий. Якщо маю дар пророкування і знаю всі таємниці, і маю всяке пізнання і всю віру, так що можу і гори переставляти, а не маю любові, то я – ніщо. І якщо я роздам все майно моє і віддам тіло моє на спалювання, а любові не маю, – немає мені в тому ніякої користі. Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводить нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить! Ніколи любов не перестає!» (Коринфянам 13:1–8). Ці слова добре відомі кожному християнину. Така любов наповнює життя людини високим сенсом: взаємодії на основі етико-сміслової наповненості цього поняття – безмежної доброти та чуйності. Така модель єднання на основі Біблійних істин є гідною відповіддю на виклики сьогодення. Гуманістичне зерно безкорисливої людяності, жертвовності, відданості – ціннісне ядро християнської релігії. І попри те, що технологічна й раціональна культура Заходу вважається самодостатньою, саме завдяки духовному досвіду християнства вона все ще відкрита до позитивних духовних впливів та прагнень. Таким чином, христологія сформувала нову антропологію: культивуючи братерську любов, християнство сприяло установленню високої моральності, щирої людяності, справедливості, готовності до діалогу, співпраці заради наближення життя до ідеалів гармонії. Моральні цінності, етичні засади, в основі яких лежить взаєморозуміння, любов до людини, що притаманні християнській релігії, можуть стати гідним зразком для наслідування в усіх сферах суспільного життя. Релігійний світогляд, релігійні цінності, гуманізм та його основні принципи є невіддільними елементом культури на всіх етапах її історичного буття. Християнство як кількісно найбільша світова релігія істотно впливає на напрями розвитку цивілізації в усі періоди її історичного буття.

«Ґрунтуючись на засадах біблійного монотеїзму, успадковуючи й розвиваючи загальнолюдський смисл десяти етико-релігійних заповідей, християнство вносить у ціннісний ресурс людської духовності ще більш виражений порівняно з іншими релігійними традиціями, не просто антропологічний, а саме персоналістичний зміст» – зазначає О. Бродецький [2, с. 126]. Маючи корені в античному суспільстві, християнство не просто перейняло, але й посилило властиві цьому суспільству індивідуалістичні, особистісні інтенції, надавши їм сакралізованої мотивації. Ю. Брюховецька підкреслює: «Переключивши увагу людини з суспільно-політичної діяльності на релігію і мораль, направивши її активність зі сфери зовнішніх відносин на перетворення власного духовного світу, християнство в особі Ісуса Христа втілило образ

мученика, поширивши на цей образ весь трагізм існування людства, яке в ім'я порятунку та майбутнього блаженства приречено на ганебну страту на хресті власного Бога» [3]. Очевидно, що це не лише релігія закону і покори, це релігія з чітко вираженим лейтмотивом – ідеєю вільного вибору особистістю власних пріоритетів. «Попри сформовані у християнстві розгалужені соціально-інституційні форми, все ж домінують, вихідною в ньому, є ідея вільного вибору особистістю своєї духовної долі через відкриття себе Божественній благодаті, через прийняття Боголюдини Ісуса Христа, другої іпостасі Святої Трійці як особистого спасителя».

Яскравим зразком відданого служіння Господу літературним, художнім даром є діяльність та, власне, й усе життя Якова Васильовича Бузинного – відомого діяча християнської літератури, графіка, автора багатьох християнських пісень. Його проповіді, поетичні, художні, пісенні твори є яскравим виявом синергії гуманізму, етики та естетики, яка свідчить про присутність Божого Духа в житті Якова Васильовича, у кожному його творінні. Тому неодноразово автор зазначав, що він не відчуває себе творцем написаних ним творів, а швидше співавтором. Одночасно будучи зразком і результатом втілення такої синергії, його твори спроможні оселитися в душі кожного, хто їх слухає, споглядає, докорінно вплинути на світогляд людини, яка у подальшому своєю творчістю та своїм життям також слугуватиме цій високій меті. Його слово, уся його творчість наповнена глибоким змістом – служінням Господу і служінням людині, яка повсякчас прагне пізнати Бога, – є дороговказом для усіх спілчан.

Синергія гуманізму, етики та естетики притаманна як літературному, художньому доробку Якова Васильовича, так і його життю у цілому. Натхнений проповідник, який так любить людей, що понад усе ставить собі за мету спасти їхні душі, посіяти зерно віри і в подальшому навчити плекати, зрощувати і знову ж таки сіяти його, поет, автор багатьох книг, які читаються у всьому світі, художник – графік, світліни якого перетворюють на храм душі глядачів, відомий суспільний діяч, який опікується долею дітей, що постраждали від наслідків Чорнобильської трагедії, є зразком для членів спілки, особливо якщо взяти до уваги його скромність та смиренність. Глибочінь й водночас мудрість його поглядів вражає й водночас наповнює душу тихим освітленим спокоєм та неодмінно потенціє духовні пошуки.

Яків Васильович Бузинний – член Всеукраїнської творчої громадської організації «Спілка християнських письменників України», доктор богослов'я, професор, відомий поет, громадський діяч. Його вірші покладені на музику і виконуються у багатьох церквах. Нагороджений орденом «За досягнення у служінні», відзнакою «Заслужений діяч християнської літератури України». Представник Спілки християнських письменників України за кордоном, засновник і керівник Благодійної організації «Фонд порятунку дітей від Чорнобильської трагедії «Надія». «Бузинний – художник, Бузинний – поет, композитор, науковець, військовий моряк, урядовець, син, чоловік, батько <...> Він отримав від Бога надто багато, можливо, через те його життя було таким – «і важким, і турботним» [4].

Яків Васильович народився у Київській області у м. Тараща 4 жовтня 1930 року. Про своє рідне місто, як і про свою Батьківщину – Україну, він говорить з неймовірним теплом. Так 27 липня 2017 року в Слов'янській Баптистській Церкві міста Шаколи, Міннесота, в США відбувся захід «Творчий вечір з поетом Яковом Бузинним», де він переконливо запевняє усіх присутніх, що в такому мальовничому місті, як Тараща, не народитися поетом неможливо, а далі читає рідною українською мовою свій відомий вірш «Чи ви чули, як співають солов'ї? Не під Курськом, а у нас, в Таращі...» Прикметно, що на цьому ж таки заході, звертаючись до прихожан, які не володіють українською мовою, він зазначає, що цю мову треба вивчати, «бо, кажуть, на небі буде українська мова», а також зізнається у своєму прагненні з радістю і завжди повертатися в Україну, де на нього чекають діти-сироти, якими він опікується. «Моя мечта: поскорее вернуться домой. Чем я больше езжу по Америке, тем я больше люблю свою Украину», – говорить він.

Його предки по лінії батька ще з чотирнадцятого століття – французькі протестанти – кальвіністи (гугеноти). Дід Філіп мав титул барона, приїхав в Україну на запрошення київського генерал-губернатора, закупив багато угідь на Київщині, які потім віддавав у оренду християнам

на вигідних умовах. Одружився з україркою. Біля Таращі він збудував замок, посадив садок, розповідали, каже Яків Васильович, що одних яблунь було сто дерев. У революцію його розстріляли. Як говорить Яків Васильович в інтерв'ю відповідальному редактору християнського духовно-просвітницького часопису «Слово вчителю» Надії Долі від 01.03.2010 року «За все заплачено ціну», опублікованому в ХДПЧ «Слово вчителю» (№1 (11) 2010), коли чекісти прибули в Таращу, щоби спалити замок, врятував матір Антоніну Опанасівну з дітьми мамин брат, який був революціонером. Йому вдалося вивезти сім'ю на Донеччину без права повернення на батьківщину. Батько Якова Бузинного Василь Пилипович народився у 1900 році у Київській обл., с. Кердани Таращанського р-ну. Певний час працював на шахті у місті Горлівка Донецької області. Опісля батьки Якова Бузинного оселилися в Миколаєві, де й пройшли його дитячі та юнацькі роки. У зазначеному інтерв'ю він також ділиться оповитими смутком спогадами про своє дитинство, про те, як розповідали батьки, у віці біля двох років ледве не помер від голоду. «Мені було два рочки, і я вже не мав сили плакати і просити у мами їсти, життя потихеньку залишало мене. Мама, сама не своя від голоду і горя, винесла мене з хати і поклала в яблуневім листі. На щастя, повернувся батько, привіз трохи харчів. Коли поїли і в розумі просвітліло, запитав, де Яша? «Помер», – відповіла мати. Батько взяв лопату і пішов поховати дитя. Тільки було холодне і, здавалося, бездиханне, але щось зупинило батька... Я був ще живим... і ось, милістю Божою, живу дотепер.» – каже Яків Васильович. Про цей період у своєму житті він розповідає у вірші «У рік голодомору». У подальшому з його пера побачив світ вірш «За горизонтом пам'яті моеї»:

За горизонтом пам'яті моеї
 Укрылись детские воспоминанья,
 Наполненные нищетой тех дней
 Тревогами родительских скитаний.
 Невыносимо злой голодомор,
 Когда зловеще смерть ходила рядом.
 Мне запах хлеба снится до сих пор,
 Хоть у меня теперь и много хлеба»

«Поднимите крошку хлеба», – з таким проханням Яків Васильович звертається до молоді у своєму однойменному вірші, який у авторському виконанні міститься на CD-диску «Яков Бузинный. Христианская лира №8. Стихи и поэмы. К покаянию». Пояснює, що у цій крихті міститься крапля неба, крапля сонця, крапля поту, і тільки таке відношення до хліба буде угод-но Творцю. Ці поетичні твори не лише розповідають про життєвий шлях Якова Васильовича, але й є зразком втілення синергії гуманізму, етики й естетики, яка виявляється в його творчості досить яскраво і є свідченням її Богонатхненності.

Василь Пилипович, батько Якова Васильовича Бузинного, перед війною був дяконом в церкві. Оскільки родину Бузинних вважали «буржуями» і «баптистами», то відчували вони по відношенню до себе дискримінацію. Тяжкими були і роки окупації. Проте й у подальшому на них чекали тяжкі випробування. Василь Пилипович, якого безпідставно звинуватили у співпраці з окупантами, зазнав жорстоких знущань. Він був заарештований, за даними Національного банку репресованих, 5 листопада 1944 року. Однак постановою УНКДБ по Миколаївській обл. від 10.07.1946 року справу було припинено. Врятувало його лише те, що старшому брату Якова Івану було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Загинув брат 25 травня 1945 року, у передмісті Риги йому поставили пам'ятник. Реабілітований Василь Пилипович був аж у 1996 році.

Навчався Яків Васильович Бузинний в Одесі, за освітою він морський капітан. Служив на Балтиці. Десять років провів на кораблях. За його спогадами, коли корабель пропливав чи то Дунай, чи це був Ізмаїл, чи Вілково, чи Кілія, то завжди насамперед він шукав церкву. Командир був віруючий, отож не стояв цьому на заваді і навіть більше – під час шторму довіряв саме йому штурвал, говорив, що Господь спасе Якова, а відтак усіх.

У подальшому Яків Васильович закінчив технологічний інститут, інститут інженерів водного транспорту, за спеціальністю він механік-енергетик. Був керівником провідного оборонного

заводу. Він автор кількох винаходів у сфері технології та енергетики. «Свої відкриття я бачив очима Божими. Бог мені відкривав природу Свого творіння. Колеги потім говорили: «Таке відкриття могли зробити або дитина, або інженер, який у цій галузі нічого не тямить», бо це було всупереч усім існуючим правилам і канонам. Я не винаходив, я відкривав те, що вже існувало, що зробив Бог», – говорить він у вищезазначеному інтерв'ю. Та як каже Яків Васильович, на березі Дух Святий покинув його, і він перестав писати. Адже саме тоді, на думку Якова Васильовича, він припустився помилки, оскільки «...не віддав слави Тому, Хто єдиний її гідний. Я не прославив Бога, прилюдно не проголосив Його величі, не подякував Йому, хоча з дитинства вірив в Бога, неодноразово відчував Його присутність у своєму житті, захист і турботу». Він відчував власну провину, адже коли на конгресах його називали геніальним, не говорив, що це справа рук Божих. Він досягнув кар'єрних вершин, став членом уряду, проте це не принесло йому ані спокою, ані насолоди, а навпаки, внутрішнє сум'яття, душевні муки: він не відчував присутності Духа Святого і не написав жодного поетичного рядочка протягом цих п'ятнадцяти років. Йому все було неприємно: дифірамби, слава, гроші. «Я забувся про Церкву. Я забувся про Бога!» – у розпачі промовляє він у своєму Свідченні. У подальшому він неодноразово говорить, що йому соромно за ті роки. І тільки після того, як покався перед Богом, у віці 49 років здобув, на його думку, «найважливіше, найцінніше – присутність Духа Святого у своєму житті, надію на вічність з Богом». У подальші роки у своїх проповідях Яків Васильович підкреслює, що ані слава, ані гроші для людини, яка пізнала щастя відчуті присутність Святого Духа у собі, не замінять його, і що своє спасіння люди отримують безкоштовно, проте не замислюються над цим. Прикметно, що цей сутнісний етичний складник є визначальним і в його світобаченні, і в його творчості, а його відсутність унеможлиблювала процес творення. Отож, синергійне переплетіння гуманізму, етики та естетики в особистому житті, виявом якого є і власні вчинки та помисли, має своє відображення в християнській поезії, якій також притаманна синергія.

Доленосним для Якова Васильовича стало 8 січня 1979 року, коли він з дружиною в церкві заявили про своє рішення покаятися і віддати своє життя Богові. Він усвідомлював, що цей вчинок матиме для нього наслідки у вигляді втрати привілеїв, пільг, і, зрештою, це був певний ризик для його життя. Проте це було ніщо порівняно зі щастям служити Господу, відчуті присутність Святого Духа, писати одухотворену поезію. Лише тоді, після такого тривалого мовчання, відразу ж на наступний день всього лише за один день Яків Васильович написав аж сім віршів.

«Я начал жить, когда вся жизнь прошла,
Когда почти закончилась дорога,
Меня с пыли дорожной подняла

Любовь Христа и милосердье Бога», – пише він про цей період свого життя у вірші «Я начал жить».

У наступні роки Якова Васильовича як відомого науковця запросили працювати в уряді, де він став членом урядової комісії з оборонної промисловості, залишаючись і головним інженером оборонного інституту. Саме це дає йому можливість бути недоторканою для служб безпеки особою, а також проповідувати в уряді. Та через десять років, коли йому виповнилося шістьдесят, він висловлює своє глибоке бажання працювати лише для Бога, відмовляючись від усіх привілеїв, пов'язаних з його службовим положенням. П'ять років він проживав у Москві. Працював помічником ВСЕХБ (Всесоюзный совет евангельских христиан баптистов) з юридичних питань, помічником президента місії «Братства милосердя», діяльність якої розповсюджувалася на увесь Радянський Союз, а згодом на СНД.

Присутність Святого Духу є визначальним в житті Якова Васильовича. Усі свої дії він спрямовує на служіння Господу, яке тісно пов'язує зі служінням людині, що прагне пізнати Бога. Ці гуманістичні засади він безперестану намагається втілювати в суспільне життя. Гуманізм і етика синергійно переплітаються і в його творчості і в його житті загалом, свідченням чому є його вчинки. На особливу увагу заслуговує створення у 2001 році Благодійної організації

«Фонд порятунку дітей від Чорнобильської трагедії «Надія», керівником якої він є і дотепер. Яків Васильович наполегливо працює над створенням і розширенням оздоровчого християнського центру «Надія», розташованого поблизу смт. Східниця Львівської області. Метою створення Оздоровчого центру порятунку дітей України від Чорнобильської трагедії «Надія» є лікування дітей-сиріт і дітей віком 7–11 років, які постраждали від Чорнобильської катастрофи. Розміщений він в екологічно чистій зоні на території з 27 цілющими джерелами. Особливо цінним є тринадцяте джерело, яке містить двухвалентне залізо, воно лікує кров і звільняє організм від радіонуклідів. В інтерв'ю «За все заплачено ціну» Яків Васильович підкреслює: «Наша мета – оздоровлення тіла і відродження духа. Кожна дитина – дуже велика цінність для Бога. Адже Ісус Христос сказав: «І хто прийме таку дитину одну в Моє Ймення, той приймає Мене» (Мт. 18:5)». «Ми їх лікуємо, якщо треба – одягаємо, вчимо спілкуватися, поводитися за столом і разом з тим розповідаємо про Бога, викладаємо Євангеліє», – розповідає він. «Сирота, сирота. От чего сирота? Где берутся сиротки на свете?» – з гіркотою запитує він у своєму вірші. У проповіді в Славянській Баптистській Церкві міста Шакопи, Миннесота, США (Slavic Baptist Church) від 27.07.2014 року Яків Васильович розповідає, що ці дітки-сироти чи не вперше в житті тут отримують смачну їжу вдосталь, гарне вбрання і найголовніше – увагу, любов і через неї присутність Святого Духа в їх житті. Діти змінюються, відчувають, що вони вже не сироти, бо мають батька і матір – Бога, і дякують за це Господу. З ними працюють спеціально підготовлені вихователі, що навчалися в Німеччині, які є баптистами. Діти міцніють фізично, вживаючи цілющу воду з джерел, міцніють духовно – у зверненні до Господа. Вихователі інтернатів, керівники районних адміністрацій пізніше телефонують до оздоровчого центру і з приємним здивуванням зазначають, що після повернення ці діти стали чемними, намагаються допомогти змінитися іншим діткам. Ці діти приймають християнство і зрештою самі стають євангелістами. Так, у 2012 році була освячена церква, сформована з них у Чорнобильській зоні в районному містечку Іванівка. Яків Васильович говорить, що відчуває себе щасливим, бо Бог довірив йому служіння цим діткам-сиротам, і що саме завдяки їм у будинку живе Господь, бо, як записав євангеліст Марк, 9 глава, хто приймає таку дитину, той приймає самого Бога.

«Перекопаний, що сіяти в дитячі серця Слово Боже – надзвичайно важлива справа. В дитинстві ґрунт серця м'який і придатний для проростання зерна. Пригадую вислів сина Катерини Бутс (Армія Спасіння): «Дякуємо, що ти посіяла в наші серця раніше, ніж посіяв цей світ», – говорить він в інтерв'ю «За все заплачено ціну». Після того, як до влади в Україні прийшов Янукович, було припинено постачання фінансів через Управління освітою щодо забезпечення дітей оздоровчого центру «Надія». Стає потреба у самофінансуванні, і Яків Васильович, не дивлячись на свій доволі солідний вік, подорожує країнами, де проповідує, навчає як Міжнародний пастор, євангеліст, доктор Богослов'я і поруч з цим пропонує купляти книги, автором яких він є. Вартість книги – 15 доларів, саме стільки потрібно витратити вдень на утримання однієї дитини в Східниці. Він підкреслює, що «покупая книгу, Вы кормите детей». Йому пропонували лишитися в Америці і працювати редактором-видавцем «Тихоокеанського братства» (Тихоокеанское объединение славянских церквей ЕХБ), та він завжди говорив, що мріє повернутися в Україну, де на нього чекають діти-сироти. «Если бы не мое служение, если бы не дети-сироты, я не ездил бы по Америке», – говорить він на Творчому вечорі Якова Бузинного у 2014 році.

Християнство називають релігією любові, при цьому ця любов є недекларативною, а підтверджується реальними діями протягом усього життя людини. Вочевидь, життєвий шлях Якова Васильовича Бузинного і є яскравим вираженням цієї любові, яка лежить в основі етики християнства, є прикладом глибокого морально-виховного подвижництва.

У книзі «Мистецький олімп» (редакція 2015 року) містяться матеріали про життя і творчість Якова Бузинного, де подані цитаті діячів культури щодо його творчого доробку, світлин, інтерв'ю Якова Васильовича, яке він дав Надії Долі. «Бог дає мені багате відчуття, фантазію, але я не маю права писати про те, чого не було, тільки правду. У моєму житті було безліч моментів, коли Бог рятував мене: в дитинстві – від голодної смерті, в повоєнні роки – від сирітства,

коли я навернувся – від утисків і безробіття, коли втратив найдорожчу людину – від розпачу. Але за все це було заплачено ціну. Ми до кінця цього не розуміємо, ми не бачимо, що в цей час відбувається в духовному світі. Найбільша ціна заплачена Сином Божим за наше спасіння від влади гріха та смерті». «Тож від кожного, кому дано багато, багато й жадатимуть. А кому багато повірено, від того ще більше жадатимуть» (Лк. 12:48), – такою цитацією із Біблії розпочинається вітальна стаття «Вітаємо з 85-річчям! Бузинний Яків Васильович» (Ювіляри України. Події та особистості XXI століття. 2015 рік), розміщеної на сайті Української конфедерації журналістів. Увесь життєвий шлях Якова Васильовича підпорядкований цій біблійній істині. Адже він керується бажанням віддавати, ділитися тим теплом, тією Благодаттю, яка засвідчує присутність Живого Духа, і стосується це абсолютно усіх аспектів його життя. Гуманізм – любов до людини, виявленням якого є прагнення поділитися Божим Світлом з кожним, глибока етика, мораль – бажання віддати, допомогти ближньому, естетика – майстерне створення художньо досконалих мистецьких творів: поезій, гравюр, наповнених глибинними мотивами, які оселяються в душі читача й освячують її, – така синергія притаманна як його життю загалом, так і його творам, вчинкам і кожній його поезії, гравюрі. «Уся моя творчість тісно пов'язана зі Словом Божим. З 13 років я почав складати вірші, поеми, в основному на біблійну тематику, тоді ж почав працювати над графічними картинами. Всього написав понад 3 000 віршів, понад 200 з них покладено на музику, близько 20 пісень сам написав (і слова, і мелодію). Намагаюся робити це у євангельському стилі. Найпростіша, найглибша, найдоступніша і найбільш зрозуміла книга – Євангеліє – написана простою мовою. Вона торкається серця дитини і дорослого, неосвіченого й ученого. Євангельський стиль – просто, красиво і глибоко», – говорить він. Слід зазначити, що естетична майстерність, професійність християнського письменника має бути, на думку Якова Васильовича, неодмінною рисою його творінь. Християнський письменник зобов'язаний бути взірцем і в професійності. «Я вам скажу написано: «проклятий, хто робить роботу Господню недбало». Тому від письменника, від поета чекають професійності, але не всі відповідають цьому рівню. Що стосується християнських поетів і письменників, то тут обов'язково треба досягати професійності, тільки тоді він може, як пророк, іти в люди і проповідувати своїми творами Бога», – підкреслює Яків Васильович в інтерв'ю «Яків Бузинний: Моя мрія збулася – сформувалася СХПУ», розміщеному на сайті Спілки християнських письменників України.

Своє видання «Християнська ліра» Яків Васильович Бузинний присвятив пам'яті своєї єдиної доньки Наталії Чайки-Бузинної, яка померла у віці двадцяти п'яти років від онкохвороби, що стала наслідком Чорнобильської трагедії. Вона також писала вірші, збірка її поезій «Страшусь ли я смерті?» уже двічі була видана після її передчасної смерті. Писала Наталія лише протягом п'яти років, та її твори є вражаюче глибокими за змістом і сповнені любов'ю до Господа. Її вірші спонукають замислитися над тим, що життя може бути таким коротким, і треба вчасно зрозуміти призначення людини на цьому світі. Це був дуже тяжкий період в житті Якова Васильовича. Він зізнається, що йому було настільки тяжко, що й не хотілося жити, і лише служіння Богу, присутність Святого Духа рятувало його від розпачу. Проявом такого служіння і є створення Фонду порятунку дітей від наслідків Чорнобильської трагедії та вся його літературно-творча діяльність. До зібрання «Християнська ліра» входять такі його книги: «Христианская лира», «Благовест. Христианская лира». Том 2, «Верую. Христианская лира». Том 3, «Слово життя. Християнська ліра». Том 4, «Благодать. Християнська ліра» Том 5, «Нива. Христианская лира». Том 6, «Источник. Христианская лира» Том 7, «Пером и Сердцем. Христианская лира». Том 8. Це твори як російською, так і українською мовою. Підготовлені автором до друку ще дві книги зібрання – дев'ятий том (альбом гравюр) і десятій. Про важливість поезії і в суспільному, і в особистому житті він говорить так: «Я Вам скажу так: виразити свої почуття до Бога, до людей як у віршах ні в якій іншій творчості не можна. Не випадково Біблія складається з історичної частини, пророцтв, Євангеліє, а також із поетичного розділу: Псалми Давида, Пісні Пісень, Причті Соломона. Поезія з давніх-давен історично присутня при служінні Богу і в наш час вона розкриває художньо Слово Боже, але тут ще присутнє особисте почуття, особисте одкровення від Бога. Те, що можна

виразити поезією, не можна виразити прозою, бо поезія вміщає глибину почуттів. Я не мислю своє життя без поезії. Я не мислю свого життя без праці милосердя, без проповіді Євангелія на всіх рівнях і без творчого життя» [6]. Прикметно, що йдеться про вираження почуттів як до Бога, так і до людини. У цьому ж інтерв'ю від 2012 року на запитання про секрет популярності його книжок Яків Васильович відповідає: «Я вам скажу: секрет успіху в тому, що ці книжки я писав під натхненням Духа Святого, тому вони сприймаються не як твори людини, а як слово від Бога. Мої книжки розповсюджуються різними організаціями по 3–3,5 тисячі за 3–4 місяця. Їх люблять. Я написав близько 3 500 творів, 7 томів уже видані, 2 томи знаходяться в роботі. Всі книжки ілюстровані моїми малюнками і гравюрами. На мої твори написано більше 40 композицій». Далі він зазначає: «Перш за все християнський поет чи письменник, якщо він хоче, щоб його твори були дійсно достойні і приносили користь людям, суспільству, повинен бути таким, яким він хоче, щоб були люди, котрим він проповідує».

«Виконай небесну Божу волю:

Ради ближнього, його турбот

Жертвуй всім, що в тебе є, собою –

І сторицею віддасть Господь!», – навчає Яков Васильович у своїй поезії «Заздрість – гріх, і серце твоє хворе!». Така виразна синергія гуманізму, етики та естетики, що слугує виявом присутності Святого Духа в житті людини, є основою світобачення Якова Васильовича і яскраво проявляється в його творчості. «Такою поезією можна насолоджуватись, читати як вечірню молитву до Бога за прожитий день, за здійснену працю, за можливість спілкуватися з людьми, творити добро в ім'я Отця, і Сина, і Духа Святого», – пише про твори Якова Васильовича письменник Михайло Базар у своїй книзі «Загадка Дивного кохання» [1].

На цей час вийшло 8 томів (з яких одна книга авторської графіки) із запланованого десяти томного видання «Християнська ліра», де поетичне слово синергійно поєдналося з художньою графікою. Ця синергія різних видів мистецтва, безумовно, особливим чином впливає на читача. У передмові до Тому 4 «Слово життя. Християнська ліра», написаному українською мовою, містяться такі слова: «Заговорити материнською мовою – значить заговорити з глибини душі, з непідробними почуттями, просто і щиро. Як слово Боже, що виходить з уст його, порожнім не повертається, так рідне слово не може залишатися незатребуваним. Це свідчить, що даний Богом талант вимагає повного свого розкриття. І ось це сталося. Та говорячи про глибину таланту автора, беремо до уваги не тільки мистецтво образного слова, але й мистецтво художника. На сторінках книги ми знаходимо знайомі пейзажі, історичні пам'ятки рідної землі, а також землі, де жив Ісус Христос. Поєднання поетичного слова і художньої графіки в авторському виконанні робить видання цікавим і оригінальним» [5, с. 179].

Про книгу Якова Бузинного «Пером и сердцем» (2012), яка містить його графічні та поетичні твори, що у поетично-художній формі розповідають про життя Ісуса Христа і діяння його церкви на землі, у якій зображено і стародавні міста, якими проходив Ісус, і сучасний Ізраїль, історії з Біблії, церкви, розміщені по світу, відома художниця Ніна Волкова, дипломант проектів «Обличчя України» і «Золотий фонд нації» 2010, 2011, 2015 років зазначила, що християнська ліра Якова Бузинного звучить впевнено і на віки. А Олександр Димшець, художник, академік, член Академії будівництва України, підкреслює, що уся графіка Якова Бузинного пронизана повітрям та об'ємною перспективою, що вказує на великий професіоналізм. «Брат Яків обдарований Господом широко. Глибоко і різнобічно. Він знає і любить Слово Боже – письмове одкровення Бога людині, і любить Його видиме одкровення в природі зі всією красою її рослинного й тваринного світу. Як художник передає те, що його вражає, та прикрашає своїм живописом чудові авторські вірші, тобто усім тим, чим живе його серце, душа і народжений зверху дух.

У світі не буває необдарованих людей, але не всі віддають свої таланти «у зростання» Богу, як це робить Яків Бузинний, – щиро, безкорисливо, не для своєї слави, але для Божої».

Творчість Якова Бузинного являє собою синергійне поєднання різних видів мистецтва – поезії, графіки і також музики, адже понад дві сотні його творів покладені на музику. Слід пам'ятати,

що він є не лише автором слів, але й композитором низки своїх пісень. Прикметно, що частина з них ще до видання зібрання творів «Християнська ліра» вважалися народними і лише згодом відшукали свого автора. Треба підкреслити, що слово в духовній пісні відіграє першочергове значення, про що говорить у своїй книзі відомий письменник, дослідник, автор багатьох праць духовного спрямування «Духовная музыка» Ернст Трахзель-Паулі. Він підкреслює, що стосовно духовної пісні існує чітка ієрархічна градація, а саме: 1 – текст, 2 – музика, 3 – ритм. «Собственно духовный компонент песни содержится в ее первом элементе, в тексте», – наголошує автор книги. «Мы повторяем: музыка и ритм становятся лишь тогда духовными компонентами, когда они в смысле второго пункта служат тексту. И в этом смысле музыка и ритм приобретают очень большую ценность: они несут живое, святое и Божественное слово!», – читаємо далі. Тому зрозуміло, чому так багато композиторів пишуть музику на слова Якова Васильовича і виконують його пісні. Так, зокрема, знайомі є пісні «Забыть не могу все прошедшее вновь», «Прощай», «Гордый дух» на слова і музику Якова Бузинного у виконанні відомого співака, музиканта, композитора й поета духовної музики Анатолія Хащука, «Северные ветры» (сл. Якова Бузинного, муз. Володимира Мисіна) у виконанні Володимира Мисіна і Надії Гапонової, «Путь на Голгофу», «Только сердцу это постижимо», «Забыть не могу», «Жизни путь», «Закон и благодать», «Крест Христа», «Печаль не вечна» та інші на слова Якова Бузинного, музика Володимира Мисіна у виконанні Володимира Мисіна, «Желание заветное» (сл. Якова Бузинного, муз. Степана Василичина) у виконанні Тріо «Новая Жизнь», «Будь со мною, Отче – Be with me, Father» (автор сл. Я. Бузинний, муз. С. Василичин), «Песня о брате» (автор сл. Я. Бузинний, муз. В. Лободи), «Я жить хочу для Бога» (автор сл. Я. Бузинний, муз. Д. Джулай), «Время Торопит» (сл. Я. Бузинного, муз. В. Покидюка) та багато інших музичних творів, написаних на слова Якова Васильовича. Прикметно, що твори Якова Васильовича, покладені на музику: псалми, пісні наповнені глибоким гуманістичним змістом, естетично довершені та мають виразну етичну доміную. «Ныне Божья любовь меня обнимает», «Но ты свети мне, вера, ради Бога», «Кто я, что Ты, Творец, меня создал наследием величия Твоего?» та в усіх інших широковідомих пісенних творах мотив Любові до Господа і водночас Господа до людини, прагнення до самовдосконалення, щоби бути гідним Божої любові та смиренності як обов'язкового етичного складника, звучить особливо різноч. Ймовірно, така синергія в його творіннях, яка є виявом присутності Божого Духу, й зумовила величезну популярність цих творів як і в середовищі церковної культури, так і серед мирських композиторів, виконавців та слухачів.

На цей час Яків Васильович – представник Спілки християнських письменників України за кордоном. «У журналі «Пробудження» ще в далекому 1992 році я писав «чи не прийшов час створити свою християнську спілку письменників, скликати літературний з'їзд, налагодити творчі зв'язки між літераторами усіх суверенних держав, що раніше входили до СРСР, і серйозно та відповідально зайнятися видавництвом». І ось нарешті 5 років назад моя мрія збулася: на Україні сформувалася така Спілка християнських письменників. Навіть більше, ця Спілка стає літературним центром не тільки в Україні, а й для пострадянських країн, а також для поетів і письменників інших країн. Я був нещодавно в Америці, там багато вихідців із України і Росії: поетів і письменників, які виявили бажання стати членами нашої Спілки... Багато поетів та письменників, з котрими я працював в радянські часи, влаштовував семінари, організовував групи, зараз знаходяться за кордоном, здебільшого в Америці і в Німеччині. Зараз моя робота – з ними зустрічатись, оцінювати їх твори і рекомендувати для вступу в Спілку», – повідомляє Яків Васильович (інтерв'ю: Яків Бузинний: Моя мрія збулася – сформувалася СХПУ). І сьогодні він активно займається зазначеною діяльністю, є уповноваженим представником СХПУ у США, радником голови СХПУ. І цілком закономірно, що Спілка християнських письменників запровадила Всеукраїнський поетичний конкурс-фестиваль Якова Бузинного, який об'єднує представників усіх християнських конфесій.

Висновки. Релігійний гуманізм, етика та естетика – синергійні складники світобачення Якова Васильовича, виявом чого є його творчість, якій притаманна синергія різних видів мистецтва (література, живопис, музика). При цьому кожен твір, незалежно від того, до якого

саме виду мистецтва він належить, характеризується синергією, що виражається його гуманістично-етичною спрямованістю та естетичною довершеністю. Діяльність, спосіб і стиль життя Якова Васильовича також є яскравим виявленням цієї синергії, адже він самовіддано несе Боже Слово людству, плакаючи надію на їх порятунок і спасіння. Без перебільшення можна сказати, що ця синергія притаманна геть усім сферам життя Якова Васильовича, вона є виявом присутності Святого Духа, що являється визначальною цінністю для Якова Васильовича Бузинного – проповідника та подвижника, відомого усьому християнському світові.

Список використаних джерел

1. Базар М. Загадка Дивного кохання. Дрогобич. 2017. 184 с.
2. Бродецький О.Є. Етичні цінності в релігіях: гуманістична синергія ідей : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2016. 336 с.
3. Брюховецька Ю. Дійсність і дієвість таїнств у церковній культовій традиції православного християнства. *Світогляд – Філософія – Релігія*. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. С. 114–121.
4. Бузинний Я.В. Благодать. Київ : Фонд порятунку дітей від Чорнобильської трагедії «Надія», 2005. С. 48.
5. Слово життя. Християнська ліра. Видавництво «Наdejда», 2005. Т.4. 435 с.
6. Спілка християнських письменників України. URL: <http://www.shpu.com.ua/index.php/about-shpu/ofitsijni-dokumenty/68-statut-vseukrajinskoji-gromadskoji-organizatsiji-spilka-khristiyanskikh-pismennikov-ukrajini>.
7. Цветков О.П. Культура і релігія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 192 с.

References

1. Bazar M. (2017) *Zahadka Dyvnoho kokhannia* [The Riddle of Strange Love]. Drohobych. 184 p. (in Ukrainian).
2. Brodetskyi O.Ye. (2016) *Etychni tsinnosti v relihiiakh: humanistychna synerhiia idei* [Ethical values in religions: the humanistic synergy of ideas] : monograph. Chernivtsi : Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 336 p. (in Ukrainian).
3. Briukhovetska Yu. (2011) *Diisnist i diievist taiinstv u tserkovnii kultovii tradytsiii pravoslavnoho khrystyianstva. Svitohliad – Filosofiia – Relihiia* [The Reality and Effectiveness of Sacraments in the Church Cult Tradition of the Orthodox Christianity. *World outlook – Philosophy – Religion*]. – Sumy : DVNZ «UABS NBU», 114-121. (in Ukrainian).
4. Buzynnyi Ya.V. (2005) *Blahodat* [Grace] K. : Children's Rescue Fund from the Chornobyl tragedy "Nadiia", P. 48. (in Ukrainian).
5. Buzynnyi Ya.V. (2005) *Slovo zhyttia* [The word of life]. *Khrystyianska lira* [Christian Lira]. Publisher: Nadiia, Vol.4. 435 p. (in Ukrainian).
6. Christian Writers' Association of Ukraine. URL: <http://www.shpu.com.ua/index.php/about-shpu/ofitsijni-dokumenty/68-statut-vseukrajinskoji-gromadskoji-organizatsiji-spilka-khristiyanskikh-pismennikov-ukrajini>. (in Ukrainian).
7. Tsvietkov O.P. (2011) *Kultura i relihiia* [Culture and Religion]: textbook. Kyiv : Academic Publishers, 192 p. (in Ukrainian).

Demianiuk Mariia Borysivna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Philosophy and Political Science Department
Khmelnyskyi National University
11, Instytut's'ka str., Khmelnytskyi, Ukraine

THE SYNERGY OF HUMANISM, ETHICS AND ESTHETICS IN THE LIFE AND CREATIVITY OF YAKOV BUZYNNYI

The transformational processes in the modern Ukrainian society actualize the problems of its integration on the basis of the development of a multicultural pluralistic democratic society again. The development of these processes requires the formation of the unifying socio-cultural space, which

is based on the principles of tolerance. Moral values, ethical principles, which are based on mutual understanding and love for man, inherent in the Christian religion, can become a worthy role model in all spheres of public life. The synergy of humanism, ethics, and esthetics is the essence of the All-Ukrainian Creative Public Organization of the Christian Writers' Association of Ukraine (CWAU), which aims to introduce Christian values into public life. The association members are called to serve this high purpose, because having the precious gift from the Lord – the possession of the word – their responsibility is to improve their literary gift constantly, to treat the Word with great reverence as a gift from the Lord that can fill everyone's existence with deep sense, to unite believers in their love for God. A striking example of a faithful service to the Lord through a literary gift is the creative work of CWAU member Yakov Buzynnyi, a well-known figure in the Christian literature, a graphic artist and a composer. On the example of his activities the process of implementing the synergy of humanistic, ethical, esthetic priorities into public life is explored and the idea of its realization into public consciousness is substantiated. To achieve the goal, the author of the article analyzed the work of Yakov Buzynnyi, substantiated that the worldview basis of his life and creative work is a synergy of humanistic, ethical and esthetic components and showed practical aspects of its implementation. To solve these problems, a set of interrelated research methods was applied: theoretical – analysis of literature; historical method; study and synthesis of information; comparison; abstraction; synthesis; induction; deduction; analogy; classification; modeling; generalization; empirical – observation, interviewing. It is concluded that religious humanism, ethics and esthetics are synergistic components of Yakov Vasyliovych's worldview, a manifestation of which is his creative work that also has a synergy of different types of art (literature, painting, music). At the same time, each work is characterized by synergy, which is expressed by its humanistic and ethical orientation and esthetic perfection. Yakov Vasyliovych's activity and lifestyle are also a striking manifestation of this synergy, because he carries the Word of the God to mankind devotedly, cherishing the hope for their salvation.

Key words: synergy, humanism, ethics, esthetics, Christian Writers' Association of Ukraine, Yakov Buzynnyi.

УДК 316.347

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-5>**Пирог Ганна Володимирівна**

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри психології розвитку та консультування
Житомирського державного університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

Сардаковський Ян Анатолійович

магістрант кафедри психології розвитку та консультування
Житомирського державного університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДИХ УКРАЇНЦІВ І ПОЛЯКІВ

Актуальність дослідження феномену національної ідентичності зумовлена як світовими процесами посилення міграції, соціальних та міждержавних зіткнень, так і соціально-політичними змінами, військовим конфліктом, зростанням міжетнічної напруги в Україні. Становлення та закріплення національної ідентичності відбувається у молодому віці, коли процеси формування самосвідомості та самоідентифікації особистості найбільш інтенсивні.

Метою дослідження було порівняння соціально-психологічних особливостей національної ідентичності молодих громадян України, які мають різне етнічне походження, а саме – етнічних українців та етнічних поляків.

У дослідженні використовувався комплекс *методів*, зокрема, загальнонаукові методи: порівняльний, системний, структурно-функціональний. Для емпіричного вивчення соціально-психологічних особливостей національної ідентичності молодих українців та поляків були застосовані опитувальні методи: методика М. Куна та Т. Макпартленда «Хто Я?» (у модифікації О. Гори); опитувальник на виявлення структури національної ідентичності О. Гори; методика «Типи етнічної ідентичності» Г.У. Солдатової та С.В. Рижової.

Результати теоретичного дослідження показали, що осмислення проблеми ідентичності переважно проходило в межах філософії, у її сучасному вигляді вона має міждисциплінарний характер. Психологія запропонувала її пояснення через процеси самосвідомості, які дозволяють об'єднати людину і культуру. Соціальна ідентичність розглядається у категоріях приналежності до певних груп, включеності в них. Національна та етнічна ідентичності є складниками соціальної ідентичності особистості; поєднуючись, вони утворюють єдиний феномен.

Результати емпіричного дослідження показали, що в обох етнічних групах (українців і поляків) домінує високий рівень значимості національної приналежності. Структура національної ідентичності у досліджуваних з двох груп відрізняється: у молодих поляків когнітивний, конативний й афективний компоненти представлені рівномірно, а у молодих українців переважає когнітивний компонент з меншою значимістю афективного та малою значимістю конативного компонентів. В обох етнічних групах переважає позитивна етнічна ідентичність, тобто абсолютна більшість досліджуваних позитивно ставляться як до власного народу, так і до інших етносів.

Отже, національна ідентичність молодих громадян України, що мають різне етнічне (українське та польське) походження, має як схожі, так і відмінні риси. Переважання позитивної етнічної ідентичності можна розглядати як соціально-психологічну умову забезпечення балансу в міжкультурній взаємодії в поліетнічному суспільстві.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, соціальна ідентичність, етнічна ідентичність, структура ідентичності, нація, етнічне походження, українці, поляки.

Вступ. У сьогоденні дедалі більше проводиться наукових досліджень феномену ідентичності. Це пов'язано з певними соціально-політичними процесами, зокрема, посиленням міграційних процесів, соціальними, політичними та міжетнічними конфліктами. У зв'язку з

особливостями історичного розвитку та сучасного стану українського суспільства проблема ідентичності, зокрема національної, набуває особливої актуальності.

Розуміння особливостей національної ідентичності молоді є дуже важливим, адже цей період є вирішальним етапом становлення ідентичності особистості. Процес формування само-свідомості та самоідентифікації найбільш інтенсивний у віці 18–25 років, коли темпи розвитку сягають найвищого рівня, у дорослих людей під впливом економічних, соціально-політичних та інших факторів відбуваються лише трансформації ідентичності.

У зарубіжній науці трактування ідентичності розвивається у таких напрямках: психосоціальному (Е. Еріксон, З. Фрейд, Е. Фром), символічному інтеракціонізму (Г. Мід, Ч. Кулі, І. Гофман, Ю. Хабермас), феноменології (А. Шюц, М. Хайдеггер, П. Рікер), конструктивістському (П. Бергер, Т. Лукман), когнітивному (Дж. Тернер, Г. Теджфел), постмодерну (Е. Гідденс, П. Бурдьє), соціокультурному (Р. Баумайстер, З. Бауман, Е. Гідденс, Ч. Кулі, Н. Еліас). Значний вклад у розробку етнонаціональної проблематики внесли такі сучасні українські науковці, як В. Бебик, Ю. Бех, В. Горбатенко, О. Донченко, І. Кресіна, О. Майборода, С. Макеев, Л. Нагорна, М. Пірен, М. Шульга, Н. Юрій та інші. Однак в умовах соціально-політичних змін деякі аспекти вказаної проблематики, зокрема соціально-психологічні особливості етнічної та національної ідентичності молоді, залишаються актуальними.

Мета та завдання. Метою дослідження було вивчення та порівняння соціально-психологічних особливостей національної ідентичності молодих громадян України, які мають різне етнічне походження, а саме – етнічних українців та етнічних поляків. Для досягнення мети було вирішено такі завдання: визначення основних категорій проблеми національної ідентичності; емпіричне вивчення місця національної ідентичності серед інших соціальних ідентичностей, структури національної ідентичності та ступеню вираженості її когнітивного, афективного і конативного компонентів, типу етнічної ідентичності; порівняльний аналіз показників національної ідентичності молодих українців і поляків.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є філософські, психологічні, соціологічні та політологічні концепції національної ідентичності зарубіжних і вітчизняних науковців. У дослідженні використовувались загальнонаукові методи, зокрема, системний і структурно-функціональний, згідно з якими ідентичність розглядалась як цілісна динамічна система, що складається з окремих елементів. Для емпіричного вивчення соціально-психологічних особливостей національної ідентичності молодих українців та поляків були використані опитувальні методи: для визначення місця національної ідентичності серед інших соціальних ідентичностей – методика М. Куна та Т. Макпартленда «Хто Я?» (у модифікації О. Гори); для виявлення структури національної ідентичності та ступеню вираженості її когнітивного, афективного і конативного компонентів – опитувальник О. Гори; для визначення домінуючого типу етнічної ідентичності як складника національної ідентичності (етнонігілізм, етнічна індіферентність, позитивна, етноогоїзм, етноізоляціонізм, етнофанатизм) – методика «Типи етнічної ідентичності» Г.У. Солдатової та С.В. Рижової. Застосування порівняльного методу дозволило виділити схожі та відмінні риси досліджуваних етнічних груп (українців і поляків).

У емпіричному дослідженні взяли участь 100 респондентів: 50 етнічних українців та 50 етнічних поляків. Усі досліджувані є громадянами України – студенти закладів вищої освіти у віці від 18 до 23 років.

Результати. Осмислення ідентичності переважно проходило в межах філософської проблеми тотожності, яка набула свого розвитку в античні часи (Аристотель, Платон, Плотін та інші), у Середньовіччі (Т. Аквінський, А. Блаженний та інші), в Новий час (Р. Декарт, Б. Спіноза та інші). Представники некласичної філософії пов'язували проблему ідентичності з питаннями існування людини (Е. Гуссерль, М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс та інші). У постнекласичних теоріях проблематика ідентичності замінюється проблемами варіативності проявів людського життя (Т. Адорно, М. Фуко, М. Хоркхаймер та інші), а у постмодерністських – проблемами індивіда як центру і джерела тотожності (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда).

Проблема ідентичності у її сучасному вигляді вже не є виключно прерогативою філософії, вона має міждисциплінарний характер. Зокрема, психологія зробила великий внесок у розробку означеної теми, запропонувавши її пояснення через «внутрішній світ» людини, її самосвідомість. Розуміння ідентичності як процесу, що об'єднує людину і культуру, надав Е. Еріксон. Він розглядав ідентичність і як суб'єктивне відчуття тотожності і цілісності своєї особистості, і як результат переживання і усвідомлення своєї належності до певної соціальної групи [1].

Соціальна ідентичність розглядається у категоріях приналежності до певних груп, включеності в людські спільноти. У ній виділяють дві сторони: усвідомлення внутрішньогрупової подібності та міжгрупової диференціації. Соціальна ідентичність виконує низку важливих функцій: когнітивну (конкретне знання про себе як члена суспільства); смислову (ціннісні уявлення про себе і свою групу); емоційну (значущість свого членства, певна установка щодо своїх і чужих); регулюючу (вплив на поведінку, спілкування); організуючу та захисну (реакція на нестабільне навколишнє середовище, задоволення потреб у стабільності та стійкості) [2].

Національна та етнічна ідентичності є складниками соціальної ідентичності особистості. У більшості іноземних наукових праць вони розглядаються у комплексі як єдиний феномен [3; 4]. Деякі науковці розглядають ці категорії як відмінні. Наприклад, І. Вільчинська вважає, що етнічна ідентичність зумовлена усвідомленням людьми своєї єдності, спільності походження, історичної долі, культури, комплексом стереотипів свідомості й поведінки [5]. Поняття ж національної ідентичності належить до соціально-політичних, які орієнтовані на вироблення еталонів етносоціальної, політичної поведінки. Національна ідентичність є вторинною щодо етнічної ідентифікації і спирається на свідомий вибір, інтереси, культурні й громадянсько-політичні традиції тощо. Феномен етно-національної ідентичності розширює межі поняття ідентичності, доповнює національну ідентичність специфічним змістом етнічної ідентичності.

Вплив різноспрямованих соціально-політичних факторів може призводити до формування конфліктної національної ідентичності, створює можливості для маніпулювання та подальшого виникнення конфліктів [6]. Дослідження формування українського та польського етносів, їх взаємовідносин показують високу роль національної ідентичності у внутрішній та зовнішній політиці [7], у формуванні етнічних стереотипів [8].

Отже, виходячи з вищесказаного, можна припустити, що національна ідентичність молодих громадян України, що мають різне етнічне (українське та польське) походження, буде мати як схожі, так і відмінні риси. Усвідомлення представниками певного етносу свого походження, історичної долі, культури тощо призводить до формування відмінностей у національній ідентичності українців і поляків, а дія сучасних політичних, демографічних, економічних факторів сприятиме формуванню її спільних рис.

Результати емпіричного дослідження *місця національної ідентичності серед інших соціальних ідентичностей* (за методикою М. Куна та Т. Макпартленда «Хто Я?» у модифікації О. Гори) показали, що 66% досліджуваних молодих етнічних українців серед 20 найактуальніших соціальних ролей зазначили свою національну чи громадянську належність, для половини усіх досліджуваних ці приналежності виявилися значимими, оскільки були записані у першому десятку соціальних ідентифікацій. 34% досліджуваних жодним чином не зазначили своєї національної або громадянської приналежності, тому можна стверджувати про низький рівень актуальності національної ідентичності для них. 50% молодих поляків зазначили свою національну чи громадянську належність як актуальні соціальні ролі; для третини українців і майже половини поляків 6% зазначили свою національну приналежність, однак вона не є значимою для них; 46% нехтує своєю національною приналежністю. Загалом в обох етнічних групах домінує високий рівень значимості національної приналежності. Для третини досліджуваних українців і майже половини поляків національна ідентичність не є значущою.

Результати дослідження *структури національної ідентичності* молодих українців (за методикою О. Гори) показали, що досліджувані з обох етнічних груп мають високий рівень знань щодо свого народу. Серед респондентів-українців 62% проявили свою високу обізнаність щодо значимих історичних постатей, які сприяли створенню української нації, 58% – щодо значимих

історичних постатей, які вплинули на розвиток української культури; 66% – виразили свою зацікавленість традиціями рідного народу. Серед респондентів – етнічних поляків 66% проявили свою високу обізнаність щодо значимих історичних постатей, які сприяли створенню нації, 70% – щодо значимих історичних постатей, які вплинули на розвиток національної культури; 60% – виразили свою зацікавленість традиціями рідного народу. Загалом і молоді українці, і молоді поляки демонструють високі показники когнітивного компоненту у національній свідомості. У поляків наявне невелике відсоткове переважання в обізнаності власної культури та історії, українці виявили більшу зацікавленість традиціями свого народу.

Результати вивчення конативного (поведінкового) компоненту показали, що серед опитуваних українців прагнення завжди спілкуватися рідною мовою виявляють 46% досліджуваних, а підкреслювати свою національну приналежність певними елементами одягу – лише 6%. Серед поляків 60% прагнуть вживати рідну мову, підкреслювати свою національну приналежність елементами одягу – 10%. Загалом досліджувані молоді поляки більш, ніж українці, готові на поведінковому рівні підкреслювати свою етнічну належність через використання мови та національного одягу.

Відповіді досліджуваних щодо їхнього емоційно-ціннісного ставлення до своєї національної приналежності (афективний компонент) показали, що 50% опитуваних українців відчувають особисту гордість за Батьківщину; 46% визнають, що приналежність до української нації є дуже важливою для них; 34% зазначають, що ніколи б не скористалися можливістю змінити своє громадянство. У групі поляків почуття гордості за свою Батьківщину переживають 60% досліджуваних; 66% визнають, що приналежність до своєї нації є дуже важливою для них; на запитання щодо зміни свого громадянства 40% поляків відповіли негативно. Загалом серед поляків більше, ніж серед українців, тих, хто відчуває гордість за свою Батьківщину та цінує свою національну приналежність і громадянство.

Таким чином, структура національної ідентичності у досліджуваних з двох груп відрізняється. Для молодих поляків характерна структура національної ідентичності з рівною значимістю знань, почуттів і поведінки, які взаємозумовлюються та взаємопідтримуються. У молодих українців переважає когнітивний компонент з меншою значимістю афективного та малою значимістю конативного компонентів.

Результати вивчення домінуючого *типу етнічної ідентичності* як складника національної ідентичності (за методикою Г.У. Солдатової та С.В. Рижової) показали, що домінуючим типом етнічної ідентичності українців виступає позитивна (нормальна) етнічна ідентичність (переважає у 82% досліджуваних), тобто вони поєднують позитивне ставлення до власного народу з позитивним ставленням до інших народів. Відносно невеликою є частка респондентів з етнічною індіферентністю (12%), у яких етнічна ідентичність невизначена, розмита й неактуальна. Практично нехарактерні для досліджуваних українців етнотерористичний (4%) та етнофанатичний (2%) типи етнічної ідентичності, відсутній етніцизм, етноізоляціонізм.

У досліджуваних поляків також переважає позитивна етнічна ідентичність (66%), позитивне ставлення до власного та інших народів. Деякі респонденти мають етноізоляціоністський тип (16%), тобто переконані в перевазі свого народу, необхідності «чистоти» національної культури, та етнофанатичний тип (10%), представники якого визнають пріоритет етнічних прав народу над правами людини, виправдовують будь-які жертви у боротьбі за благополуччя свого народу. Мало характерні для вибірки етнотерористичний та індіферентний типи етнічної ідентичності (по 4% досліджуваних), відсутній етніцизм.

Загалом в обох етнічних групах переважає позитивна (нормальна) етнічна ідентичність, тобто абсолютна більшість досліджуваних позитивно ставляться як до власного народу, так і до інших народів. Однак серед молодих поляків є ті, хто вважає свій народ краще за інших та виправдовують пріоритет етнічних прав народу над правами людини. Серед українців є респонденти з невизначеною етнічною приналежністю.

Висновки. Проведене дослідження показало, що проблема ідентичності має міждисциплінарний характер. Соціальне-психологічне вивчення процесів національної ідентичності

дозволяє охарактеризувати її через «внутрішній світ» людини, її самосвідомість та пояснити поведінку людини у суспільстві.

Результати емпіричного дослідження показали, що в обох етнічних групах (українців і поляків) домінує високий рівень значимості національної приналежності. Структура національної ідентичності в досліджуваних групах відрізняється: у молодих поляків вона більш збалансована, когнітивний, конативний й афективний компоненти представлені рівномірно; у молодих українців переважає когнітивний компонент, національні почуття менш значимі, прагнення поведінкою підкреслювати свою національну належність виражено найменше. В обох етнічних групах переважає позитивна (нормальна) етнічна ідентичність, тобто позитивне ставлення як до власного народу, так і до інших народів.

Отже, національна ідентичність молодих громадян України, що мають різне етнічне (українське та польське) походження, має як схожі, так і відмінні риси. Переважання позитивної етнічної ідентичності можна розглядати як соціально-психологічну умову забезпечення балансу в міжкультурній взаємодії в поліетнічному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Erikson E.H. Identity and the life cycle. Selected papers by E.H. Erikson. N.Y., 1959. 180 p.
2. Богомаз К.Ю. Соціологія особистісної ідентичності в просторі права. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2009. 184 с.
3. Clement R., Noels K.A. Towards a situated approach to ethnolinguistic identity: the effects of status on individuals and groups. *J. of Language and Soc. Psychol.* 1992. V. II. P. 203–227.
4. Ethnicity and National Identity. Demographic and Socioeconomics of Person with Ukrainian Mother Tongue in the United States / Edited by Wolowyna. Cambridge: Harvard University Press, 1986. 240 p.
5. Вільчинська І.Ю. Етнічна та національна ідентичність сучасної української молоді : дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2002. 192 с.
6. Пирог Г. Особливості політичної свідомості мешканців севастопольського регіону. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : «Психологічні науки»*. 2015. Випуск 3. С. 135–141.
7. Priezel I. National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia, Ukraine. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 443 p.
8. Пирог Г.В., Шмиглюк О.Г. Особливості сприймання росіян українцями та поляками. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2019. Випуск 3. С. 144–151.

References

1. Erikson E.H. Identity and the life cycle. Selected papers by E.H. Erikson. N.Y., 1959. 180 p.
2. Boghomaz K. Yu. (2009). Sociologhija osobystisnoji identychnosti v prostori prava [Sociology of personal identity in the law area]. Dniprodzerzhynsjk : DDTU, 2009. 184 p. [in Ukrainian].
3. Clement R., Noels K. A. Towards a situated approach to ethnolinguistic identity: the effects of status on individuals and groups. *J. of Language and Soc. Psychol.* 1992. V. II. P. 203–227.
4. Ethnicity and National Identity. Demographic and Socioeconomics of Person with Ukrainian Mother Tongue in the United States / Edited by Wolowyna. Cambridge : Harvard University Press, 1986. 240 p.
5. Viljchynsjka I. Yu. (2002). Etnichna ta nacionaljna identychnistj suchasnoji ukrajinsjkoji molodi [Ethnic and national identity of contemporary Ukrainian youth]. Candidate's thesis. Kyiv, 2002. 192 p. [in Ukrainian].
6. Pyrog G.V. (2015). Osoblyvosti politychnoji svidomosti meshkanciv sevastopoljsjkogho reghionu [Features of political consciousness of the Sevastopol region inhabitants]. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu. Serija : «Psykhologhichni nauky» [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Psychological Sciences»]*. Issue 3, pp. 135–141. [in Ukrainian].
7. Priezel I. National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia, Ukraine. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 443 p.

8. Pyroh H. V., Shmyhliuk O. H. (2019). Osoblyvosti spryjmannja rosijan ukrajincjamy ta poljakamy [Perception peculiarities of Russians by Ukrainians and Poles]. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu. Serija «Psykhologhichni nauky»* [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Psychological Sciences»]. Issue 3, pp. 144–151. [in Ukrainian].

Pyroh Hanna Volodymyrivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Developmental Psychology and Concultancy
Zhytomyr Ivan Franko State University
40, Velyka Berdychivska str., Zhytomyr, Ukraine

Sardakovskiy Yan Anatoliyovych

Masters of Department of Developmental Psychology and Concultancy
Zhytomyr Ivan Franko State University
40, Velyka Berdychivska str., Zhytomyr, Ukraine

THE NATIONAL IDENTITY FEATURES OF THE YOUNG UKRAINIANS AND POLES

*The **actuality** of national identity research conditioned by the following: global migration enhancement processes; social and interstate misunderstandings; social-political changes; military conflict; increase of interethnic unpleasantness in Ukraine. The formation and consolidation of national identity occurs at a young age, when the processes of self-consciousness formation and individual identity are most intensive.*

*The **goal** of this research was to compare socio-psychological features of the national identity of young Ukrainians with different ethnic origin - ethnic Ukrainians and Poles.*

*The range of **methods** used in this research: comparative, system, structural and functional. The following questionnaire methods were used for empirical research of national identity socio-psychological features of young Ukrainians and Poles: method of M. Kun and T. MacPartland “Who am I?” (the O. Hora modification); a questionnaire to identify the structure of A. Gora's national identity; method “Types of ethnic identity” G. V. Soldatova and S.V. Ryzhova.*

*The **results** of theoretical research have shown the clarifying of the identity problem has been mainly provided under the philosophy. It is interdisciplinary in its modern form. Psychology has offered to explain it through processes of consciousness that allow to unite man and culture. Social identity is considered in the categories of belonging to, and involvement in, certain groups. National and ethnic identities are components of the individual social identity. They form a single phenomenon when they combined. The results of an empirical study show that both ethnic groups (Ukrainians and Poles) are dominated by a high level of nationality. The structure of national identity in the two groups differs: among young Poles the cognitive, conative and affective components are represented evenly; young Ukrainians are dominated by a cognitive component with less affective significance and a less significant conative component. Positive (normal) ethnic identity prevails in both ethnic groups. The majority of recipients have a positive attitude towards their own people and other peoples.*

Therefore, the national identity of young Ukrainians, who have different ethnic (Ukrainian and Polish) origin, has both common and distinctive features. The prevalence of positive ethnic identity can be seen as a socio-psychological condition for balancing intercultural interaction in a multi-ethnic society.

Key words: identity, national identity, social identity, ethnic identity, structure identified, nation, ethnic origin, Ukrainians, Poles.

УДК 141.319.8

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-6>**Шрагин-Кац Александр Михайлович**аспирант кафедры философии и методологии познания
историко-философского факультета

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Дворянская, 2, Одесса, Украина

ФЕНОМЕН ЛЮБВИ В ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОЙ ФИЛОСОФИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX – НАЧАЛА XXI ВЕКА

В статье рассматриваются представления о любви в западноевропейской философии второй половины XX – начала XXI века. Автор анализирует понимание феномена любви в философии экзистенциализма и постмодернизма, а также понимание ее ценности и места в современной жизни современным философом Петером Слотердайком. Автор отмечает, что у рассмотренных философов экзистенциализма и постмодернизма в понимании человека и феномена любви можно найти как различное, так и общее. Любовь выступает в роли некой способности человека, которая призвана стать опорой, чтобы помочь ему преодолеть отчужденность, одинокость, пустоту. У Сартра человек проектирует свою любовь таким образом, чтобы достичь своего желаемого – быть любимым. Он делает для этого все и даже жертвует своей свободой. У Камю мы видим любовь как удовольствие и это удовольствие не ограничивается на одном объекте. У Фуко человек познает себя, чтобы познать правила, по которым сможет жить в мире, и чтобы в них разбираться. Любовь к себе тесно связана с «искусством существовать». Философия XX века поднимала проблемы феномена любви в различных областях жизни человека – любовь к другому, любовь к жизни, любовь к себе, любовь тела, любовь разума и сознания. Автор подчеркивает, что в современном мире возникает проблема любви вообще. У Слотердайка любовь – желание «голой истины», отчаянный крик чувственности, искренности, невинности, который хочет сорвать покрывало лжи, абстрактности, скрытности, чтобы добраться до самой сути; добраться до глубины человека, заполнить его и связать с этим прекрасным миром; преодолеть отчужденность, страх худшего, выступить пощечиной цинизму современности. Автор приходит к выводу, что Слотердаик видит в любви возможность познать себя и найти себя под слоями фильтров, накладываемых обществом, так как объект любви выступает в роли зеркала. Но это возможно лишь при открытии себя, раскрытии своего лица Другому.

Ключевые слова: любовь, проблема человека, экзистенциализм, постмодернизм, Петер Слотердаик.

Введение. Любовь – это одно из движущих свойств человека, которое часто возвышается над такими фундаментальными категориями человеческого бытия, как разум, совесть, свобода и другие направляющие, используемые в качестве руководящих понятий при совершении шагов, из которых состоит жизнь человека. Это свойство человека изображают и объясняют различными способами на протяжении всей истории, прибегая к помощи искусства, философии и науки. Любовь проста и понятна, так как является повседневно и каждый может сказать, что знает – что такое любовь, на определенном уровне. Но в тоже время – это тайна, кроличья нора, в которую можно падать, погружаясь все глубже, и не достигнуть дна. Существует множество определений любви, все они высвечивают разные стороны ее проявления – как материальные, так и духовные.

Цель и задачи. В работе ставится цель выявить особенности осмысления феномена любви в западноевропейской философии второй половины XX – начала XXI столетий.

На основе поставленной цели выводятся следующие задачи: определить характер понимания феномена любви в работах западноевропейских философов экзистенциализма и постмодернизма; провести сравнительный анализ понимания феномена любви у представителей экзистенциализма и постмодернизма; рассмотреть современное понимание места и ценности любви в работах Петера Слотердайка.

В статье мы начинаем рассмотрение понимания феномена любви в западноевропейской философии XX века в рамках экзистенциализма и постмодернизма, которыми человек был брошен на поиски тех самых направляющих смыслов, ценностей, среди которых любовь занимает свое место. Экзистенциализм делает большой акцент на глубину эмоциональной природы человека, откуда и выходит любовь. Постмодернизм в философии Мишеля Фуко ищет путь к самопознанию, тем самым к познанию «вечных ценностей», к которым относится любовь. Эти два направления в философии подходят к одному и тому же с разных сторон. Экзистенциализм видит любовь как данность, постмодернизм – как продукт человека.

Философия существования акцентировала свое внимание на иррациональности и эмоциональности человеческой природы. Отсутствие общей системы человеческих поступков, человеческих чувств, переживаний, эмоций. Любовь здесь – одно из таких иррациональных свойств человеческой экзистенции.

Один из главных представителей экзистенциализма – Жан-Поль Сартр, выделяет «фактическую необходимость» присутствия «Другого» в непосредственном, повседневном жизненном опыте. Сартр исследует феномен любви с принципиально новой по сравнению с предшественниками позиции – экзистенциально-феноменологической. Феномен любви здесь не выводится из инстинктов или божественного предопределения, или социальных отношений, а рассматривается в аспекте диалогической связи «Я» и «Другого», стремления личности завоевать себе свободу и признание, найти опору и оправдание своего бытия.

Рассматривая структуру связи в отношениях «Я – Другой», он делает вывод, что суть этих отношений заключается в «быть видимым Другим». Сартр разрабатывает феноменологию «взгляда», при этом выявляя напряженную динамику отношений объекта и субъекта, конфликт «объектности» и «свободной самости». Так как в таких отношениях каждый со своей стороны есть субъект (Другой, как и я сам, есть свобода, а значит непредвидимость), то «Я» оказывается в опасности. Отношения «Я – Другой» это конфликт двух свобод, который разрешим взаимным признанием – я принимаю, и я хочу, чтобы другие придавали мне бытие, которое я признаю.

Ж.-П. Сартр рассматривает любовь, как одно из стремлений человека наполнить свою жизнь, почувствовать ценность своего бытия путем признания этой ценности «Другим». Заполнить пустоту любовью «Другого». Но не стремление к физическому обладанию предметом любви дает то ощущение, что человек ценен, а свободная взаимность. Любящий стремится не лишит любимого свободы, а очаровать и соблазнить свободу «Другого», чтобы она сама себя отдала. Только при свободной взаимности ощущается реальность и ценность собственного бытия. Таким образом, любящий зависит от любимого, поскольку «Другой» наполняет его «Я», а любимый зависит от любящего, поскольку отдает свою свободу и нуждается во взаимоотдаче – «Другой» дает «Мне» бытие, свободу, любовь, и в той же мере отнимает. По Сартру, такой конфликт «бытия для другого» является условием любви. Любовь – это всегда взаимность, иначе человек, не получая ничего взамен, отдавая всего себя, «исчезает», а без человека нет любви.

Согласно Сартру, любовь – это не только стремление и способность любить, но и желание быть любимым. Любовь есть свойство человека, которое он выстраивает так, чтобы стать любимым – «проектирует» себя как нечто ценное для «Другого». «Мы видим, таким образом, что моя любовь есть по своему существу мой проект сделать так, чтобы меня любили» [7, с. 222]. Любимый выступает в роли зеркала – любящий выстраивает свет так, чтобы увидеть в отражении признание своей ценности, быть любимым.

Любовь, несомненно, подвержена исчезновению. У Сартра мы видим три возможных причины невольного разрушения любви. Первая – это конфликтность любви и свободы. Стремление любить – это стремление быть любимым, то есть стремление к тому, чтобы «Другой» хотел, чтобы «Я» его любил. Чем больше «Я» любим, тем больше приходится отдавать свободы. Вторая – это «пробуждение от чар», тот момент, когда «Другой» видится не как объект «для меня», а как объект «среди других», то есть вовсе теряет свою субъективность, свою

инаковость, простым языком – становится «обыденным». И третья причина – это существование третьих лиц, кроме двух любящих, что делает из абсолютной любви – относительную. Так Сартр обрекает любовь на возможность саморазрушения, поскольку противоречивость таится в самом понятии «любить».

У Сартра феномен любви, хоть и находится в конфликте со свободой, но является неотделимым от нее и бытия человека в общем. Все потому, что человек не претерпевает что-либо в пассивном состоянии, человек всегда актив своих поступков и переживаний. Будучи наделенным свободой выбора с ним ничего не происходит – он сам позволяет происходить. Хотя любовь и является некими «чарами», но она не огибает в своем пути сознание и свободу человека, а кооперирована с ними. Человек самовольно и отдает в плен свою свободу «Другому», чтобы увидеть и осознать ценность своего бытия, при условии свободной взаимности.

Еще один яркий представитель экзистенциализма, одной из сквозных тем философии которого является любовь – Альбер Камю. На протяжении всей своей философской деятельности Камю производит безостановочный философский поиск, целенаправленность которого подкреплена страстным переживанием о человеке. Человек оказался жертвой, свидетелем и участником трагического надлома времени. В своей работе «Миф о Сизифе» он стремится дать ответ на вопрос: как и в чем найти позитивное бытие в мире, в котором надежда умерла.

Альбер Камю видел в любви спасение от приступов отчаяния и отчуждения, которым подвержен человек. Любовь к жизни, любовь к другим, любовь к искусству делает существование человека более осмысленным. Жить в мире, по Камю, значит любить и творить, что ставится в противовес войне, а не способность любить приравнивается к несчастью.

Камю определяет любовь как смесь «желания, нежности и интеллекта, что привязывает меня к данному конкретному существу» [4, с. 45]. Таким определением он убирает границы объекта любви, говоря, что, отдавая всю любовь лишь одному объекту, есть один из видов самоубийства. Обогащение одной «большой любовью» исчерпаемо, и когда оно заканчивается, человек лишается свободы и обедняет существование избранника, лишая полностью свободы и его. Он называет такую любовь – отчуждением от остального мира – одна любовь, одно существо поглощает все остальное. И так как любовь не вечна, а последняя ее граница смерть, то отдавать жизнь одной любви – значит не жить. Герой Камю – Дон Жуан выбирает иную любовь, которая делает его свободным странником по своей жизни и таит в себе все лица мира.

Любовь, как способ познания себя, мира и себя в мире – такая она у Камю. Абсурдный человек Камю не унифицирует явления, он видит в каждой идее что-то особенное. Так и в любви между человеком и человеком, в любви к миру, любви к искусству. Любить – это видеть нечто неповторимое в каждом объекте. Таким образом, любовь – категория всеобъемлющая, не привязанная к какому-либо объекту, исходящая из субъекта.

По Камю любовь абсурдна, как и жизнь – противоречивостью их смысла является смерть, граница. Именно осознание того, что есть предел, вызывает потребность наслаждаться жизнью, «поскольку принятие абсурдности жизни позволяет полностью в нее погрузиться» [4, с. 71]. Так и осознание абсурдности любви позволяет полностью в нее погрузиться, во всю ее многогранность и глубину.

Философия постмодернизма подходит к человеку с другой стороны – вбрасывает его в мир без ценностей, признавая их относительными. Человек находится в отчуждении от мира, так как система его ценностей не совпадает с действительностью. Человек должен познавать себя для того, чтобы на основе познанного создать себя как произведение искусства, вписав в существующую картину мира.

Один из самых влиятельных мыслителей XX века и постмодернизма в частности – Мишель Фуко, также обращается к феномену любви. Он показывает, что существовать в этом мире нужно уметь и выделяет «искусство существования». Для того чтобы любить себя появляются конкретные техники и правила «искусства существования», с помощью которых человек формирует себя. Фуко постулирует возвращение заботы о себе индивидууму и возможность индивидуальной свободы. Однако для этого нужно деструктуризировать устоявшиеся системы

и найти альтернативу, так как работа в существующей системе ценностей не даст новых результатов, а лишь модернизирует старые.

Фуко говорит о кризисе субъекта, об усложнении способов, с помощью которых индивидум может формировать себя в качестве морального субъекта своего поведения, создавать себя. Тяжелее стали и усилия, применяемые человеком для работы над собой, которая позволит ему придать смысл своему существованию. Проблема заключается в том, что в отношениях к себе, к другим, социальных, политических произошли изменения, они стали иными. Следовательно, им нужны новые, иные ценности.

Мишель Фуко критикует систему устоявшихся ценностей, морали, в том числе и отношение к любви. Он отвергает устаревшие понятия о любви, сексуальности и браке, которые уже не подходят современному обществу. Правила поведения в отношениях между полами, в браке и сексе, требующие аскетического отношения к себе и партнеру, более не вписываются в рамки современной реальности.

Фуко рассматривает феномен любви как сексуальное влечение, которое движет человеком в различных областях его существования, рассматривая человека как «тело». Выделяет рост сексуальной активности человека и отхода «любви духовной» на второй план, в виду ее «несовершенства». Такие модификации в отношениях между полами ведут к различным заболеваниям. Он предлагает «любовь к себе», «заботу о себе», указывая на уязвимость человека перед растущими опасностями, к которым ведет сексуальное влечение и безграничность допустимых влечений.

Он предлагает искусство любить себя, искусство существовать в современном мире, полном различных опасностей, путем некоего самоконтроля – этики удовольствий. «Это искусство себя больше не волнует ни вопрос о допустимости излишеств, ни необходимость владеть собой, осуществляя господство над другими. Оно все настойчивей подчеркивает уязвимость индивидуума перед лицом многочисленных зол, которыми чревата активная половая деятельность» [12, с. 257].

Фуко предлагает любовь как любовь к самому себе, как искусство жить. Любить себя – значит выступать в роли морального субъекта своего сексуального влечения.

Несмотря на все различия в отношении получения и излучения любви, рассмотренных нами философов экзистенциализма и постмодернизма, стержень остается одним – любовь вообще, будь то к другому или к себе, есть некий метод осознания и понимания, выявления причины и ценности своего бытия. Во всех рассмотренных концепциях любовь выступала в роли некой способности человека, которая призвана стать опорой, чтобы помочь ему преодолеть отчужденность, одиночество, пустоту и другие серые тона окружающего. Любовь не поддается влиянию времени, и интерес к данному феномену не угасает, как и интерес к изучению феномена человека с его чувствами, эмоциями и восприятием. И в современном мире человек вновь обращается к проблеме феномена любви, ценность любви.

Петр Слотердайк – современный немецкий философ, эстетик, профессор, ректор высшей школы дизайна в Карлсруэ, родился 26 июня 1947 года в городе Карлсруэ, получил философское образование в Мюнхенском университете, а в 1975 году защитил докторскую степень в Гамбургском университете.

В его работах «Критика цинического разума» и «Сферы» вскрывается современная проблематика феномена любви. Первая работа, «Критика цинического разума», которая вышла в 1983 году, принесла ему известность и закрепила за ним репутацию сторонника постмодернизма. В этой работе Слотердайк показывает слабость философии в попытке связать категории любви и знания – любовь к знанию и знание через любовь. Слотердайк говорит, что это привело к силе без знания и к знанию без силы.

Для Слотердайка доминантой современной культуры на личностном и на институциональном уровне является цинизм – это ложное сознание просвещения, обновленное несчастное сознание, в котором просвещение работает успешно, но впустую. Такое сознание настроено на усвоение уроков просвещения, но не может и не хочет применять их на практике. Это сознание

считается «здоровым», оно не чувствует потребности в идеологии, а его ложные рефлексии автоматизированы.

Вторая работа – «Сферы», трехтомный труд философа, который выходил с 1998 по 2004 года, посвящена анализу концепта сферы в западноевропейской интеллектуальной культуре. Слотердаjk замечает, что символ сферы является одним из самых распространенных и значимых образов западноевропейской мысли. Он исследует сферу как символическое описание космоса, бога, человека и феноменов его психики, а также изобразительное значение сферической формы в искусстве.

По Слотердаjку, общество буквально принуждает человека ко лжи, человек привык лгать, поэтому при виде истины он съезживается. Слишком открыто для современного человека, слишком обнаженно, слишком интимно понятие любовь. Человек не хочет доверять себя кому-то еще, себя целиком, с тем, что у него внутри, свою внутреннюю сферу.

Человек скрывает сферу интимного, которая и без того успешно разрушается в эпоху глобализации. Интимное безусловно связывают с реализацией эротических желаний, однако это не только эрос, это голая сущность человека вообще. Интимные отношения у Слотердаjка могут быть сердечными, межличностными, братскими, материнскими и так далее. Это такие отношения, в которых участники не делятся на субъекта и объекта. Это интеграция «Я» с окружением, но без утраты «Я». Это патронаж между равными.

Человек скрывает себя и строит строгие границы, личное пространство, куда попасть почти невозможно. Человек нуждается в опоре, не открывая интимного пространства. Тут, согласно Слотердаjку, на помощь приходит цинизм, который скрывает истинного человека в покровках лжи, абстракций, и некоторой истины в «семи шубах».

У Слотердаjка несладкая жизнь одиночки штампуется обществом в массовый феномен – цинизм. «Современный массовый циник утрачивает индивидуальность манеры кусаться и избавляет себя от риска выставляться на всеобщее обозрение. Он уже давно отказался от оригинальности, привлекающей внимание и вызывающей насмешки других. Человек с ясным «злым взором» нырнул в толпу, чтобы затеряться; анонимность теперь открывает широкие возможности для цинического отхода в сторону» [9, с. 22].

Слотердаjk описывает, что современный цинизм не считается каким-то недостатком и аморальным взглядом на мир, это реалистический взгляд на вещи. Человек «нырнул в толпу», накрылся цинизмом и просто затаился, чтобы его не трогали. Он знает, что он делает, но действует по принуждению положения вещей и под давлением инстинкта самосохранения. Человек будто устал от бунта, который не дает результата, «ничего не поделаешь» – таков девиз современности.

Человек подыгрывает другим, жертвует другими и выступает в роли жертвы, действуя против чего-то лучшего, опасаясь, что может быть хуже. «За твердокаменным фасадом прилежного подыгрывания другим скрыты ранимость, несчастье и немалая потребность проливать слезы. В этом есть нечто от печали по «утраченной невинности», от печали, вызванной знанием того лучшего, против которого направлена вся деятельность и все труды» [9, с. 23].

Современный человек отвергает всякую наивность, пишет Слотердаjk, он смотрит на надежду словно взрослый на ребенка, который верит в Пасхального кролика, – «В новом цинизме выражается свойственное зрелости отрицание, которое не находит для себя никакой надежды, разве только немного иронии и сострадания» [9, с. 25].

Но это не то «жить, не уповая», что завещал Камю. У Камю отсутствие надежды побуждает человека «целовать» сегодняшний день, Слотердаjk же показывает, что современное «жить, не уповая» – это оглядка назад, в то время, когда было хорошо, будь то детство или иной социальный строй.

Современный цинизм Слотердаjка ловко уводит человека от разговора об отчужденности, давая ему больше охлаждающих душу стремлений – стремление к власти, стремление к прибыли, жажда господства и так далее.

Человек трудоспособный – вот наш современник. От него этого требует общество. На «подумать о бытие», заглянуть в себя, остается пару часов перед сном и пока пьешь кофе, соби-

раясь на работу. «Приспособленчество, сознающее себя таковым и пожертвовавшее знанием лучшего в силу «вынужденной необходимости», уже не видит повода для того, чтобы агрессивно и скандально выставлять себя напоказ в обнаженном виде» [9, с. 26].

У Слотердайка человек боится бунта, он знает о лучшем, но опасается сделать хуже. Он привык к стабильному «могло бы быть и хуже». Любовь же выступает как воплощение сопротивления современному понятию стабильности.

Желание любить, так или иначе, есть поиск чего-то, чего человеку не хватает чего-то, чем человек мог бы заполнить пустующий в нем резервуар. Чтобы преодолеть отчуждение от мира необходимо познать себя, но как пустота может познать саму себя. Любовь выступает в роли связующей категории человека с миром, как преодоление отчужденности и заполнение пустоты. Что же мешает человеку отдать приоритет любви? Слотердаик говорит о проблеме приоритетов объектов. Любовь как единственная способность признавать приоритет за объектом.

Познание объекта с точки зрения человека любящего, восприятие чувств и впечатление от объекта, не заключая его в рамки однозначности. «Он идет по направлению к ним, отдается впечатлениям, ими производимым, и как истый исследователь, чувствует себя очарованным и плененным ими. Они для него – река, в которую он, по выражению Гераклита, не может войти дважды, потому что они, хотя и остаются теми же самими, в каждый момент новы, продолжая течь во все новых отношениях и во все новой оболочке» [9, с. 533].

Таким образом, любовь – это что-то, не поддающееся повседневности, каждое утро новое, тем самым и объекты любви познаются каждый раз заново. Это убирает всякую объективность и возвращает интимность, близкую сердечную связь, то, чему можно доверить себя.

Доверять – вот то, что человек боится делать. Проблема заключается в признании приоритета объектов, поскольку такое признание означало бы жизнь с какой-то властью над нами, что у современного человека автоматически приравнивается к угнетению и подавлению. Так человек приучен держать дистанцию, не подпускать к себе близко никого и ничего, не доверять, быть отстраненным.

Любовь – это приоритет иного рода, он не основывается на подчинении. Она не требует от человека подчинения и отчуждения, любовь дает наслаждения от понимания объекта, который вызывает у нас искреннюю симпатию. Любовь отрицает эгоизм, но при этом не делает человека рабом – «жить и давать жить другим (а не «жить и давать умереть другим») и даже в конечном счете умирать и давать жить другим (вместо стремления «прихватить с собой» весь остальной мир, умирая)» [9, с. 534].

Слотердаик видит в любви возможность познать себя и найти себя под слоями фильтров, накладываемых обществом. Так как объект любви выступает в роли зеркала. Но это возможно лишь при открытии себя, раскрытии своего лица Другому. «В самой первой биполярной интерфациальной игре взгляды партнеров распределяются таким образом, что каждый из них, глядя в лицо смотрящему на него Другому, получает достаточные знания о себе самом. Таким образом, Другой словно выполняет функцию своего рода персонального зеркала» [10, с. 206].

Познание себя через объект любви и субъективно, и в тоже время объективно, так как выступает в роли эха; проходит сквозь Другого, который является и объектом, и субъектом одновременно. «...однако наряду с этим он представляет собой и некую противоположность зеркалу, поскольку в нем нет ни покоя, ни скромности, присущих отражению в стекле или металле, но главное – поскольку он создает не эйдетическую репродукцию, а аффективное эхо» [10, с. 208].

Выводы. У рассмотренных нами философов экзистенциализма и постмодернизма в понимании человека и феномена любви можно найти как общее, так и различное. У них мы можем увидеть человека как проектирующего себя и свою любовь. У Сартра человек проектирует свою любовь таким образом, чтобы достичь своего желаемого – быть любимым. Он делает для этого все и даже жертвует своей свободой. У Фуко человек познает себя, чтобы познать правила, по которым сможет жить в мире, и чтобы в них разбираться. Любовь к себе тесно связана с «искусством существовать».

Любовь к себе, забота о себе не исключает любовь к другим, но не является необходимостью. Скорее наоборот, вначале нужно полюбить себя и познать себя, другие же уходят на второй план. У Сартра отдать свою свободу в обмен на чужую необходимо, а без взаимоотдачи все рушится.

У Камю мы видим любовь как удовольствие, и это удовольствие не ограничивается на одном объекте. Чем больше объектов любви, тем она разнообразнее. Фуко же выступает за осторожность в получении удовольствия от любви к другим, ссылаясь на небезопасность такого поведения и такой морали. Фуко предлагает любовь как любовь к самому себе, как искусство жить. Любить себя – значит выступать в роли морального субъекта своего сексуального влечения.

Философия XX века поднимала проблемы феномена любви в различных областях жизни человека – любовь к другому, любовь к жизни, любовь к себе, любовь тела, любовь разума и сознания. В современном мире возникает проблема любви вообще.

Во всех рассмотренных концепциях любовь выступала в роли некой способности человека, которая призвана стать опорой, чтобы помогать ему преодолеть отчужденность, одиночество, пустоту. У Слотердайка любовь есть то самое желание «голой истины», отчаянный крик чувственности, искренности, невинности, который хочет сорвать покрывало лжи, абстрактности, скрытности, чтобы добраться до самой сути; добраться до глубины человека, заполнить его и связать с этим прекрасным миром; преодолеть отчужденность, страх худшего, выступить импульсом субъективного иррационализма, пощёчиной цинизму и стратегическому мышлению. Слотердаик видит в любви возможность познать себя и найти себя под слоями фильтров, накладываемых обществом, так как объект любви выступает в роли зеркала. Но это возможно лишь при открытии себя, раскрытии своего лица Другому.

Список использованных источников

1. Долгов К. От Киркегора до Камю. Философия, эстетика, культура. Москва : Искусство, 1991 г. 390 с.
2. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. Пер. с франц. Москва : Политиздат, 1990. 167 с.
3. Камю А. Избранное: Пер. с фр. / Вступ. Ст. С. Великовского ; Ил. А. Еремина. Москва : Правда, 1990. 480 с.
4. Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об Абсурде. Москва : Политиздат, 1989. 74 с.
5. Мир и эрос: Антология философских текстов о любви / Сост.: Подольный Р. Москва : Политиздат, 1991. 335 с.
6. Грицанов А.А. Новейший философский словарь. Изд. 3-е, пер. и доп. Минск : Интерпрессервис, Книжный дом, 2003. 1280 с.
7. Сартр Ж.П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Пер. с фр., предисл., примеч. В.И. Колядко. Москва : Республика, 2000. 639 с.
8. Сартр Ж.-П., Бовуар С. Аллюзия любви. Москва : Алгоритм, 2007. 240 с.
9. Слотердаик П. Критика цинического разума / Перев. с нем. А.В. Перцева. / Екатеринбург : Изд-во Урал, ун-та, 2001. 786 с.
10. Слотердаик П. Сферы. Микросферология. Том 1. Пузыри / Перев. с нем. К. Лощевский / Санкт-Петербург : Наука, 2005. 654 с.
11. Филиппов Л.И. Философская антропология Жан-Поля Сартра / Москва : Наука, 1977. 287 с.
12. Фуко М. Забота о себе. История сексуальности. т. 3 / Київ : Дух и литература, 1998. 283 с.

References

1. Dolgov K. (1991). *Ot Kirkegora do Kamju. Filosofija, jestetika, kul'tura* [From Kierkegaard to Camus. Philosophy, Aesthetics, Culture]. Moscow : Iskusstvo [In Russian]
2. Camus A. (1990). *Buntujushhij chelovek. Filosofija. Politika. Iskusstvo* [The Rebel. Philosophy. Policy. Art]. Moscow : Politizdat [In Russian]
3. Camus A. (1990). *Izbrannoe* [Favorites]. – Moscow: Pravda [In Russian]
4. Camus A. (1989). *Mif o Sizife. Jesse ob Absurde* [The Myth of Sisyphus. Essay on the Absurd]. Moscow : Politizdat [In Russian]

5. Podol'nyj R. (1991). *Mir i eros: Antologija filosofskih tekstov o ljubvi [World and Eros: Anthology of philosophical texts about love]*. Moscow : Politizdat [In Russian]
6. Gricanov A. A. (2003). *Novejshij filosofskij slovar' [Newest Philosophical Dictionary]*. Minsk : Interpresservis, Book House [In Russian]
7. Sartre Zh.-P. (2000). *Bytie i nichto: Opyt fenomenologicheskoy ontologii [Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology]*. V.I. Kolyadko. Moscow : Respublika [In Russian]
8. Sartre Zh.-P., Bovuar S. (2007). *Alljuzija ljubvi [Allusion of love]*. Moscow : Algoritm [In Russian]
9. Sloterdajk P. (2001). *Kritika cinicheskogo razuma [Criticism of the cynical mind]*. A.V. Perceva. Ekaterinburg : Ural [In Russian]
10. Sloterdajk P. (2005). *Sfery. Mikrosferologija. Tom 1. Puzyri [Bubbles: Spheres Volume I: Microspherology]*. K. Loshhevskij. St. Petersburg : Nauka [In Russian]
11. Filippov L.I. (1977). *Filosofskaja antropologija Zhan-Polja Sartra [Philosophical Anthropology of Jean-Paul Sartre]*. Moscow : Nauka [In Russian]
12. Foucault M. (1998). *Zabota o sebe. Istorija seksual'nosti. t. 3 [The History of Sexuality, Vol. 3: The Care of the Self]*. Kyiv : Duh i literatura [In Russian].

Шрагін-Кац Олександр Михайлович

аспірант кафедри філософії та методології пізнання
історико-філософського факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2 Одеса, Україна

ФЕНОМЕН ЛЮБОВІ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються уявлення про любов у західноєвропейській філософії другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Автор аналізує розуміння феномену любові у філософії екзистенціалізму і постмодернізму, а також розуміння її цінності і місця в сучасному житті сучасним філософом Петером Слотердайком. Автор зазначає, що у розглянутих філософів екзистенціалізму і постмодернізму в розумінні людини і феномена любові можна знайти як різне, так і загальне. Любов виступає в ролі деякої здатності людини, яка покликана стати опорою, щоб допомагати йому подолати відчуженість, самотність, порожнечу. У Сартра людина проектує свою любов таким чином, щоб досягти свого бажаного – щоб її любили. Він робить для цього все і навіть нехтує своєю свободою. У Камю ми бачимо любов як задоволення, і це задоволення не обмежується на одному об'єкті та множить у різноманітті. У Фуко людина пізнає себе, щоб пізнати правила, за якими зможе жити в світі, і щоб в них розбиратися. Любов до себе тісно пов'язана з «мистецтвом існувати». Філософія ХХ століття піднімала проблеми феномена любові в різних сферах життя людини – любов до іншого, любов до життя, любов до себе, любов тіла, любов розуму і свідомості. Автор підкреслює, що в сучасному світі виникає проблема любові взагалі. У Слотердайка любов – це бажання «голої правди», відчайдушний крик чуттєвості, щирості, невинності, який хоче зірвати покривало брехні, абстрактності, скритності, щоб дістатися до самої суті; дістатися до глибини людини, заповнити його і пов'язати з цим прекрасним світом; подолати відчуженість, страх гіршого, виступити ляпасом цинізму сучасності. Автор доходить висновку, що Слотердайк бачить в любові можливість пізнати себе і знайти себе під шарами фільтрів, що накладаються суспільством, тому як об'єкт любові виступає в ролі дзеркала. Але це можливо лише за умови відкриття себе, розкриття свого обличчя Іншому.

Ключові слова: любов, проблема людини, екзистенціалізм, постмодернізм, Петер Слотердайк.

Shragin-Kats Aleksandr Mikhailovich

Graduate Student of the Department of Philosophy and Methodology of Knowledge
of the Faculty of History and Philosophy
Odessa National University named after I. I. Mechnikov
2 Dvoryanskaya str., Odessa, Ukraine

THE PHENOMENON OF LOVE IN WESTERN EUROPEAN PHILOSOPHY OF THE SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The article deals with concepts of love in Western philosophy in the second half of XX – beginning of XXI century. The author analyzes the understanding of the phenomenon of love in the philosophy of existentialism and postmodernism, as well as the understanding of its value and place in modern life by the modern philosopher Peter Sloterdijk.

The author notes that among the philosophers of existentialism and postmodernism considered, in the understanding of man and the phenomenon of love, one can find both different and common. Love plays the role of a person's ability, which is designed to become a support, to help him overcome alienation, loneliness, emptiness. According to Sartre, a person designs his love in such a way as to achieve his desire to be loved. He does everything for this and even sacrifices his freedom. According to Camus we see love as pleasure and this pleasure is not limited by one object. Foucault shows us a person who knows himself in order to know the rules by which a person can live in the world, and in order to understand them. Self-love is closely related to the "art of existence". The philosophy of the twentieth century raised the problems of the phenomenon of love in various areas of human life – love for another, love for life, love for oneself, love of the body, love of mind and consciousness. The author emphasizes that in the modern world there is a problem of love in general. According to Sloterdijk, love is the desire for «naked truth», a desperate cry of sensuality, sincerity, innocence, which wants to tear the veil of lies, abstractness, secrecy in order to get to the very essence; to reach the depths of person, fill it and connect with this beautiful world; to overcome alienation, fear of the worse, to act as a slap in the face of cynicism of our time. The author comes to the conclusion that Sloterdijk sees in love the opportunity for person to know oneself and find oneself under the layers of filters imposed by society, since the object of love acts as a mirror. But this is possible only by opening oneself, revealing one's face to the Other.

Key words: love, human problem, existentialism, postmodernism, Peter Sloterdijk.

ФІЛОСОФІЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ АБО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 165.2

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-7>**Ведмедєв Михайло Михайлович**

доктор філософських наук,
доцент кафедри філософії та соціальних наук
Сумського державного педагогічного університету
вул. Роменська, 87, Суми, Україна

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Комерціалізація розглядається як один з провідних трендів в процесі трансформації сучасної науки. Сутність цього вбачається в зміні статусу знання в соціально-культурному контексті. Знання більше не розглядається як чинник формування особистості. Воно продукується для того, щоб бути проданим.

Метою роботи є аналіз й оцінка соціально-етичних, світоглядних та епістемологічних наслідків згаданого процесу.

Автор спирається на роботи П. Вайнгарта, Ж.-Ф. Ліотара, Д. Нелкін, Дж. Равецца та інших фахівців у цій сфері досліджень.

Для розкриття глибинних трансформацій у системі наукових дисциплін використовуються ідеї Ж.-Ф. Ліотара щодо ролі чинників перформативності і меркантилізації у виробництві інтелектуального продукту. З одного боку, ті галузі досліджень, що відповідають критерію перформативності, отримують достатньо щедре фінансування і поштовх у своєму розвитку, а ті, які цьому не відповідають, поступово занепадають. З іншого боку, підкреслюється, що зазначені фактори призводять до порушення оптимального співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень.

Крім того, специфічне ставлення до знання почало домінувати і в сфері освіти. Студента все менше цікавить питання про істинність певних наукових положень, а все більше – питання стосовно того, як можна отримати знання продати.

Описуються наслідки посилення залежності дослідників від суб'єктів фінансування. Замовник, перетворюючись на власника інтелектуального продукту, визначає правила поведінки виконавця-ученого. В результаті виникають такі негативні для науки і суспільства явища, як приховування методів і виробництво неповного («недоотриманого») знання.

Окремо в статті розглядається питання щодо зародження і поширення так званої антрепренерської науки. Наукове антрепренерство, як у формі дослідницької роботи, так і у вигляді експертної діяльності, інтерпретується як різновид інтелектуальної халтури. Підкреслюється агресивність і брутальний стиль поведінки антрепренерських груп в процесі змагання з офіційною наукою.

Одним з головних і безсумнівних наслідків прогресуючої комерціалізації дослідницької діяльності, на думку автора, слід вважати процес руйнації релевантних науці системи оцінок і мотиваційних настанов.

Ключові слова: наука, суспільство, перформативність, комерціалізація, товар, експертиза, антрепренерська наука.

Вступ. Одним з найбільш прикметних явищ нашої доби, що привертає дедалі зростаючу увагу широкого кола фахівців – наукознавців, філософів, соціологів, економістів та інших, є докорінна зміна статусу науки в загальній соціально-економічній системі сучасного суспільства. Протягом тривалого часу наукова спільнота як суб'єкт виробництва знання вибудовувала свої відносини з іншими соціальними інститутами на умовах дотримання принципу

автономії. Вважалося, що наука як інституційна система продукує істинне й об'єктивне знання, яке одночасно є спеціалізованим й езотеричним і внаслідок цього недоступним широким колам суспільства. Ця обставина мала своїм наслідком вимогу максимального обмеження впливу з боку зовнішнього соціального оточення на її функціонування. Зазначена вимога розглядалася як найважливіша умова реалізації наукою свого призначення – виробництва достовірного і корисного для життєдіяльності суспільства знання.

На зламі ХХ–ХХІ століть стан справ радикальним чином змінюється. Спостерігається набираючий обертів процес, коли дистанція між наукою й іншими соціальними інститутами поступається місцю їх тісному переплетенню. Процес дуже складний, вельми суперечливий.

В контексті цього фахівцями виокремлюється низка основоположних трендів. Відомий німецький філософ і соціолог П. Вайнгарт окреслює три тенденції. По-перше, наука відчуває дедалі зростаючий вплив політики. Йдеться, зокрема, про широке використання наукової експертизи в суспільних дебатах, що, крім іншого, сприяє утвердженню положення вчених всередині політичних груп. По-друге, наука інтенсивно комерціалізується. Наукове знання набуває ринкової цінності, перетворюючись на товар, як і будь-які інші продукти людської діяльності. По-третє, все тіснішою стає взаємодія наукової спільноти з мас-медіа, які все ширше використовуються ученими з метою пошуку суспільної підтримки їхніх досліджень [1, с. 706].

Кожен з окреслених напрямів має свої особливості і потребує окремого і докладного розгляду. В нашій роботі ми зосереджуємо свою увагу на різних аспектах проблематики, пов'язаної з комерціалізацією наукової діяльності.

Дослідження зазначеної проблематики сьогодні інтенсивно проводяться як закордонними, так і вітчизняними спеціалістами. Сформувався понятійний і термінологічний апарат, визначилася провідна тематика. Набули громадянства такі звороти, як «підприємницький університет», «продаж науки публіці» (“selling their science to the public”) [2], «продаване знання» (“saleable knowledge”) [3], «антрепренерська наука» (“entrepreneurial science”) [4] тощо.

Цілий ряд аспектів проблематики знайшов у працях фахівців досить ґрунтовну розробку. Проте спостерігається значна нерівномірність у дослідженні означеного предметного поля. Левова частина розробок належить фахівцям в царині економіки науки. Соціально-етичним, світоглядним, наукознавчим, епістемологічним питанням приділяється значно менше уваги. У той же час проблеми, що стосуються, скажімо, майбутнього фундаментальної науки в умовах панування економічної парадигми або докорінної зміни світоглядно-мотиваційних засад діяльності учених, є не менш значущими, ніж питання економічні.

Метою роботи, приймаючи до уваги викладене вище, є аналіз й оцінка деяких соціально-етичних, світоглядних та епістемологічних наслідків процесу комерціалізації дослідницької діяльності.

Результати. У працях Ж.-Ф. Ліотара містяться роздуми щодо впливу на виробництво інтелектуального продукту таких чинників, як *перформативність* (заздалегідь визначена за-требуваність) і *меркантилізація*. (До речі, в російському виданні праці Ж.-Ф. Ліотара “The Postmodern Condition” вираз «перформативність» перекладається як «результативність», що не зовсім коректно).

Дослідник вважає, що знання та інформація зазнали глибоких та взаємопов'язаних змін. Насамперед їх виробництво все частіше обмежується ситуаціями, коли заздалегідь відомо, що вони затребувані та ефективні, тобто перформативні. Мається на увазі, що інформацію збирають, аналізують і створюють знов лише тоді, коли це корисно. Такий підхід має в своїй основі ідею системності, коли спочатку встановлюється, про що потрібно дізнатися. Це поєднується з вимогами програмного підходу, де припускається, що інформація створюється тільки тоді, коли зрозуміло, як її практично використати.

В процесі таких трансформацій будь-яка інформація набуває рис комп'ютерної, а перформативні характеристики стають легко вимірюваними. Вона стає частиною системи, в якій відбувається оптимізація зв'язку «входу» і «виходу», іншими словами, її «ефективності» [3, с. 36]. Навіть більше, як і в інших системах, в цій виникає контур зворотного зв'язку: щоб підвищити

ефективність системи, потрібна інформація, а критеріями ефективності є відбір тієї інформації, яка підвищує цю ефективність.

До дії чинника перформативності додається і те, що інформація все частіше стає товаром. «Старий принцип, за яким отримання знання невіддільне від формування розуму і навіть від самої особистості, застаріває і буде виходити з ужитку. Таке ставлення постачальників і користувачів знання до самого знання прагне і буде прагнути перейняти форму відносин, яку виробники і споживачі товарів мають з цими останніми, тобто вартісну форму. Знання виробляється і буде вироблятися для того, щоб бути проданим, воно споживається і буде споживатися, щоб знайти вартість в новому продукті, і в обох цих випадках, щоб бути обміненим. Воно перестав бути самоціллю і втрачає свою «споживчу вартість» [3, с. 18].

Діючи спільно, два названі чинники приводять до виникнення ситуації постсучасності, докорінно змінюючи при цьому усю будову природничо-наукового і соціально-гуманітарного знання. Перший чинник – прагнення до перформативності – викликає зниження статусу, а то і відмирання всіх видів знання, які виявляються незатребуваними і неефективними. Такі, скажімо, дисципліни, як філософія або естетика, не відповідають критерію перформативності, тоді як вивчення фінансів або менеджменту, навпаки, відповідають цьому критерію. Тому рівень знання в області філософії або естетики падає, а в галузі фінансів або менеджменту – росте, дослідження в тих сферах знань, які мають прагматичну спрямованість, виявляються більш затребуваними. У соціальних науках це, наприклад, дослідження в області трансферу технологій, вони роблять вплив на ринок, і тому на їх проведення легко отримати фінансування. Фахівці, інтереси яких відповідно до критерію перформативності можна розглядати як екзотичні або далекі від практики, опиняються на узбіччі.

Усе зазначене веде до глибокої зміни мотивації у здобутті знання. Зазначені критерії можуть використовуватися не тільки по відношенню до інституціалізованих систем виробництва знання, але і до освіти в цілому: мотивами отримання знання мають стати слова «як я можу підвищити свої можливості заробляти?», «як освіта вплине на мою конкурентоспроможність?». Школа більше не покликана готувати достойних громадян. З неї випускаються лише більш кваліфіковані люди, які працюють більш продуктивно. Освіта – лише шанс отримувати більшу заробітну плату [5, с. 6]. Тобто знання й освіта в такому разі втрачають свою самоцінність, а сприймаються суто як ресурс, зокрема, в справі отримання переваг на ринку праці.

Поступова втрата наукою автономного статусу, про що йшлося вище, втілюється в те, що рішення щодо великих дослідницьких проектів все частіше приймаються за межами системи академічної оцінки. Це позначається на внутрішній будові науки. Іншими словами, можна вести мову про внутрішній параметр структурної оптимальності системи, що насамперед стосується співвідношення *фундаментального* і *прикладного* знання.

Час від часу в філософських дебатах висловлюються серйозні побоювання з приводу долі фундаментальної науки в суспільстві, де панує економічна парадигма. У цьому зв'язку показовими є міркування, висловлені в статті А.Л. Нікіфорова [6]. Його основна ідея полягала в тому, що в сучасній науці фундаментальний складник все більше витісняється прикладними дослідженнями. За приблизними оцінками автора, більше ніж 90% досліджень, що здійснюються Російською академією наук, мають прикладний характер. Причини та емпіричні форми прояву цього феномену й аналізуються в зазначеній статті. Серед них указуються як зовнішні, так і внутрішні для науки фактори. Провідним зовнішнім фактором вважається усвідомлення прикладної цінності наукового знання, що неминуче зумовлює підпорядкування науки крупному капіталу і державі. Фінансування лабораторій та інститутів, що займаються фундаментальною наукою, сьогодні потребує величезних коштів. Унаслідок надання грантів, субсидій і інших коштів наукові розробки набули прикладну орієнтацію. Вчений при цьому стає лише працівником, що виробляє знання-товар. Дослідження більш не спрямовуються допитливістю, а переважно прикладною цінністю. А.Л. Нікіфоров вважає, що навіть дослідження в галузі молекулярної генетики і космології мають свій стимул унаслідок зв'язку з генною інженерією і ракетною технікою.

Унаслідок того, що знання є основою технології, відбувається поступове витіснення діяльності, спрямованої на *відкриття, винахідництво*.

Внутрішніми факторами, що спричиняють істотну трансформацію вченого як певного соціокультурного типу, є зростаючі обсяги і ступінь диференціації знання. Володіючи значною інформацією з якого-небудь вузького питання, сучасний науковець часто виявляється неосвіченим навіть у суміжних галузях, не кажучи про культуру загалом. Класичний тип ученого замінюється, таким чином, типом фахівця. Стаття А.Л. Нікіфорова містить і спірні твердження. Так, зазначається, що все сказане стосується переважно природознавства, а суспільні науки значно меншою мірою зазнали впливу вказаних чинників. З цим не можна погодитися. Соціально-гуманітарні науки, що примикають до загальної культури (філософія, естетика, культурологія тощо), в пострадянських країнах (і не тільки) постраждали не менше. «Реформи» в освіті відкидають їх на узбіччя системи суспільних цінностей. У той же самий час на прикладні дисципліни (іміджмейкерство, менеджмент тощо) є значний попит.

Звісно, що не всі фахівці погоджуються з думками А.Л. Нікіфорова, вважаючи його точку зору значним перебільшенням. Проте висловлені ним аргументи і наведені спостереження не можна просто відкинути.

Навряд чи викликає сьогодні сумнів та обставина, що оптимальне співвідношення фундаментального і прикладного знання істотно порушується.

Наслідком посилення залежності дослідників від суб'єктів фінансування є те, що замовник, перетворюючись на власника інтелектуального продукту, визначає правила поведінки виконавця-ученого. В результаті виникають такі негативні для науки і суспільства явища, як приховування методів і виробництво неповного («недоотриманого») знання.

Вимога з боку замовника приховувати результати наукових досліджень є цілком законним результатом ринкових відносин: усе, що забезпечує конкурентні переваги (знання не виняток), не підлягає розголошенню. Проте в сфері науки такий принцип є вкрай шкідливим, таким, що призводить до порушення наукових комунікацій і розпаду професійної спільноти.

Спеціалісти звернули також увагу на небезпеки, що виникають в ситуації «недоотриманого» знання. Б. Пружинін на одному з «круглих столів» в редакції журналу «Вопросы философии» навів дані, які стосуються дослідження ракових клітин і розробки ліків проти хвороби. Було зазначено, що «умова науковості будь-якого знання – відтворюваність». «У дослідженнях ракових клітин виникають <...> ситуації, коли результат експерименту повторюється (в середньому) один раз на двадцять спроб відтворення <...> З погляду традиційної фундаментальної науки висновок може бути тільки один: вибачте, ви недопрацювали – ставте чистий експеримент і домагайтеся однозначно відтворюваних результатів. Але з погляду basic science вчений має справу з іншого роду ситуацією. Якщо на базі наявного знання може бути розроблено ліки, які допоможуть хоча б одному з двадцяти хворих, це цілком прийнятний ефект, він може бути опублікований як наукове досягнення і покладений в основу подальших власне прикладних досліджень для розробки таких ліків» [7].

Причиною такого стану справ є зазвичай те, що замовник прагне отримати результат з подальшим виходом на ринок ліків максимально швидко і за мінімальну ціну. Такі речі, як побічні негативні наслідки дії препарату або безрезультатні заходи (які, так би мовити, заздалегідь «заплановані»), його абсолютно не цікавлять. Звернімо увагу, це не отримана в ході наукових досліджень інформація, результати технологічного використання якої суспільство на цей час не може передбачити. Необхідні дані для безпечного та ефективного застосування ліків просто не прагнуть здобувати.

Ще одним наслідком стрімкого процесу комерціалізації дослідницької діяльності є широко розповсюджене сьогодні явище так званої антрепренерської науки (entrepreneurial science). Фахівці розцінюють наукове антрепренерство як недоброчесну навколонукову діяльність, яка стимулюється прагненням здобуття матеріальної чи іншої вигоди. Дослідники-антрепренери готові братися за вирішення будь-яких дослідницьких завдань, зазвичай в короткі терміни. Нерідко результат роботи спотворюється з метою догодити замовникові. «Як результат подібних

розробок замовникам зазвичай обіцяється солідна програма практичних дій. Реально ж такі «антрепренерські» групи зазвичай мають деякий маніфест й обмежений набір наукоподібних кліше, під які вони підганяють конкретну інформацію. Ці групи роблять багато шуму, але не ведуть наукових досліджень як таких; головне для них – вловити бажання замовників, обробити їх і повернути в освяченому авторитетом науки вигляді» [8, с. 96].

Крім того, що в річищі зазначеного виду діяльності виробляється халтурний інтелектуальний продукт, спільноти осіб, що нею займаються, зарекомендували себе як вельми агресивні соціальні актори. В цьому плані їхня активність спрямована на те, щоб скомпрометувати офіційну науку, витіснити її на узбіччя інтелектуального життя суспільства й осідлати основні (бізнес, держава, політика) джерела фінансування. З цією метою використовуються галасливий піар в ЗМІ, демагогія, грубе перекручування фактів тощо. На академічну і вузівську науку чіпляються ярлики на кшталт: «неефективна», «бюрократична», «витратна», «корумпована», «радянська», «така, що не відповідає сучасним вимогам» тощо. Як на зразок «справжньої науки» вказується на те, чим займаються самі антрепренери.

Важливою обставиною є те, що антрепренерські угруповання прагнуть певним чином інституціоналізувати свою активність. Крім агресивної рекламної кампанії, в ЗМІ спостерігається стрибкоподібне зростання всіляких «дослідницьких», «консультативних», «тренінгових» фондів, центрів, інститутів, служб – політичних, соціологічних, економічних, прогнозних. Все це потрібно, з одного боку, для соціально-політичної легітимізації своєї активності, а з іншого – для посилення позицій в боротьбі з офіційною наукою. Як влучно зауважила В.П. Філатова, «конкурувати поодиночці з представниками академічної науки їм непросто, проте це цілком можна робити, виступаючи з оцінками від імені центру або дослідницького фонду із солідною наукоподібною назвою» [8, с. 94].

Слід наголосити, що стосовно питання щодо проявів наукового антрепренерства іноді можуть виникнути не зовсім точні уявлення. Справа у тому, що згадана діяльність не зводиться до виконання певних дослідницьких проектів чи завдань – проведення замовних соціологічних опитувань, підготовки різного роду аналітичних доповідей чи записок та іншої подібної роботи. Це можуть бути просто виступи на численних дискусійних майданчиках, участь в дебатах, ток-шоу і таке інше. Зазначимо, що необхідною умовою наукового антрепренерства в такому випадку є неодмінне представлення антрепренера як «відомого і незалежного експерта» (галузь при цьому вказувати не обов'язково). Як проявить себе такий «фахівець», залежить від набутих ним маніпулятивних навичок і вмінь.

Є деякі ознаки, що дозволяють розпізнати експерта-антрепренера. Він налаштований на обговорення будь-якої теми, демонструючи при цьому готовність дати відповідь на будь-яке питання, якщо воно, звичайно ж, не належать до категорії «небезпечних» (скажімо, політичні оцінки). Від відповіді на останні він просто ухиляється. Його мова насичена прикметними зворотами на кшталт: «я вважаю», «я припускаю, що має місце», «я не виключаю наступного варіанту розвитку подій» тощо. Все це є свідченням експертної халтури. Адже публіці подаються не факти, не обґрунтовані оцінки розрахунки чи висновки, а припущення, плоди власної уяви, здогадки. Єдиним аргументом на користь таких умовиводів може бути те, що озвучені вони «відомим експертом». Антрепренери використовують певну систему прийомів (зокрема, фабрикацію рейтингів інтелектуального впливу) з метою створити собі таке реноме.

Наукове антрепренерство являє собою не тільки негативне явище в навколо науковій сфері діяльності, а в ряді випадків становить серйозну загрозу для суспільства.

Висновки. Одним з важливих і безсумнівних наслідків прогресуючої комерціалізації дослідницької діяльності слід вважати процес руйнації релевантних науці системи оцінок і мотиваційних настанов.

Під впливом таких чинників, як перформативність і товаризація (меркантилізація), відбувається глибинна трансформація як системи наукових дисциплін, так і співвідношення питомої ваги різних типів знання. З одного боку, ті галузі досліджень, що відповідають критерію перформативності, отримують достатньо щедre фінансування і поштовх у своєму розвитку, а ті,

які цьому не відповідають, поступово занепадають. З іншого боку, зазначені фактори призводять до порушення оптимального співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень.

Факт визначальної залежності наукової діяльності від суб'єкта фінансування (а, отже, і власника її результатів) призводить до підпорядкування розробників правилам, встановленим замовником. Будучи одним з гравців ринку, замовник часто вимагає тримати в таємниці методи отримання знання, що веде до таких негативних явищ, як порушення наукових комунікацій і розпад професійної спільноти учених. До цього додається і типовий для економічної (але не для наукової) поведінки принцип «максимально швидкий результат за мінімальну ціну». В результаті вивчення низки аспектів певної проблеми, яка потребує ретельного аналізу, не забезпечується відповідним фінансуванням. Виникає ситуація «недоотриманого знання», яке, втілюючись в продукції, часто призводить до негативних, іноді дуже серйозних (зокрема, в медицині) наслідків.

Специфічним результатом комерціалізації інтелектуальної діяльності є зародження і значне поширення в умовах сьогодення антрепренерської науки. Її поява є, напевно, найяскравішою ілюстрацією того, на що має перетворитися наука, якщо іманентно властиві їй норми знецінюються і замінюються законами ринку. Свідомо сповідуючи суто гендлярські цінності («вигода понад усе»), у своїй діяльності носії наукового антрепренерства вдаються до запозичених з економічної сфери брутальних методів боротьби з офіційною наукою – агресивної реклами, піару, недобросовісної конкуренції тощо.

Список використаних джерел

1. Weingart P. The moment of truth for science: The consequences of the 'knowledge society' for society and science. Access mode: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1084252/>.
2. Nelkin D. *Selling Science: How the Press Covers Science and Technology*. New York : W.H. Freeman and Co., 1987. 213 p.
3. Lyotard J.-F. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester : Manchester University Press, 1984. 110 p.
4. Ravetz J. *Scientific knowledge and its social problems*. Oxford : Oxford University Press, 1971. 449 p.
5. Lyotard J.-F. *Political Writings*. London : UCL Press, 1993. 353 p.
6. Никифоров А.Л. Фундаментальная наука умирает? *Вопросы философии*. 2008. № 5. С. 58–61.
7. Наука. Технологии. Человек. Материалы «Круглого стола». *Вопросы философии*. 2015. № 9. С. 5–40.
8. Филатов В.П. Учёные «на виду»: новое явление в российском обществе. *Общественные науки и современность*. 1993. № 4. С. 89–96.

References

1. Weingart, P. (2002). The moment of truth for science: The consequences of the 'knowledge society' for society and science. *EMBO* 3(8), 703–706. DOI: 10.1093/embo-reports/kvf165.
2. Nelkin, D. (1987). *Selling Science: How the Press Covers Science and Technology*. New York : W.H. Freeman and Co.
3. Lyotard, Jean-Francois (1979). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press, 1984.
4. Ravetz, J. (1971). *Scientific knowledge and its social problems*. Oxford: Oxford University Press.
5. Lyotard, Jean-Francois (1993). *Political Writings*. UCL Press.
6. Nikiforov, A.L. (2008) Fundamental'naya nauka umirayet? [Does fundamental science die?]. *Voprosy filosofii*, 5, 58-61 [in Russian].
7. Nauka. Tekhnologii. Chelovek. Materialy «Kruglogo stola» [The science. Technology. Person. Materials of the "round table"]. (2015). *Voprosy filosofii*, 9, 5-40 [in Russian].
8. Filatov, V.P. (1993) Uchonyye «na vidu»: novoye yavleniye v rossiyskom obshchestve [Scientists "in sight": a new phenomenon in Russian society]. *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*, 4, 89-96 [in Russian].

Vedmediev Mykhailo Mykhailovych

Doctor of Science in Philosophy,
Associate Professor Department of Philosophy and Social Sciences
Sumy State Pedagogical University
87, Romenskaya str., Sumy, Ukraine

THE COMMERCIALIZATION OF RESEARCH AND ITS IMPLICATIONS FOR MODERN SCIENCE

Commercialization is regarded as one of the leading trends in the transformation of modern science. The essence of this lies in changing the status of knowledge in a socio-cultural context. Knowledge is no longer seen as a factor in personality formation. It is produced in order to be sold.

The purpose of the work is to analyze and evaluate the socio-ethical, worldview and epistemological consequences of the mentioned process.

The author dwells on the works of P. Weingart, J.-F. Lyotard, D. Nelkin, J. Ravetz and other experts in this area of research.

J.-F. Lyotard's ideas on the role of factors of performativity and mercantilization in the production of intellectual product are used to reveal the deep transformations in the system of scientific disciplines. On the one hand, those areas of research that meet the criterion of performativity receive generous funding and a boost in their development, and those that do not respond are gradually declining. On the other hand, it is emphasized that these factors lead to the violation of the optimal ratio of basic and applied research.

In addition, specific attitudes towards knowledge have begun to dominate in the field of education. The student is less interested in the question of the truth of certain scientific provisions than in the question of how the acquired knowledge can be sold.

The implications of increasing the dependence of researchers on funding subjects are outlined. The customer, turning into the owner of the intellectual product, determines the rules of conduct of the executing scientist. As a result, such negative phenomena for science and society as the concealment of methods and the production of incomplete ("under-received") knowledge arise.

Separately, the article deals with the issue of the emergence and dissemination of so-called entrepreneurial science. Scientific entrepreneurship, both in the form of research work and in the form of expert activity, is interpreted as a kind of intellectual slapdash work. The aggressiveness and brutal style of behavior of the entrepreneurial groups in the process of competing with the official science is emphasized.

One of the main and undoubted consequences of the progressive commercialization of research activities, according to the author, should be considered the process of destruction of science-relevant system of assessments and motivational attitudes.

Key words: *science, society, performativity, commercialization, commodity, expertise, entrepreneurial science.*

УДК 14:17.022:316.6/.7:321.01](44)«195»
DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-8>

Лосик Ореста Миколаївна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВИМІРИ ФРАНЦУЗЬКОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

*Державний і публічний простір доби Постмодерну характеризується всебічною емансипацією та рухливістю смислів і цінностей. Це чинить вплив не лише на предмет рефлексій інтелектуалів, а й на них самих, уточнює змісти та обсяг відповідальності. Вони можуть або дистанціюватися від політичної влади, або ж репрезентувати її (в останньому випадку також продовжувати виконувати свої головні функції, а саме силою здорового глузду та інтелектуального сумління запобігати авторитаризму й тоталітаризму). Водночас і у середовищі інтелектуалів чимало таких, хто, користаючи не в останню чергу з політико-правової нестабільності й світоглядної дезорієнтації, прагне «перетворити власну ідеологію на імператив облаштування публічної сфери» (Р. Войтович). У такому разі діяльність інтелектуала перестав нести конструктивне евристичне навантаження і чинить руйнівний вплив на природу самого розуму як підстави цивілізованої життєдіяльності. Порушені дилеми й зумовлюють **актуальність** пропонованого дослідження, зокрема порівняно з українським контекстом.*

***Метою** пропонованої статті є розглянути соціально-політичні виміри французького інтелектуального середовища другої половини ХХ століття у призмі активної залученості його членів у публічно-громадянську та політичну діяльність. Поставлено завдання – проаналізувати вибрані історично-соціальні та світоглядно-культурні (насамперед, мовні і ментальні) особливості формування і функціонування інтелектуальної спільноти Франції, яку традиційно складають чимало практикуючих філософів та державних службовців найвищого рангу із філософською освітою.*

*Із загальнонаукових застосовано **методи**: аналізу, синтезу, системний та узагальнення. Із конкретних філософських методів використано діалектичний і герменевтичний підходи.*

*За їх допомогою досягнуто такі **результати**: розглянуто низку прикладів суспільної та політичної заангажованості французьких інтелектуалів, зокрема філософів, і підтверджено тезу про те, що французьке інтелектуальне середовище яскраво втілює модель тяглої публічної й державотворчої активності своїх представників. Обґрунтовано важливість і впливовість громадянської позиції інтелектуалів на французьку суспільну думку. Доведено, що змінність або сталість їх соціально-політичних орієнтирів, навіть у такій досвідченій демократії, як Французька Республіка, також підвладні ідеологічній чи суб'єктивній тенденційності. Водночас стверджено, що інтелектуальне сумління частини з них не завжди належить до тих пріоритетних чеснот, які уповноважують визначати межі влади за політичними, соціальними і моральними ознаками.*

***Ключові слова:** інтелектуал, влада, публічна політика, інтелектуальний простір, свобода.*

Вступ. Інтелектуальна спільнота кожної культурно, політично й економічно розвинутої країни зацікавлена скеровувати ідейну синергію своїх членів не лише в освітню чи дослідно-наукову, а й у публічну та державотворчу площини. Частина представників розумової праці (серед яких чимало філософів) трактують своє покликання бути «хранителями раціональності» (А. Єрмоленко) у значно ширших від робочого столу чи навчальної аудиторії масштабах. То ж рано чи пізно виникають взаємодії «інтелектуал – влада» та «інтелектуал – суспільство», функціональна дієвість яких покликана уповноважувати статус знання як визначального соціального капіталу.

Дискусійним залишається питання, чи інтелектуал завжди повинен підтримувати «нонконформістську модель діалогу із носіями політичної влади», перебуваючи в опозиції, чи радше

намагатися бути ключовою інстанцією влади (яку уособлює саме народ, а не держслужбовець), уповноважуючи державні рішення на компетентність і відповідність суспільній життєдіяльності [1, с. 7, 23–24]. Шкідливим «смысловим фантомом» український філософ С. Пролесєв називає стереотип, який «виносить інтелектуалів за межі влади, робить їх щодо неї чимось зовнішнім і необов'язковим» [1, с. 22]. Водночас, беручи участь в управлінні державою, частина інтелектуалів, свідомо або ні, потрапляє у пастки ідеологічних маніпуляцій, які делегітимують і владу, і їх самих. Це свідчить, що для виконання своєї суспільної місії інтелектуалам недостатньо бути лише розумними, їм ще й необхідно керуватися інтелектуальним сумлінням. З цього приводу вартою уваги є думка Є. Головахи, вченого і члена ініціативної групи українських інтелектуалів й громадських діячів «Перше грудня», про те, що така поведінка інтелектуалів – «не антивладна позиція, а провладна, оскільки можливість виявлення помилок влади фактично означає запобігання їм» [1, с. 11].

Інтелектуальне середовище Франції упродовж століть належало до провідних осередків в межах країни і поза нею, які ініціювали й супроводжували різноманітні процеси світоглядної модернізації. Його базове осердя складають французькі філософи – типові інтелектуали, котрі активно осмислюють та намагаються втілити чимало емансипаційних концептів стосовно соціального, культурного, морально-етичного, політичного буття індивідів, суспільств, націй. «Неправда, що інтелектуали як такі налаштовані вороже до всіх суспільств», – стверджував один з їх чільних представників у другій половині ХХ століття Р. Арон [2, с. 177]. Сама сутність інтелектуального покликання сприяє революційному натхненню наближати зміни і нерідко власними вчинками засвідчувати важливість філософських змістів свободи, вибору, відповідальності для кожного громадянина.

Багатий досвід публічної й політичної діяльності сучасних французьких інтелектуалів-філософів зафіксований у низці монографічних публікацій, статей, спогадів їх безпосередніх представників (Ж.-П. Сартр, Р. Арон, П. Рікер, Р. Дебре, О. Монжен, А. де Бенуа та ін.). Частина з них впродовж останніх років нав'язала активні наукові контакти з українською науковою спільнотою, під час зустрічей обговорюючи незмінно гострі як для Франції, так і для України проблеми незалежності та відповідальності інтелектуалів, зв'язку ідеологічних та морально-етичних пріоритетів, способів співпраці з владою задля суспільного блага тощо.

Мета та завдання. Метою пропонованої статті є – розглянути соціально-політичні орієнтири французького інтелектуального середовища другої половини ХХ століття у призмі активної залученості його членів у публічно-громадянську та політичну діяльність. Поставлено завдання – проаналізувати вибрані історично-соціальні та світоглядно-культурні (насамперед мовні і ментальні) особливості формування і функціонування інтелектуальної спільноти Франції, яку традиційно складають чимало практикуючих філософів та державних службовців найвищого рангу із філософською освітою.

Методи дослідження. Із загальнонаукових застосовано методи аналізу (виокремлено етапи формування інтелектуального середовища) та синтезу (прослідковано спільні характеристики, притаманні його функціонуванню), також системний метод (проаналізовано взаємозв'язки інтелектуалів із владними структурами та громадськістю) та метод узагальнення (на основі конкретних виборів і мотивацій окремих інтелектуалів виділено типологічні особливості їх публічної й політичної активності). Із конкретних філософських методів використано діалектичний (розгляд інтелектуального простору як середовища незмінної взаємодії протилежних переконань) і герменевтичний (з'ясування ролі французької інтелектуальної спільноти в контексті культурного і політичного життя країни) підходи.

Результати. Мовлячи про інтелектуальний дискурс у Франції, маємо на увазі дії усіх фактівців, які висловлюються на теми актуальних для Франції проблематик, формують і/або впливають на контексти не лише наукових епістем, живлять свіжими ідеями громадянське самоусвідомлення. До них належать представники панівної етнічної більшості та різні меншини, насамперед мусульманська та єврейська. Також слід згадати дослідників з інших країн, передовсім Німеччини, Сполучених Штатів Америки та Польщі, які добровільно чи волею

обставин пов'язали свої біографії з цією державою. Осередками інтелектуального гартування донедавна традиційно вважалися французькі освітні інституції.

Більшість помітних французьких науковців, особливо у ділянках соціальних і суспільних наук, доброю волею долучаються до завзятого обговорення значущих питань. Нарівні з митцями, урядовцями, експертами вони становлять групу «нефізичних працівників» (Р. Арон). Їхня мета полягає в утримуванні, переказі та поширенні базових принципів, які «легітимують» життя громадян у державі. Їй досі не вдалося знайти способу, який би відмежовував вченого від повсякденності, зв'язків (усвідомлюваних чи неусвідомлюваних) із певним класом, системою вірувань, соціальним становищем або від звичайної суспільної активності. Прихильність інтелектуально-філософських провідників до тих чи тих концептів свободи несе в собі і символічний, і очевидний аспекти заполітизованості представників навіть найбільш метафізичних течій, як-от феноменології чи екзистенціальної антропології, не кажучи вже про політичну та соціальну філософію.

Як явище в історії ідей така філософсько-інтелектуальна практика, зокрема у Франції, не є «винаходом сучасної цивілізації» (Р. Арон). Вона поставала паралельно з розвитком інших ідейних опор західної культури, була причетною до творення та підтримування суспільних зв'язків, які об'єднували нормативно-уповноважувальними правилами. Не тільки у Франції, а й в інших європейських країнах панівні ідеології та доктрини (націоналізм, комунізм, фашизм, лібералізм, демократія) «мали й далі мають своїх співців і своїх мислителів» [2, с. 177].

Нарівні з цим в інтелектуальному середовищі зароджувалися елементи опору чинному порядку (чи то науковому, чи то соціальному). Часто вони гуртувалися в революційні дискурси та знаходили більш або менш помітну підтримку в університетському середовищі і поза ним. Щобільше, безперервно аж до 30-х років ХХ ст. (а після цього – з невеликими перервами) саме Париж зберігав статус столиці європейської модернізації. Низка національних університетів (також переважно паризьких) зосереджувала навколо себе концептуальну «гущу» актуальних ідей, а не лише опрацьовувала їх похідні відголоси.

Непересічна енергійність інтелектуальних полемік у національному масштабі увиразнює одну з критичних не тільки для французької, але й для цілої континентальної когорти інтелектуалів дилем: ідейно-політичну належність і міру виправданості проголошуваних та обстоюваних ними позицій щодо шляхів досягнення свобод і пов'язаних із ними цінностей.

В англосаксонських країнах, де перемогла реформація, зокрема у Великобританії, громадянський простір сформувався швидше. Він узгоджено поєднував реформи політичних, релігійних, суспільних, економічних і культурних сфер та не виховував почуття ані ворожості, ані нижчості «людей інтересів» чи політиків до кола місцевих інтелектуалів. Там, де реформація зазнала поразки, та католицизм на тривалий час посів панівні позиції у світогляді, континентальні – французькі, італійські, іспанські – інтелектуали були роз'єднаною спільнотою, по-різному уявляючи свою «світськість». До того ж політичне тло у Франції продовжувало «діалог між традицією і революцією». Це допомагало, аби «інтелектуали виробили звичку своєї постійної опозиції», хоч і не завадило цілком викривити, на думку Р. Арона, зв'язок між демократичною настановою і власне свободою [2, с. 183].

Соціальний філософ і медіаексперт Р. Дебре в густо насиченій фактами книжці про взаємозв'язки французького наукового «мікроклімату» і суспільних та владних «макромутацій» виокремлює три історичні доби [3, с. 58]. Тривалість перших двох налічує приблизно по півстоліття, остання ж, що постала на приготованому попередницями ґрунті, розпочалася після 1968 р. та триває й досі.

Упродовж «університетського» циклу (1880–1930) відбулися незворотні зміни в досі академічному «контурі» освітнього середовища. Його корпоративно-елітарна ієрархія збереглася, однак була змушена зважати на обставину, що підважила статус знання. Вона полягала у «раптовому збільшенні» кількості викладачів і, відповідно, «засиллі» студентів, «роїнні» вишів (що, замість назв, щораз частіше стали застосовувати нумерацію), переважанні дидактичної «повторюваної праці» над науково-дослідницькою тощо. У наслідку, «Сорбонна поступилась

своїм авторитетом» новому впливовому осередку, що поєднував емансипаційні запити вже постмодерної сучасності [3, с. 83]. Ним став видавничий дім, а актуальним «центром тяжіння» – видавець. Тож під час другого, «видавничого» циклу (1920–1960) змінилися «не лише стиль, епоха або діалект». Надійшов, витісняючи інші, черговий «режим виробництва символічного».

Третій, «медійний», цикл змусив інтелектуалів до ще більшої публічності, що не могло не позначитися на їхніх соціально-філософських переконаннях, громадянських позиціях та етичних виборах. Відбулося «приручення» (Ж. Делез) представників науки мас-медіальною сферою, яка водночас пришвидшила «декаданс» професійної журналістики.

Сучасний медіакратичний дискурс не відсилає до справжніх джерел подій, натомість самостійно їх створює. Дедалі менше потребує зовнішніх аналітичних незалежних оцінок, позаяк світоглядні пріоритети визначені його власною самодостатністю (за Ж. Бодріаром, йдеться про симулякри четвертого порядку [4, с. 50]). Для інтелектуала телевізійна студія стає відповідником святилища, аудиторії, сцени, редакційної колонки, адже забезпечує простір «з найкращою акустикою» – визнанням, винагородженням і впливовістю. Дістатися туди зможе не кожен, потрапляння тотожне повному успішному самоздійсненню, а перебування означає контроль та співучасть у монополії впливів на культурну звичаєвість.

Навзаєм, за маркетинговою логікою, від «голови, що дошукується влади», панівне становище вимагає ідеологічно пристосувальницького еклектизму, зокрема «дозволяє лише таку політичну заангажованість, яка б дотримувалась усіх форм аполітичності» [3, с. 104]. Дедалі більша інформатизація дійсності парадоксально зменшує імовірність точного й правдивого, адже робить «недоступно високими тарифи на істину» [3, с. 287].

Політична роль інтелектуала у французькому суспільстві не оцінюється однозначно. Адже така діяльність тісно пов'язана з політичними тенденціями, державними інтересами та специфічними культурними реаліями. Вона не тільки побільшує силу переконань, але й ставить того, хто їх виголошує, перед вибором і відповідальністю за свої заклики.

Принципову методологічну важливість має початкова «стартова точка», яка уможливорює те, що впливає з подальшої діяльності. Одні вважають, що вона визначається тими ж засадами, що характерні й для не-інтелектуалів: «та сама суміш напівзнань, традиційних передсудів, уподобань більше естетичних, аніж розважливих, виказує себе й у думках професорів чи письменників, і в громадській думці торговців чи промисловців» [2, с. 180]. Згідно з таким поглядом інтелектуальна форма тотожності (або ідентичність інтелектуала) вирізняється малою прозорливістю, якщо порівнювати з представниками інших суспільних сфер. Вона зберігає адекватний психологічний зв'язок із життєвими обставинами, що передували становленню особи як інтелектуала. Найбільшою «вразливістю» вирізняються французькі учасники інтелектуального життя, «так само нездатні, як і інші люди, уникнути чарів злободенності» [2, с. 183]. Так, Р. Арон наводить приклад: французькі інтелектуали, а особливо ті, які гучно декларували свою «лівизну», з таким самим запізненням, що й пересічні громадяни, на початку 1970-х «відкрили» для себе «жахіття ГУЛАГу» (А. де Бенуа) та правду про реальний тоталітаризм більшовизму.

Настрої французьких професорів і студентів у середині ХХ ст., як переконує Р. Арон, великою мірою залежали від консерватизму «економічної ситуації». Правила ліберальної економіки саме на французькому ґрунті (цілком протилежно до англійського) спричинили зростання безробіття серед «людей науки», «параліч» положень про соціальну допомогу, сповільнили зміну поколінь у наукових парадигмах. Згаданим світоглядним честолюбством та широкими можливостями проявляти його публічно, французькі інтелектуали обурювалися (на їхню думку, цілком справедливо) на «кривди, убогство, утиск» інших. Подібно поводитися дипломовані інтелектуали після кризи в німецькій вищій освіті у часи «великої депресії» або ж туніські й марокканські випускники французьких університетів після закінчення колоніальної політики.

Інші філософські авторитети, передовсім П. Рікер, розглядають завдання інтелектуалів саме як «політичних вихователів». Вони зараховують до «цієї надзвичайно широкої категорії всіх,

хто через своє думання та висловлення відчуває себе відповідальним за перетворення, еволюцію, революцію їхньої країни» [5, с. 253]. Додатково, у повоєнній французькій філософії дедалі сильніше віддзеркалюється характерна риса національного характеру: насамперед «судити, ніж розглядати», віддаючи перевагу «моралізаторському оцінюванню», а не «конкретному аналізу» [3, с. 115]. На думку сучасника минулого століття, дієвість «політичного вихователя» залежить і від цивілізаційного рівня суспільства, в якому він перебуває, і від завдань, визначених ним для виконання. До них належать: «боротьба за економічну демократію; пропонування проекту, який би задовольняв і спільності людей, і окрему особу; новітнє тлумачення традиційного минулого перед зростанням суспільства споживання» [5, с. 268].

Серед нових досліджень, присвячених французькому інтелектуальному дискурсу від кінця 70-х років ХХ ст., – думки відомого соціального філософа й редактора часопису “Esprit” О. Монжена [6]. У них він передбачає виправданість заміни інтелектуала «учорашнього дня» осучасненим типом публічного мислителя, називаючи його «демократичним». Такому науковцю притаманна настанова на поступовий, але неухильний відхід – «попри ліниву звичку, попри брак часу чи ностальгію» за участю у політичному житті – від стереотипних і знеславлених ідеологічних ідеалів з їх неодмінним «романтичним культом» у бік іншої моделі «інтелектуального втручання». Аналітик наголошує, що сучасний діяч-гравець мав би відновити порушену постмодерними симуляціями «вписаність» інтелектуала в перебіг культурного життя. «Подвійна поляризація» універсального й особливого, притаманна французькому світобаченню, повинна зберігатися, але не у формі поширених догматичних шаблонів. Оперта на демократичну сучасність, вона передбачає їх стало критичне повторне опрацювання під різними кутами задля спроб повернення («відвоювання») колишнього статусу «досвіду» («пракسيسу») в інтерпретації теперішнього. Тоді філософ – цілком можливо, й послідовник постмодернізму – уособлюватиме «голос, що здіймається проти різних форм викривлення історії та придушення теперішнього» [6, с. 11].

Отже, інтелектуали і політика у Франції – дві сфери діяльності, які в часи чи то імперського минулого, чи то парламентсько-конституційної республіки залишаються виразно взаємопов’язаними. Обидві ґрунтуються на двох опорах. Перша вимагає від вченого громадянської «чистоти», певним чином ототожнюючи його публічні дискурси з «правдами», що вважаються історично й політично «правильними». Її наявність в історії різних політичних режимів традиційно вважалася у Франції гідною пошанування чеснотою. Друга пояснюється неповторною специфікою романської мови. Такі лінгвосеміотичні контексти формують унікальний «французький» дискурс, відмінний від багатьох інших, що його оточують, зокрема німецького [7].

Образ французького інтелектуала є частиною європейськоамериканського (західного) уявлення про осіб, які виступають «лікарями суспільних інституцій». Водночас йому притаманні оригінальні риси, увагу на які звертає чимало активних учасників наукової світової спільноти. «Французький сенс» (Р. Арон) ідеологічних конфліктів, насамперед в інтелектуальному дискурсі свободи, є унікальною рисою у світовій політично-філософській традиції зв’язків між можновладцями та «людьми університету». Передусім до її складових частин належать: надмірний критицизм стосовно життєвих і громадянських вимірів своєї Батьківщини (як ніде охочіше висловлюються суворі судження про рідну країну) та вже згадане незрівнянне багатство дискурсивного мовлення, пов’язаного з метафоричністю, алегоричністю, епітетами та іншими семантичними особливостями французької мови. Так, Р. Арон не раз згадує про роль уявлень, які переважають у французькій політичній філософії. Важить не так правдивий обрис сучасної чи минулої Франції, а насамперед її «ідея», «образ». Як приклад вчений наводить тему докторської дисертації, захищеної у Сорбонні та присвяченої «не американській республіці кінця минулого століття, але образів цієї республіки у французькій думці» [8; s. 19].

Науковці та філософи різних світоглядно-ідеологічних переконань сходяться в одному: історію інтелектуальної спільноти у межах «франко-французької полеміки» (О. Монжен) упродовж вже понад двох століть вирізняє «потяг до ідейних дискусій (навіть чи особливо без практичного значення)» (Р. Арон). Вона внутрішньо неоднорідна, хоч на погляд ззовні, «безперервна

та гомогенна» (Р. Дебре). Численні амбітні (тобто спрагли «дістатися інституційного місця прийняття рішень», за Р. Дебре) та небайдужі до влади й публічного успіху «професіонали розумової праці» плекають «боротьбу думок» (Р. Арон) навіть задля неї самої. У сучасних умовах вона винахідливо продовжує модерно-просвітницьку традицію «салонів, над якими панують жінки й балакуни», певною (або й повною) мірою перетворюючись як не на «партію», то на «корпорацію» охочих визнання й повноважень протестувальників.

До «французькості» інтелектуальної постави докладають свій «заохочувальний» внесок і давні традиції публічної риторики (на університетських кафедрах або вуличних барикадах). Безперечно, враховуються й прагматично-оптимістичні прагнення набути і якомога довше утримати інтелектуальну непересічність, що підкріплюється економічною вигодою. Ця остання риса, як і попередні, «вимагає всюдихідної гімнастики (зі схоластичною генеалогією)», дає нагоду мовцеві виокремитися серед інших йому подібних та всебічно засвідчувати переможне «вправління у символічному насильстві» над тимчасово менш авторитетними, але такими ж «егоцентричними» конкурентами [3, с. 115, 160]. Супроти німецьких та американських колег багато французьких інтелектуалів вирізняється особливою схильністю до «боротьби» за всі можливі емансипації, аби не залишитися непоміченими.

Критичність французького духу проявляється в наукових і загальноосвітніх сферах. Суперечки між французькими інтелектуалами (до них належать учені-філософи, громадські діячі, політики, митці та журналісти) мають яскраво персоналізований характер: непогодженість у поглядах, що майже тотожна з особистою неприязню [9].

«Клімат» дискусій великою мірою визначається характерними для французької ментальності рисами – інтелектуали у прямому і переносному розумінні «скачуть собі до горла». Р. Арон влучно зауважив: «Якби світ назовні був таким розсудливим, як Англія, дебатування завмерло б з нудьги. На щастя, американські сенатори, французькі інтелектуали та радянські комісари постачають невичерпні тематики для дискусій» [10, s. 269].

До яскравих прикладів інтелектуальної полеміки між французькими філософами, яка тривала кілька десятиліть, аж до смерті одного з них, належать прямі та опосередковані (через інтерв'ю та численні праці й есеїстику) протистояння між Р. Ароном та Ж.-П. Сартром.

Обидва відомі автори одночасно здобували ступінь кандидата (*agrégation*) з філософії у славній Вищій нормальній школі (*École Normale Supérieure*), що міститься на не менш історичній (в аспекті подій 1968 р.) вулиці Ульм. У студентські часи вони навіть близько приятелювали, однак ідеологічні незгоди змусили обох, передовсім Р. Арона, добровільно зректися дружби. Інтелектуальна вага Р. Арона залишається однією з моральних і громадянських опор для повоєнних і сучасних поколінь далеко поза Францією, чого не скажеш про його опонента, схильного до нетолерантних і фанатичних настроїв.

Саме Ж.-П. Сартру неписано присвячувалася розвідка Р. Арона «Опій інтелектуалів» (1954). У ній дошкульно та блискуче розвінчано чимало мітів «лівіці», що охоплювали філософські та життєві принципи «паризької інтелігенції». Водночас Р. Арон визнавав за Ж.-П. Сартром видатні творчі таланти, вважаючи себе радше критиком, а не правдивим філософом. Ж.-П. Сартр натомість беззастережно прирівнював творчість Р. Арона до так званих *salauds* – лайдаків, які замість будувати «реальний соціалізм» та «вищі цілі» паразитують на праці робітничого класу. Ці особи представляють дві відмінні інтелектуальні поведінки у французькій історії ідей: одна готова розуміти протилежну точку зору, навіть визнавати її часткову обґрунтованість і право на критичне оцінювання; друга, навпаки, різка, зі схильністю до невваженого моралізаторства та публіцистичного й риторичного «вуаеризму», з великою кількістю «наскільки блискучих, настільки й хитких мисленневих конструкцій» [8, s. 9].

Висновки. Впродовж другої половини ХХ століття французьке інтелектуальне середовище перебуває в постійному русі оновлення та нуртування найсучасніших проблематик. Серед його членів – блискуча плеяда мислителів і митців, культурних і громадських діячів, політиків і дипломатів, для яких диспут, полеміка, бесіда перетворилися на невіддільний атрибут громадянського життя, а свобода – на беззаперечний «фетиш».

В інтелектуальному «пейзажі» Франції ідейні переконання відомих публічних осіб чи «політичних вихователів» відіграють визначальну роль. Їх носії відповідають за: а) зародження, впровадження та функціонування світоглядних пріоритетів у суспільно-громадянському просторі; б) формування соціально-політичних і морально-етичних орієнтирів французької спільноти; в) утвердження основних форм приватної та колективної ідентичностей. Тобто «люди пера» асоціюються також і з тими, хто нарівні з політиками та чиновниками виступає гарантом громадянських цінностей.

У Франції не припиняється інтелектуальна боротьба поміж прихильниками ворожих і взаємозаперечних ідеологем, байдуже, яка з них публічно переважає, а яка перебуває на так званій парадигмальній периферії (за Т. Куном). Доктринальні суперечки формуються навколо тез про «стару» («католицьку», «традиційно консервативну», «національно однорідну») та «нову» («вільномислячу», «інтернаціональну», «соціалістичну») Францію. На відміну від британських інтелектуалів, серед французьких можна спостерегти старанне «затирання різниць» поміж дискурсом «клерків» і власне фахівців. Це закономірно впливає на перебіг уявлень про свободу і у французькому медіально-громадянському просторі, і в континентальній соціальній і політичній філософіях. Порівняно з іншими європейськими країнами, насамперед Німеччиною та Великобританією, основою для «людей ідеї чи науки» у Франції став найбільш суперечливий вид критики – ідеологічний, причому з виразними «лівими» симпатіями.

Сучасні французькі інтелектуали (якщо йдеться про тих, хто викладає в університетах), як і раніше, мають можливість впливу на студентську аудиторію, з якої закономірно виходять нові представники політичної, наукової та творчої еліти. Через освітню та громадянсько-публічну сфери професори можуть і надалі ставати рушіями (чи маріонетками) інноваційних змін у панівному ладі або ж виразниками цілком конкретних ідеологічних тез.

Ознайомлення з подібними досвідами дозволить, на нашу думку, глибше вивчити ідейно-світоглядні мотивації та національну специфіку й сучасного українського інтелектуального середовища, яке нарівні з політиками долучається до створення нових концептів соціально-культурної життєдіяльності та прагне знайти відгук у суспільних очікуваннях.

Список використаних джерел

1. Войтович Р., Білий О. Інтелектуали і влада: альтернативи досвіду. *Філософська думка*. Київ, 2018. № 3. С. 6–36.
2. Арон Р. Опій інтелектуалів : монографія / Р. Арон; пер. з франц. Київ : Юніверс, 2006. 272 с.
3. Дебре Р. Інтелектуальна влада у Франції : монографія / Р. Дебре; пер. з франц. Київ : Дух і Літера, 2008. 308 с.
4. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть : монографія / Ж. Бодріяр; пер. з франц. Львів : Кальварія, 2004. 373 с.
5. Рікер П. Завдання політичного вихователя. *Навколо політики* : монографія / П. Рікер; пер. з франц. Київ, 1995. С. 253–268.
6. Монжен О. Виклики скептицизму. Зміни інтелектуального пейзажу Франції : монографія / О. Монжен; пер. з франц. Київ : Дух і Літера, 2011. 360 с.
7. Лосик О. «Французька» закоріненість постмодернізму. *Феномен свободи і французький постмодернізм* : монографія / О. Лосик. Львів, 2016. С. 266–269.
8. Aron R. Esej o wolnościach : monografia / R. Aron; przekł. z fr. Warszawa : Fundacja Aletheia, 1997. 204 s.
9. Дебре Р. Технологія впливу: «амбіції». *Дух і Літера*. Київ, 2007. № 17–18. С. 335–353.
10. Aron R. Opium intelektualistów : monografia / R. Aron; przekł. z fr. Warszawa : Wydawnictwo Literackie «MUZA SA», 2000. 360 s.

References

1. Vojtovych R., Bilyj O. (2018). Intelektualy i vlada: al'ternatyvy dosvidu [Intellectuals and power: alternatives to experience]. *Filosofs'ka dumka*, 3, 6–36 [in Ukrainian].
2. Aron R. (2006). Opij intelektualiv [The opium of the intellectuals]. Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].
3. Debray R. (2008). Intelektual'na vlada u Frantsii [Intellectual power in France]. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].

4. Baudrillard J. (2004). *Symvolichnyj obmin i smert'* [Symbolic exchange and death]. L'viv: Kal'variia [in Ukrainian].
5. Ricœur P. (1995). *Zavdannia politychnoho vykhovatel'ia* [The task of the political educator]. In *Navkolo polityky [Around politics]* (pp. 253–268). Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
6. Mongin O. (2011). *Vyklyky skeptytsyzmu. Zminy intelektual'noho pejzazhu Frantsii* [Challenges of skepticism. Changes in the intellectual landscape of France]. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
7. Losyk O. (2016). «Frantsuz'ka» zakorinenist' postmodernizmu [The «French» rootedness of postmodernism]. In *The Phenomenon of Freedom and French Postmodernism* (pp. 266–269). L'viv: Doslidno-vydavnychij tsentr Naukovoho tovarystva im. Shevchenka [in Ukrainian].
8. Aron R. (1997). *Esej o wolnościach*. Warszawa: Fundacja Aletheia [in Polish].
9. Debray R. (2007). *Tekhnolohiia vplyvu: «ambitsii»* [Technology of influence: «ambitions»]. *Dukh i Litera*. Kyiv, 17–18, 335–353 [in Ukrainian].
10. Aron R. (2000). *Opium intelektualistów*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie «MUZA SA» [in Polish].

Losyk Oresta Mykolaivna

Candidate of Philosophy,

Associate Professor of the Department of Philosophy

Ivan Franko National University of Lviv

1, Universytetska str., Lviv, Ukraine

SOCIO-POLITICAL DIMENSIONS OF THE FRENCH INTELLECTUAL ENVIRONMENT IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

The state and public space of the postmodern epoch is characterized by comprehensive emancipation and variability of meanings and values. This influences not only the subject of reflections of intellectuals, but also themselves, clarifies the content and scope of responsibility. They can either distance themselves from the political power or represent it (in the latter case they can also continue to perform their main functions, namely: to deflect authoritarianism and totalitarianism by means of their common sense and intellectual conscience). At the same time, there are many intellectuals who, not least, take the opportunity of political and legal instability, as well as worldview disorientation, trying to «transform their own ideology into an imperative of public sphere arrangement» (R. Vojtovych). In this case, the activity of an intellectual ceases to carry a constructive heuristic loading and has a devastating effect on the nature of the mind itself as the basis of civilized life sustenance. Problems that have been raised herein constitute the topicality of the research in question, especially in comparison with the Ukrainian context.

The purpose of the present article is to consider the socio-political dimensions of the French intellectual environment in the second half of the 20th century in the light of the active involvement of its members in public-civic and political activity. The task is set to analyze the selected historical-social and ideological-cultural (particularly linguistic and mental) peculiarities of the formation and functioning of the intellectual community in France, which traditionally consists of many practicing philosophers and civil servants of the highest rank, who acquired philosophical education.

The general scientific methods that have been applied in the research are the following: analysis, synthesis, systemic method and method of generalization. The specific philosophical methods used herein include dialectical and hermeneutical approaches.

They have been used so as to scrutinize a number of samples of social and political involvement of French intellectuals, in particular philosophers, as well as to confirm the statement that the French intellectual environment clearly embodies the model of dense public and state-forming activity of its representatives. The results of the research have shown that intellectuals' civic position is of great importance and it also influences the French public opinion. It has been proved that either variability or stability of their socio-political dimensions, even in such experienced democracy as the French Republic, is also subject to ideological or subjective tendency. At the same time, it is argued that the intellectual conscience of some of them does not always belong to those priority virtues that empower to determine the limits of power on political, social and moral grounds.

Key words: *intellectual, power, public policy, intellectual space, freedom.*

УДК 373.3

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-9>**Мірошниченко Андрій Анатолійович**

кандидат філософських наук,
доцент кафедри управління інформаційно-освітніми проектами
Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»,
вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ТА СИНЕРГЕТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ

У статті розглядаються вимоги до освітніх результатів, які орієнтують педагога на використання інструментарію, адекватного рівню розвитку сучасних технологій подання, зберігання, обробки, передачі інформації та особистим потребам студентів XXI століття.

Наукове дослідження присвячено філософському осмисленню сучасної постнекласичної наукової парадигми, яка вимагає переходу до синергетичної методології дослідження педагогічних процесів. Таку парадигму варто творчо використовувати як у наукових дослідженнях, так і в практичній роботі педагогів навчальних закладів.

Не підмінюючи собою загальних педагогічних, психологічних, культурологічних підґрунть та освітніх концепцій, філософія як системне бачення проблем і перспектив розвитку освіти повинна насамперед розглядати фундаментальні світоглядні запити. У цьому контексті ставиться питання про застосування синергетики та синергетичного підходу, які вдало відбивають різні рівні розгляду застосовності й взаємодії синергетики й освіти.

Синергетику пропонується використовувати як у самій освіті, для цілей освіти, так і задіяти синергетичність самого процесу освіти. Тут особливо корисним може стати міждисциплінарний підхід.

У публікації крізь призму філософії здійснена спроба визначити та переосмислити результати досліджень питань характеру використання синергетичної методології стосовно освітніх процесів у дуальному навчанні. У статті доводиться, що освітня синергетика застосовує універсальні характеристики самоорганізованих систем дуального навчання. Розкрито підходи реалізації синергетичних стратегій до освітніх систем різних рівнів організації.

Досліджуються причини, наслідки та специфіка сучасної постнекласичної наукової парадигми, яка вимагає переходу до синергетичної методології дослідження педагогічних процесів та систем, що є відгуком на постмодерністські тенденції у гуманітарних науках.

Ключові слова: освіта, синергетика, біфуркація, аттрактор, самоорганізація, хаос, дуальне навчання.

Вступ. Криза сучасної системи освіти є частиною глобальної кризи екстенсивного розвитку техногенної цивілізації. Вона зумовлена прагматичними настановами, орієнтацією на дисциплінарний підхід, розмежуванням гуманітарних і природничих дисциплін. Криза характеризується загибеллю багатьох параметрів порядку, породжує фрагментарність сприйняття світу, кризу самоідентифікації. Одночасно набирають темпу процеси самоорганізації інформаційного суспільства.

В той же час вимоги до освітніх результатів орієнтують сучасного педагога на використання інструментарію, адекватного рівню розвитку сучасних технологій подання, обробки і передачі інформації та потребам студентів XXI століття. Інструментальну основу освітнього процесу в сучасній освіті повинні складати сервіси інформаційно-комунікаційних та мережевих технологій.

Мета та завдання. Проблематика теорії самоорганізації знайшла своє відображення у працях зарубіжних (В. Буданов, Т. Грігор'єва, В. Данилов, М. Каган, О. Князева, С. Курдюмов, Е. Ласло, Г. Малінецький, І. Пригожин, Г. Рузавін, Г. Хакен, С. Хорунжий, Г. Шефер, Е. Янч та інші) і українських вчених (І. Добронравова, І. Єршова-Бабенко, В. Лутай, Л. Малишко,

В. Цикін та інші), які обґрунтували сутність і принципи розуміння різноманітних аспектів існування світу, природи, соціуму та людини.

Феномен синергетики педагогічних об'єктів висвітлено у працях Н. Вішнякової, П. Горбунової, Л. Даниленко, Л. Зоріної, С. Кульневича, Т. Левченко, Л. Новікової, В. Олійника, В. Редюхіна, П. Сауха, Т. Сорочан, О. Чалого, С. Шевельової та інших. Аналіз праць з питань самоорганізації свідчить, що зараз розробка педагогічних засад самоорганізації освіти є ще недостатньою. Інтерпретації та визначення змісту освітніх понять коливаються в літературі від класичних, доволі обмежених дефініцій, до новітніх понять, що застосовують кібернетичні та синергетичні уявлення.

З іншого боку, сучасна постнекласична наукова парадигма, яка створюється на наших очах, вимагає переходу до синергетичної методології дослідження педагогічних процесів, що є відгуком на постмодерністські тенденції у гуманітарних науках. Їх варто творчо використовувати у наукових дослідженнях і в практичній роботі у навчальних закладах.

Методи дослідження. Розвиток некласичної і особливо постнекласичної науки призводить до значної зміни підходів. Світ уявляється як складна динамічна система, яка постійно еволюціонує. Людина тут – не володар, а лише частина природи. Вплив мінливого світу на будь-які системи (та особи) вимагає від них належних відповідей та змін. Але можна розчинитися в хаосі постійних змін і не зберегти життєздатність, якщо відмовитися від стійкості структур. Тому ця необхідна комбінація мінливості й стабільності вже є синергетичною. Адже саме синергетика працює на ланках динамічної рівноваги між стійкістю й мінливістю. Властивість динамічної стійкості притаманна складним нелінійним системам, які саме і досліджує синергетика. Особливо це стосується певного класу таких систем, які ми називаємо «людиновимірними» слідом за академіком В.С. Стьопіним [1, с. 9].

Процес навчання в таких людиновимірних соціальних системах, як освіта, має інтенсивний розвиток та надає багатий матеріал для дослідження. Вибір даного предмету дослідження дозволяє вийти й на проблему використання синергетичних стратегій. Прочитуємо О. Князеву й С. Курдюмова: «Мистецтво м'якого керування полягає в засобах самоврядування й самоконтролю. Головна проблема полягає в тому, як керувати, не керуючи, як малим резонансним впливом підштовхнути систему на один із власних і сприятливих для суб'єкта шляхів розвитку, як забезпечити самокерований і самопідтримуваний розвиток...» [2, с. 163].

Отже, ми будемо виходити із припущення, що успішність освіти залежить від здатності пристосовуватися, змінюватися і водночас зберігати певну ступінь стабільності. Справа в тому, що освіта містить у собі й виховання, і навчання [3, с. 11]. В ХХ столітті європейська цивілізація визнала вищою цінністю розвиток науки й техніки. Педагогіка при цьому перетворилася на систему освіти з фізико-математичною домінантою наодинці з наукою, а не з вихованням чи культурою. Так, наприклад, Б.С. Гершунський зводить культуру до «вищого прояву людської освіченості й професійної компетентності» [4, с. 35].

На сучасному етапі актуальним є завдання формування нової посткласичної філософії освіти. Тут на допомогу філософії освіти приходять синергетика. Відносно синергетики у освіті В.Г. Буданов [5, с. 298] розробив елегантну концепцію “in, for and of”. Вона відбиває різні рівні розгляду застосованості й взаємодії синергетики і освіти. Синергетика може використовуватися як у самій освіті (in education) у вигляді окремих матеріалів, так і для цілей освіти (for education), не будучи включеною до неї, а допомагаючи «ззовні», наприклад своєю методологією. І один з найбільш складних рівнів розгляду – коли розглядається синергетичність самого процесу освіти (of education). Цей рівень також може бути предметом синергетичного дослідження.

Синергетика може застосовуватися й до становлення особистості. Результати цікавого експерименту описані в статті Г. Фолльмера [6, с. 8]. У експерименті з'ясувалося, як індивідуальні характеристики осіб, що ухвалюють рішення, впливають на якість цих рішень. Було запропоновано вибрати заходи для поліпшення життя у вигаданій країні, яка була змодельована на комп'ютері. Виявилось, що більшість запропонованих рішень прискорило загибель

країни і тільки деякі змогли їй допомогти. Більшість невдач відбувалася через лінійне мислення, лінійні екстраполяції й прогнози. Успіхи ж супроводжували такі властивості особистості, як широкі знання, запас прийомів структурування, упевненість у собі, гнучкість мислення, здатність витримувати невизначеність.

Інформаційний бум зумовлює тенденцію науки до процесу зростання, поновлення та накопичення знань та спричинює постійне розширення предметних галузей дослідження. Ось чому ця тенденція сучасного світу передбачає й розвиток іншої тенденції, яка визначає спрямованість на цілісність знань. Це звертає увагу на те, що вузька спеціалізація призвела до розірваного знання, відчуженого від людини. Синергетичний підхід дозволяє зрозуміти важливість «цілісної організації» знання.

За І. Пригожиним, необхідно здійснити перехід від вивчення системи та положень її рівноваги до вивчення становищ нестійкості, механізмів виникнення нового.

Результати. Розглянемо синергетичність самого процесу освіти (of education) на прикладі дуального навчання. У 2006 р. у статті «Довідник дуального навчання» [9, с. 3] з'явилося визначення дуального навчання, що відображає його основні особливості: «Дуальне навчання – це система навчання, заснована на поєднанні очного навчання і навчання комп'ютерними засобами».

Використання цифрових освітніх ресурсів – невіддільний і дуже важливий складник дуального навчання. Ці ресурси мають ряд особливостей, що впливають із загальних властивостей електронних носіїв інформації, які відрізняють їх від поліграфічних видань і дають їм ряд істотних переваг. Завдяки саме цим перевагам, цифрові ресурси набувають нові дидактичні властивості: різноманітність форм подання навчальної інформації та мультимедійність; різні рівні ресурсів, і, як наслідок, варіативність; надмірність; інтерактивність; гнучкість і адаптивність.

Одна з головних проблем під час розробки моделей дуального навчання – жорсткість визначених форм, домінування вузької предметної спеціалізації в розробці навчальних планів, переважання принципів планування діяльності «зверху вниз».

Зрозуміло, що це тільки тимчасово. В майбутньому дуальне навчання буде розвиватися завдяки впровадженню нових форм електронного навчання і розвитку моделей взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Більшість наведених можливостей враховані у «Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» [11], метою якої є вироблення засад державної політики щодо підвищення якості професійної підготовки фахівців. Яка, зокрема, включає до свого змісту критерії досягнення результатів для закладів освіти, здобувачів освіти та роботодавців. Для реалізації положень «Концепції...» передбачено розроблення плану заходів з її реалізації на 2018–2022 роки, в якому передбачено вдосконалення нормативно-правової бази з питань організації освітнього процесу, норм часу для оплати праці викладачів, стипендіального забезпечення студентів тощо.

Освіта, здобуваючи характер відкритої системи, має можливість варіативного шляху розвитку. Як у будь-якій багатокомпонентній системі з безліччю позитивних і негативних зв'язків, в освіті йде постійний рух. Процеси самоорганізації в освітній системі неминучі. Сьогодні вони стають джерелами інновацій, кількісні і якісні характеристики яких визначаються як внутрішніми умовами, так й заходами впливу на систему ззовні.

Побудована на принципах синергетики освіта відповідає потребам всебічного розкриття здібностей особистості й засобам безперервної самоосвіти. Синергетика виступає і як метод освіти, і як її зміст.

Малі зміни, згідно з синергетичною концепцією і теорією хаосу, призводять до глобальних змін. Це так званий «ефект метелика», який О. Князева і С. Курдюмов визначають як резонансний, топологічно правильний вплив [2, с. 151]. Такий вплив, що запускає самоорганізацію. Саме цю ціль також переслідують сучасні практичні методики навчання.

Головною особливістю є можливість зміни не під зовнішнім впливом, а під впливом внутрішніх станів: «... розроблені й розроблювальні методики й метод реалізуються через і за

допомогою самого об'єкта, який спільно з фахівцем «створює» себе, коректує створюючи, а не руйнуючи або пригнічуючи... » [7, с. 170]. Тому немає вже заздалегідь готових сценаріїв, кожний конкретний підхід створюється в процесі самої роботи. «Взагалі, забування як таке майже не спостерігається, тому що той, хто навчений за допомогою подібних методик, завжди здатний заново створити необхідне знання. Не запам'ятовування готового знання. Замість завчання необхідне знання, яке щоразу створюється» [7, с. 170].

Звернемося до вікової психології, і тоді біографію будь-якої особистості пропонуємо сприймати як процес самоорганізації. Як вказує М. Каган, у підлітків після статевого дозрівання змінюється провідний вид діяльності: з пізнавально-учбового на цінносно-зорієнтоване. Сформулювати вибір не можна силою наказу, вихователь може досягтися своєї мети тільки поважаючи право школяра вільно вибрати ту цінність, яку він переживає як дійсну [8, с. 224]. Адже ми повинні враховувати принцип особистісної орієнтації та активності підлітка, особливості міжсуб'єктного діалогу, заснованого на резонансних станах. Головна їхня відмінність від класичних «лінійних» методів навчання та виховання полягає в запуску механізмів самоорганізації тих, кого саме навчають та виховують.

Зрозуміло, що синергетичні стратегії будуть найбільш ефективні в умовах сучасного нестабільного стану освіти і оточуючого світу. Тому філософія освіти безумовно повинна бути збагачена наробками синергетики. Вивчення освіти як синергетичної системи повинно проводитися з урахуванням:

- особливостей системи освіти як складної системи, в якій відбуваються процеси самоорганізації;
- еволюції системи освіти, яка відбувається паралельно з еволюцією усієї цивілізації загалом і науки та культури зокрема;
- проблем структури і системних стосунків системи освіти;
- взаємодії процесів інтеграції, диференціації, диверсифікації і конвергенції, міждисциплінарності знання і освіти;
- кінцевих результатів дослідження філософських аспектів освіти та освітнього процесу в кореляції з іншими формами культури;
- мережевої моделі освіти (як найбільш ефективної), яка дозволяє зробити знання загальним надбанням.

Такі характеристики буття, як співіснування порядку і хаосу, самоорганізації і дисипації, досить довго недостатньо враховувалися вченими. Вони вимагають відмовитися від жорстких принципів класичної науки – простоти, лінійності, статичності, принципу універсального детермінізму. Таким чином, класичні методологічні підходи можливо застосовувати не всюди та не завжди.

Зокрема, синергетичний підхід у розумінні закономірностей самоорганізації систем становить визначний інтерес не тільки для цих наук, але і для фахівців методології наук, тобто взагалі для філософів освіти, тому що значно розширює світоглядні обрії. За допомогою концепції самоорганізації можливе адекватне сприйняття і пояснення процесів не тільки в природознавстві, але й у суспільному житті, культурі та освіті. Можливе більш глибоке розуміння самої людської сутності.

Висновки. Проведений аналіз інтерпретації сучасної освіти на основі теорії самоорганізації дозволяє виявити характер використання синергетичної методології до вивчення освітніх процесів як ефективний та значимий, особливо в контексті необхідності переходу від класичних підходів на інший рівень осмислення, зокрема, запровадження дуального навчання.

Список використаних джерел

1. Степин В.С. Саморазвивающиеся системы и постнеклассическая рациональность. *Вопросы философии*. 2003. № 8. с. 5–17.
2. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры. Санкт-Петербург : Алетей, 2002. 305 с.
3. Бим-Бад Б.М. Антропологическое основание теории и практики современного образования. Очерк проблем и методов их решения. Москва, 1994. 160 с.

4. Гершунский Б.С. Философия образования. Москва, 1998. 65 с.
5. Буданов В.Г. Трансдисциплинарное образование, технологии и принципы синергетики. Синергетическая парадигма: Многообразие поисков и подходов. Сборник статей. Отв. ред. В.И. Аршинов и др. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. с. 285–304.
6. Фолльмер Г. По разные стороны мезокосма. Человек. 1993. № 2. с. 5–11.
7. Ершова-Бабенко И.В. Психосинергетика в контексте истории развития синергетики. *Практична філософія*. 2003. № 3. с. 161–174.
8. Каган М.С. Формирование личности как синергетический процесс. Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. Москва : Прогресс-Традиция, 2003. С. 224–225.
9. Bonk C.J. & Graham C.R. (Eds.). (in press). Handbook of blended learning: Global Perspectives, local designs. San Francisco, CA : Pfeiffer Publishing. 2006. С. 1–32.
10. Андреева Н.В., Рождественская Л.В., Ярмахов Б.Б. Шаг школы в смешанное обучение. Москва : Буки Веди, 2016. С. 1–282.
11. Про схвалення «Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти», розпорядження Кабінету Міністрів України; «Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» від 19.09.2018 № 660-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80>.

References

1. Steyn V.S. (2003) Samorazvyvaiushchiesia systemy i postneklassycheskaia ratsyonalnost. Voprosy fylosofyy. [Self-evolving systems and post-nonclassical rationality. Questions of philosophy], № 8, pp.5-17. [in Russian].
2. Kniازهva E.N. Kurdiunov S.P. (2002) Osnovaniya synerhetyky. Rezhymy s obostrenyem, samoorganizatsyia, tempomyry. [Synergetics bases. Exacerbated modes, self-organization, tempers], SPb, Aleteiia,. 305 p., [in Russian].
3. Bym-Bad B.M. (1994) Antropolohycheskoe osnovanye teoryy i praktyky sovremennoho obrazovaniya. Ocherk problem i metodov ikh resheniya. [Anthropological basis of the theory and practice of modern education. Outline of problems and methods of their solution], Moscow, 160 p., [in Russian].
4. Hershunskiy B.S. (1998) Fylosofiya obrazovaniya. [Education philosophy], Moscow, 65 p., [in Russian].
5. Budanov V.H. (2000) Transdystyplyarnoe obrazovanye, tekhnolohyy i pryntsyipy synerhetyky. Synerhetycheskaia paradyhma: Mnohoobrazye poyskov i podkhdov. Sbornyk Statei. [Transdisciplinary education, technologies and principles of synergetics. Synergistic paradigm: Variety of searches and approaches. Collection of articles], Moscow, Progress-Tradition, pp. 285–304 [in Russian].
6. Follmer H. (1993) Po raznye storony mezokosma. Chelovek [On different sides of the mesocosm. Man], № 2, pp. 5–11 [in Russian].
7. Ershova-Babenko I.V. (2003) Psykhsynerhetyka v kontekste istoryy razvytyia synerhetyky. [Psychosynergetics in the context of the history of synergetic development] *Praktychna Filosofia*, № 3, pp. 161-174, [in Russian].
8. Kahan M.S. (2003) Formyrovanye lychnosty kak synerhetycheskyi protsess. Synerhetycheskaia paradyhma. Chelovek i obshchestvo v usloviakh nestabylnosty. [Personality formation as a synergistic process. Synergistic paradigm. Man and society in conditions of instability], Moscow, Prohress-Tradytzyia, pp. 224–225, [in Russian].
9. Bonk C.J. & Graham, C.R. (Eds) (2006). Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs. San Francisco, CA, Pfeiffer Publishing, pp. 1–32 [in English].
10. Andreeva N.V., Rozhdestvenskaia L.V., Yarmakhov B.B. (2016) Shah shkoly v smeshannoe obuchenye. [Step school into blended learning], Moscow, Buky Vedy, pp. 1–282 [in Russian].
11. Pro skhvalennia “Kontseptsii pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttia osvity”, rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [On approval of the “Concept of training specialists in the dual form of education”, the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]; “Kontseptsiiia pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttia osvity” [“The concept of training specialists in the dual form of education”], by 19.09.2018, № 660 p. [in Ukrainian] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80>.

Miroshnychenko Andrii Anatoliiovych

Candidate of Philosophy,

Associate Professor at the Department of Information and Educational Projects Management

Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education" of

Dnipropetrovsk Regional Council

st. Vladimir Antonovich, 70, Dnipro, Ukraine

FEATURES OF DUAL LEARNING IMPLEMENTATION AND SYNERGETIC METHODOLOGY

The article deals with the requirements for educational results that orient the teacher to the use of tools, adequate level of development of modern technologies of presentation, storage, processing, transfer of information and students' personal needs of the XXI century.

Scientific research is devoted to the philosophical understanding of the contemporary post-classical scientific paradigm, which requires a transition to a synergistic methodology for the study of pedagogical processes. It should be used creatively both in scientific research and in the teachers' practical work in educational institutions.

Without replacing the common pedagogical, psychological, cultural backgrounds and educational concepts, philosophy, as a systemic vision of problems and prospects for the development of education, must first and foremost address fundamental worldviews. In this context, the question of the use of synergetics and synergy approach, which successfully reflect the different levels of consideration of the applicability and interaction of synergies and education, is raised. Synergetics are suggested to be used both in education, for educational purposes, and to use synergies in the education process itself. An interdisciplinary approach may be particularly useful here.

The publication, through the lens of philosophy, attempts to define and rethink the results of research into the nature of the use of synergistic methodology for educational processes in dual learning. The article proves that educational synergetics uses universal characteristics of self-organized systems of dual learning. The approaches to the implementation of synergies to educational systems of different levels of the organization are revealed.

The causes, consequences and specificity of the modern post-nonclassical scientific paradigm, which requires a transition to a synergistic methodology for the study of pedagogical processes and systems, that is a response to postmodern trends in the humanities, are investigated.

Key words: education, synergetics, bifurcation, attractor, self-organization, chaos, dual learning.

УДК 130.2:81'246.3

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-10>**Пилипенко Світлана Григорівна**кандидат філософських наук, доцент,
докторантка кафедри філософіїХарківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
вул. Алчевських, 29, Харків, Україна

ПОЛІЛІНГВІЗМ ЯК ТРЕНД СУЧАСНОСТІ

У статті розглядається полілінгвізм як множинність мовленнєвих практик. Зазначається, що полілінгвізм в умовах глобалізації, поширення міжнародних зв'язків, мультикультуралізму, транснаціональних і наднаціональних процесів є теоретично і практично необхідним. **Метою** статті є аналіз інструментальних мовленнєвих практик, які виникають унаслідок інтернетизації та комп'ютеризації життя / буття суспільства та людини.

Завдання дослідження полягає у висвітленні концепту «мовленнєві практики» та в актуалізації проблеми полілінгвізму, який виявляється у множинних мовленнєвих практиках сучасності.

Для вирішення поставлених завдань у статті використовуються феноменологічний, герменевтичний, компаративістський, культурно-антропологічний **методи** дослідження.

Підкреслюється, що у наукових працях із питань антропології звертається увага на розуміння мовленнєвих практик як антропотехнік – творіння людиною здатності спілкуватись, обмінюватись досвідом, переживаннями, почуттями, зберігати та передавати інформацію, сприяти соціально-історичному розвитку. Інакше кажучи, вони є складником людського життя / буття.

Зазначається, що усі мови містять у собі елементи політичного самоствердження. Водночас конкурентоздатність держави й окремишньої людини залежать від володіння інформацією, а тому втрата інформації у зв'язку з мовним бар'єром стає однією з актуальних соціальних проблем сучасності.

Наголошується, що зсув у розумінні мови відбувся у зв'язку з появою «інструментальної мови», «мови машин», що теоретично обґрунтував М. Фуко. Так, засоби швидкого зв'язку визначили зсув у малюнку мовленнєвих практик та демонструють інноваційний складник цього процесу. Складність сучасного мовного простору пов'язана з Інтернетом і комп'ютером. Останні призвели до появи гіпертексту як інструментальної мови. Відбувається конструювання мовленнєвих практик як мережі. З'являються нові модифікації мовленнєвих практик.

Підкреслюється, що множинність мовленнєвих практик пов'язана з наявністю міжнародної комунікації на різних рівнях. Полілінгвізм як напрям освіти стає одним із засобів формування життєвих компетенцій. Текстуальний характер інструментальних мовленнєвих практик виявляється в таких ознаках, як багаторівнева ієрархія, інтерактивність, мінливість, мозаїчність, віртуальність. Утворюється мова «онлайн».

Висновки. Людина в умовах інформаційного суспільства, використовуючи різноманітні технології, змінює мовленнєву реальність та її складники – мовленнєві практики. Відповідно, сучасна мовна палітра потребує ретельного аналізу в інформаційному просторі глобального світу, де полілінгвізм є його головним трендом й ознакою.

Ключові слова: мова, мовленнєві практики, полілінгвізм, інструментальні мовленнєві практики, антропотехніка.

Вступ. Тема мови була і залишається досить актуальною не лише в науковому, але й у публічному дискурсах. У книзі «Антропологія під прагматичним кутом зору» І. Кант обґрунтував ідею постійного миру та визначив можливість цього стану завдяки тому, що природа надала людству дві головні можливості: розмаїття мов та релігій. Кантівська теза про «розмаїття» мов є не лише запитом сьогодення, але й відповіддю на виклики сучасності; вона виступає одним із чинників дослідження полілінгвізму як розмаїття мовленнєвих практик.

Дослідження дихотомій «мова – машина», «жива мова – інструментальна мова», «мова – дія», «мова – мислення», «мова – держава», «мова – мовленнєві практики» тощо засвідчує,

по-перше, різноманітність мови в житті суспільства та людини; по-друге, багаторівневі виміри мови; по-третє, поліпарадигмальність мови (концепти аналізу виявляються в філософії, мовознавстві, лінгвістиці, соціолінгвістиці, герменевтиці).

Варто підкреслити, що полілінгвізм в умовах глобалізації, поширення міжнародних зв'язків, мультикультуралізму, транснаціональних і наднаціональних процесів є теоретично і практично необхідним. Полілінгвізм відтворює багатогранність життя / буття людини, адже людина, долучаючись до його різних аспектів, виконує відповідні соціокультурні ролі – батька чи матері, громадянина чи політичного діяча, науковця чи менеджера, освітянина чи управлінця, кожна з яких потребує своєї мовленнєвої практики. І навпаки, мовленнєві практики презентують соціокультурні ролі.

Метою статті є аналіз інструментальних мовленнєвих практик, що виникають унаслідок інтернетизації та комп'ютеризації життя / буття суспільства та людини. **Завдання** дослідження полягає, по-перше, у висвітленні концепту «мовленнєві практики»; по-друге, в актуалізації проблеми полілінгвізму, який виявляється у множинних мовленнєвих практиках сучасності.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у статті використовуються феноменологічний, герменевтичний, компаративістський, культурно-антропологічний методи дослідження.

Результати. У сучасному філософському дискурсі питання мовленнєвих практик не втрачає своєї актуальності. Аналіз цього концепту міститься в дослідженнях Л. Вітгенштейна, М. Гайдеггера, Ю. Габермаса, Г.-Г. Гадамера, Е. Гобсбаума, Ж.-Ф. Ліотара, Дж. Остіна, Л. Булаховського, О. Потебні, Ю. Шереха (Шевельова). Питання мовних практик як полілінгвізму поставлено українськими дослідниками О. Бойченком, Л. Ставицькою, С. Домніч, Л. Карпець, В. Жайворонком, Л. Масенко та іншими. Варто підкреслити, що розглядаючи полілінгвізм, необхідно враховувати дослідження психологів, котрі в тій чи іншій площині розглядають мовні питання. Так, американський клінічний психолог Говард Гарднер, досліджуючи інтелект дитини, виявив вісім типів, серед яких є лінгвістичний тип. З'ясування полілінгвізму як множинності мовленнєвих практик здійснюється на підставі теоретичних положень розуміння мови і слова як дії, як діяльності. Мова інтерпретується як використання слів у конкретних соціально-культурних контекстах. І в такому сенсі вельми важливою є думка Л. Вітгенштейна про різноманітність типів мовної діяльності й, відповідно, різноманітність функцій, які може виконувати одне і те ж слово. Дж. Остін і Л. Вітгенштейн вводять поняття, що стають домінуючими: «мовленнєві ігри», «мовленнєві дії».

Доцільним є звернення до концепції герменевтики Г.-Г. Гадамера, де сенсоутворюючим постає поняття «розуміння». Для філософа – це те, що відтворюється різноманітними форматами: бесідою, діалогом, співрозмовою; мова виступає діяльністю. Розмова – це не звичайна множинність монологів, серед яких перемагає найупевненіший і розумніший, не пріоритет думки іншого: у розумінні з'являється загальне поле, що втілює сенс [1, с. 48]. За Гадамером, мова знаходить своє втілення в розмові та діалозі, що є характерними мовленнєвими практиками, без яких спільнота не в змозі досягнути взаєморозуміння. На жаль, ця настанова філософа відсутня в нескінченній кількості телешоу, що цілодобово транслиуються для «висвітлення» найрізноманітніших питань суспільного життя. Мовленнєві практики як феномен полілінгвізму в контексті комунікативних дій подано в працях Ю. Габермаса, де останні виступають принципами розуміння та механізмами контролю дій суб'єктів [6]. Саме таке розуміння мовних процесів є матрицею полілінгвізму.

Зазначимо, що множинність мовленнєвих практик є реальністю сучасного світу. Так, на планеті Земля є 7 000 мов, хоча треба визнати і той факт, що відбувається зникнення мов. У цьому контексті привертають увагу думки сучасного дослідника Е. Гобсбаума, котрий у своїх наукових публікаціях порушив питання рівнозначності мов та питання мови культури та ідентичності. Що є важливим в його роздумах і необхідним для аналізу розмаїття мовленнєвих практик як полілінгвізму? На його думку, «мультикультуралізм», як і інші форми чи типи культури, ґрунтується на мові. Сучасність демонструє, що міжнародне спілкування потребує не

однієї мови, а множинності мов, які будуть практично використовуватись у різних умовах з різною метою. Відтепер читання і письмо не є домінуючими в сучасній культурі, що базується на кіно, телебаченні, радіо тощо. Наш світ – світ багатомовний, людство існує і живе у багатомовному світі [7, с. 52–59]. Зазначена вченим тематика жваво обговорювалась у різних варіаціях у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України «Закону про державну мову». Таким чином, мовне протиріччя залишається постійним фактором життя; усі мови містять у собі елементи політичного самоствердження. Водночас конкурентоздатність держави й окремішньої людини залежать від володіння інформацією, а тому втрата інформації у зв'язку з мовним бар'єром стає однією з актуальних соціальних проблем сучасності.

У наукових працях з питань антропології звертається увага на розуміння мовленнєвих практик як антропотехнік – творіння людиною здатності спілкуватись, обмінюватись досвідом, переживаннями, почуттями, зберігати та передавати інформацію, сприяти соціально-історичному розвитку. Інакше кажучи, вони є складником людського життя / буття. Не випадково М. Гайдеггер свою позицію визначив таким чином: «Мова – домішка мого буття». Цей напрям у філософських студіях лише набирає актуальності, бо сучасна епоха стала своєрідним викликом минулому. Мовленнєві практики як антропотехніки доводять, що «людина була й залишається продуктом технологій олюднення, одомашнювання, соціалізації та цивілізації. Техніка виводить людину з нелюдського стану в людський, тому особливого значення набуває думка, що загрозу повинна викликати не техніка взагалі, а “печерна свідомість”» [3, с. 147].

Мовленнєві практики відтворюють не лише мовну реальність. Людина від дня свого народження опиняється як в соціальному, так і мовному просторах, використовує мовленнєві практики як засіб спілкування, комунікації, дії, що спонукає до різних засобів діяльності, має змогу конструювати або реконструювати реальність у її різновидах. Аналітики філософії мови, пропонуючи розуміння мовленнєвих практик, наголошують, що ці феномени мають лінгвістичний складник, ментальні й фізичні процеси та події, а також технологічний складник. Йдеться про трансформацію класичної лінгвістичної парадигми, що була спрямована на аналіз того, як ми говоримо про світ і як ми розмірковуємо про саме міркування [5].

Взаємозв'язок мови та дії подано в розмовах, слуханні, листуванні, перекладах, написанні різноманітних творів, повідомленнях, зверненнях. Останні виступають координаторами дій. Мовленнєві практики мають вираз гри, гібридності, гіпертексту, полілінгвізму, письма чи усного мислення. Вони ґрунтуються на теорії мовленнєвих актів, що, на думку дослідників, є значним кроком у розумінні зв'язку мови та дії, мови і таких станів свідомості, як справедливість, довіра, чуттєвість, відкритість, любов, віра, надія, тобто мовленнєві практики наповнені завжди інтенціональними станами. На цьому наголошував у своїх працях Дж. Сьорль.

Зсув у розумінні мови відбувся у зв'язку з появою «інструментальної мови», «мови машин», що теоретично обґрунтував М. Фуко. Як наслідок – з'являються нові модифікації мовленнєвих практик. На думку М. Фуко, «машини мови» – це функціональні можливості, засоби «консервації» й обміну текстів. Інструментальна мова й відповідні їй мовленнєві практики не заперечують інших практик – письмових, усних, штучних, літературних, живих тощо, що відтворюють сучасну мовну реальність. Дослідники вважають алфавіт, друк, кіно, телебачення, комп'ютер, Інтернет виявом / засобом практик інструментальної мови. Інструментальні мови поширюються у вигляді цифрових устроїв, мережових комунікацій, мобільного зв'язку, смартфонів. У сучасних аудіовізуальних медіа з'явився новий термін для означення діяча мовленнєвих практик – мовець. Вважаємо, що саме використання цього терміну підкреслює його діяльну характеристику.

Акцент на технологізації відповідає сучасним соціально-культурним процесам. Технології суттєвим чином впливають на людину. Технологічний контент соціально-антропологічної рефлексії очевидний, як і збільшення залежності людини від техніки та високих технологій. Антропологічні аспекти останніх призводять до ситуації, де вони виступають долею людини. Відтепер людина не здатна віднайти дистанцію щодо «другої природи». У технологічну добу техніка та високі технології претендують на те, щоб доповнити чи навіть замінити свою антропологічну визначність. Ось чому набуває актуальності дослідження технологічності як харак-

теристика життя / буття сучасної людини; характеристики, що не була притаманна попереднім епохам. І в такому контексті поява технологічної людини, або технологічно залежної людини, зовсім не випадкова. Як зазначив М. Ямпольский, технологічні конструкти «як антропологічні протези» знаходяться не поруч з людиною, а входять кожного дня в тканину життя / буття людини, відбувається симбіоз людини та машини. Сучасна людина в умовах інформаційного суспільства використовує в процесі свого життя / буття різноманітні технології, що призводить до зміни не лише часових, а й просторових координат. Змінюється мовленнєва реальність та її складник – мовленнєві практики.

Лада Мітич у романі «Любов.com» цю ситуацію подає таким чином: «Так, “всесвітнє павутиння” запровадило свою неповторну лексику, яка з традиційною лексикою, здається, не має нічого спільного: вона не лише не схожа, але й часом вступає з нею в конфлікт. У конфлікт жорстокий, на виживання. І не буде нічого дивного, якщо в майбутньому ця лексика, а за нею й інтернет-орфографія разом з інтернет-пунктуацією увійдуть у традиційний мовний простір. Ні, не увійдуть, увірвуться та займуть становище переможця – їх вивчатимуть у школі, а потім і в університеті. Може статися, навіть почнуть захищати дисертації...» [4, с. 8].

Нові мовленнєві практики в такому розумінні презентувала українська письменниця І. Карпа в повісті «50 хвилин трави (Коли помре твоя краса)». Тут маємо мовленнєві практики пост-модернізму, примітив-літератури та практики людини, яка психічно нестабільна (головна героїня). Мова твору являє собою гібридну мову. Для розкриття сенсу творчого задуму авторка звертається до досить широкого кола мовленнєвих практик: тут і українська мовна практика поряд з англійською, ненормативна мовна практика, суржик українських і російських мовних практик, смайлик-мова, нова орфографія [2]. Так, Євка, єдиний персонаж твору, маніфестує себе таким чином: «Просто думати їй не було дано. Якась заскладна професія – думати. Їй треба вчитися. Вчитися Євка ненавиділа». У такій палітрі мовних практик питання «Як слово наше відгукнеться?» стає найважливішим і найактуальнішим, бо позбавлення людини практик мислення, навчання спрямоване на знищення в людині людського. Інакше кажучи, у цій ситуації втрачаються межі людського.

Палітра мовленнєвих практик як полілог складна, плюральна. Ця складність сучасного мовного простору пов'язана з Інтернетом і комп'ютером. Останні призвели до появи гіпертексту як інструментальної мови, як нової мовленнєвої практики. Свого часу М. Кастельс означив максимум: «Дайте мені Інтернет і я зміню світ». Ця максима знайшла своє втілення в гіпертексті. Гіпертекст як полілог демонструє нову модель взаємозв'язку «людина – мова – техніка».

Панування Інтернету та комп'ютера визначили наявність «машин мови» (М. Фуко), які започаткували нетрадиційне розуміння грамотної людини. У сучасному просторі життя / буття «комп'ютерна грамотність» визначає чітку демаркаційну межу не лише між людьми, але й між країнами, культурами. Засоби швидкого зв'язку – телебачення, радіо, факс, електронна пошта, мобільний телефон, скайп – сприяють швидкому розповсюдженню інформації. Вони визначили зсув у малюнку мовленнєвих практик, демонструють інноваційний складник процесу, котрий Ф. Фукуяма означив як «великий вибух». Відбувається конструювання мовленнєвих практик як мережі.

Множинність мовленнєвих практик пов'язана з наявністю міжнародної комунікації на різних рівнях. Одним із проявів такого зв'язку є освіта. Започатковуються Інтернет-університети, Інтернет-школи. З'являються інноваційні центри навчання, як-от «Містечко знань» у Дубаї, де з 2002 року працює 31 навчальний заклад. У Катарі побудовано «Місто освіти», де розташовані відділення найтоповіших університетів США. Для них полілінгвізм став умовою спілкування на підставі толерантності, взаємоповаги. Звернення до освіти в реаліях мовленнєвої освіти має прогностичну спрямованість і сенс, які визначив американський вчений, представник теорії критичної педагогіки, критичної освіти і навчання П. Фрейре: «Навчання грамотності включає в себе не лише читання слова, але й “читання світу”».

Полілінгвізм як напрям освіти стає одним із засобів формування життєвих компетенцій. Дослідники зазначають, що в наш час немає необхідності в публікаціях на папері. Майже усі

листи існують у віртуальному просторі й «здійснюються» електронною поштою. Інтернет змінив наше розуміння мови та мовлення. За прогнозами експертів Інтернет стане та й вже стає одноосібним архівом усієї спадщини, створеної людством. Інтернет постав чинником гіпертексту, де головною є комунікативна дія. У. Еко у своїй праці «Від Інтернету до Гуттенберга: текст і гіпертекст» визначив максиму, яка є актуальною у просторі сьогодення: гіпертекст – це багатовимірна мережа, де кожна точка або вузол самостійно і без найменшого зусилля пов'язується з іншою точкою або вузлом тексту [8]. Саме така настанова філософа покладена в існування загальновідомої Вікіпедії. Гіпертекст демонструє своє буття в різних вимірах, бо він результат нових технологій, створених людиною, але й сама людина, як вважає М. Кастельс, є своєрідним гіпертекстом. Актуальність цих ідей засвідчив «ІТ-форум», що відбувся в Києві 23–24 травня 2019 року [10]. Форум не лише маніфестував нові технології, але й новітні інструментальні мовні практики, актуальність комп'ютерної грамотності. Означені тенденції свідчать про процес демократизації мовленнєвих практик.

Текстуальний характер інструментальних мовленнєвих практик виявляється в таких ознаках, як багаторівнева ієрархія, інтерактивність, мінливість, мозаїчність, віртуальність. Утворюється мова «онлайн», мова “globish” (термін утворився від поєднання двох слів “global” і “english”, тобто глобальний, всезагальний англійський). Завдання останніх полягає у полегшенні комунікації. На основі гіпертексту виникає новий, нетрадиційний малюнок полілінгвізму – синкретизм і синтез мовленнєвих практик.

Полілінгвізм стає важливою тенденцією мовного реального світу, його трендом. Таке його призначення є антиподом «концепції мовленнєвого імперіалізму». Цей термін (“Linguistic imperialism”) започаткував Роберт Філіпсон. Він визначає домінування «мовного імперіалізму» як англійської мови, як «домінування», зумовлене встановленням і постійною підтримкою структурної й культурної нерівності між англійською та іншими мовами. Р. Філіпсон ввів у науковий мовний простір дихотомію одномовність / багатомовність мови, піддав критиці поширення та культурне впровадження англійської мови як мови-globish. Мова і мовленнєві практики, мова як один із засобів комунікації є тими соціокультурними механізмами, що забезпечують зв'язок минулого, сучасного і майбутнього. І в такому сенсі «мовний імперіалізм» англійської мови є як у постколоніальному (Індія, Пакистан, Уганда), так і в неокolonіальному (Європа) світі. Означений процес спрямований на скорочення функціональних мов. Водночас поява технозалежної людини ставить досить актуальне й гостре питання щодо природної мови в її множинних практиках.

Що буде з мовою, якщо здійсняться прогнози Р. Курцвейла? На його думку, вже до 2050 року буде винайдено комп'ютер, який прирівняється до людського мозку, у 2030 році будуть створені умови до їх поєднання, а в 2035–2045 роках відбудеться завантаження людської свідомості в комп'ютер [9].

Висновки. Дослідження полілінгвізму як соціокультурної практики є важливим у теоретичному і практичному сенсах. У цьому контексті є доцільним звернення до поняття «мовленнєві практики». Останні не лише висвітлюють значення слів, фіксованих в жорстоких системах, вони надають нові конотації та нові значення, відтворюють не лише постійні, але й нові сфери життя / буття, «позамовні» реалії, складники тієї чи іншої людської діяльності, різноманітні моделі сприйняття себе та іншого, мови та світу. У них подана плюралістичність світу людського життя / буття, соціальна взаємодія, встановлення тих чи інших комунікацій між людьми.

Мовленнєві практики не варто розглядати як речення – це дії, що спрямовуються тим, хто промовляє, на того, хто слухає. У такому сенсі мовленнєві практики вкорінені в реальний світ, виступають своєрідним «вслухуванням» та «вдивлянням» у нього. Багатозначність функціонування мовленнєвих практик є тим фактором, що підкреслює їх бачення як полілінгвізму; і навпаки, полілінгвізм виявляється у множинних мовленнєвих практиках сучасності. Людина в умовах інформаційного суспільства, використовуючи різноманітні технології, змінює мовленнєву реальність та її складники – мовленнєві практики. Відповідно, сучасна мовна палітра потребує ретельного аналізу в інформаційному просторі глобального світу, де полілінгвізм є його головним трендом й ознакою.

Список використаних джерел

1. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного. Москва : Искусство, 1991. 368 с.
2. Карпа І. 50 хвилин трави: (Коли помре твоя краса). Харків, 2004. 239 с.
3. Марков Б.В. Философия. Стандарт третьего поколения. Санкт-Петербург : Питер, 2013. 432 с.
4. Митич Л. Любовь.com. Харьков, 2013. 304с.
5. Мошинська О.Ю. Палітра сучасних мовленнєвих практик. *Проблеми лінгвістики та іншомовної дидактики: теорія, методологія, практика*. Харків, 2018. С. 140–148.
6. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Санкт-Петербург : Наука, 2001. 382с.
7. Хобсбаум Е. Все ли языки равны? Язык, культура и национальная идентичность. *Логос*. 2005. № 4 (49). С. 49–59.
8. Эко У. От Интернета к Гутенбергу: текст и гипертекст. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Eko/Int_Gutten.php.
9. Kurzweil R. The Age of Spiritual Machines. URL: <http://en.academic.ru/dsc.nsf/enwiki/52802/>.
10. Найбільша ІТ-конференція Східної Європи – iForum. URL: <https://it4m.com.ua/2019/03/22/iform2019/>.

References

1. Gadamer G.-G. (1991). *Aktual'nost' prekrasnogo [The relevance of the beautiful]*. Moskva : Iskusstvo [in Russian].
2. Karpa I. (2004). *50 khvylyn travy: (Koly pomre tvoya краса) [50 minutes of grass: (When your beauty dies)]*. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Markov B.V. (2013). *Filosofiya. Standart tret'yego pokoleniya [Philosophy. Third generation standard]*. SPb. : Piter [in Russian].
4. Mitich L. (2013). *Lyubov'.com. [Love.com.]*. Khar'kov [in Ukrainian].
5. Moshyn's'ka O.YU. (2018) *Palitra suchasnykh movlennyevykh prakty. [The palette of modern speech practices]*. O.YU. Moshyn's'ka. *Problemy lnhvistyky ta inshomovnoyi dydaktyky: teoriya, metodolohiya, praktyka – Problems of linguistics and foreign language didactics: theory, methodology, practice*. Kharkiv, pp. 140–148. [in Ukrainian].
6. Khabermas YU. (2001). *Moral'noye soznaniye i kommunikativnoye deystviye. [Moral consciousness and communicative action]*. YU. Khabermas. SPb: Nauka [in Russian].
7. Khobsbaum YE. (2005). *Vse li yazyki ravny? YAzyk, kul'tura i natsional'naya identichnost' [Are all languages equal? Language, culture and national identity.]*. YE. Khobsbaum. *Logos – Logo*. № 4 (49), pp. 49–59 [in Russian].
8. Yeko U. *Ot Interneta k Gutenbergu: tekst i gipertekst [From the Internet to Gutenberg: text and hypertext]*. Retrieved from: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Eko/Int_Gutten.php [in Russian]. (22.10.2019).
9. Kurzweil R. *The Age of Spiritual Machines*. Retrieved from: <http://en.academic.ru/dsc.nsf/enwiki/52802/>. (22.10.2019).
10. *Naybil'sha IT-konferentsiya Skhidnoyi Yevropy – iForum [The largest IT conference in Eastern Europe – iForum]*. Retrieved from: <https://it4m.com.ua/2019/03/22/iform2019/> [in Ukrainian].

Svitlana Grygorivna Pylypenko

Candidate of Philosophy, Associate Professor,
 Doctoral Student at the Department of Philosophy
 Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda
 29, Alchevskikh str., Kharkiv, Ukraine

MULTILINGUALISM AS A TREND OF MODERNITY

*The article deals with multilingualism as a plurality of speech practices. It is noted that in the context of globalization multilingualism is theoretically and practically necessary. **The purpose** of the article is to analyze the instrumental speech practices that result from the Internet and computerization of society and human life/being.*

The purpose of the study is to highlight the concept of «speech practices» and to actualize the problem of multilingualism, which is manifested in multiple speech practices of today.

*Phenomenological, hermeneutic, comparative, cultural and anthropological **methods** of research are used to solve these problems.*

Anthropology's scientific work focuses on understanding speech practices as an anthropotechnics – the creation of a person's ability to communicate, share experiences, feelings, store and transmit information, promote socio-historical development.

It is noted that all languages contain elements of political assertion. At the same time, the competitiveness of the state and the individual depends on the possession of information, and therefore the loss of information, due to the language barrier, is becoming one of the pressing social problems of today.

The means of communication have identified a shift in the pattern of speech practices, demonstrating an innovative component of the process. The complexity of today's linguistic space is related to the Internet and the computer. They are the tools that have led to the emergence of hypertext as an instrumental language.

Plurality of speech practices is associated with the availability of international communication at different levels. Multilingualism as a field of education is becoming one of the means of forming life competencies.

Results. *Man in the information society, using various technologies, changes the speech reality and its components – speech practices. Accordingly, the modern language palette needs careful analysis in the information space of the global world, where multilingualism is its main trend and feature.*

Key words: *language, speech practices, multilingualism, instrumental speech practices, anthropotechnics.*

УДК 1(091)111+17.172
DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-11>

Савонова Ганна Іванівна

кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри управління освітою
Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
вул. Гагаріна, 111, м. Северодонецьк, Луганська область, Україна

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ ЖАКА ДЕРРІДА

У статті піднімається актуальна проблема визначення сутності філософії деконструкції Ж. Дерріда на позиціях етичних категорій. Метою статті є дослідження етичних аспектів деконструкції Ж. Дерріда в площині диференціації примар людського мислення. Базовими площинами аналізу філософії Ж. Дерріда є онтологія difference, реконструкція імені Бога в релігії, переосмислення смерті шляхом її відмежування від зла та поєднання зі злом як страхом, розкриття сутності зла через страх та трепетання з втратою віри, проведення порівняння Бога та Буття. Увага приділяється соціальним деконструкціям справедливості як етичній цінності. Розкривається специфіка соціальних примар «в лицарських обладунках», що приходять власну реальність у тілі справедливості. Зазначається, що примари виокремлюють від ідеї мислення та отримують власне тіло, яке жахає людину. Примара зв'язує небуття з буттям і стає фатумом власної ідеї, двійником духа, що слідує за ним з метою вимагання справедливості. Поняття справедливості визначається як етична категорія цінності, хоча вона не відокремлює зло від добра, а тільки більш їх зближує. Боротьба з примарами знищує їх обладунки, але не їх реальність, адже сутність примар перебуває в головній примарі – людині як її жахіття та примарі народу як сукупності жахіть. У статті особлива увага приділяється проблемі імені Бога, яке само отримало онтологічний базис в структурі людської мови. Ж. Дерріда пропонує декодувати мову, щоб витягнути онтологію імені Бога на поверхню. Разом з тим онтологія знищує саму релігію, тому що логічні міркування онтології не проходять у тій площині, де перебуває віра. Бог сам себе іменує, хоча, насправді, залишається безіменним. Безіменність Бога – це онтологія difference як іменування Бога – онтологія Буття. Бог ніколи не зближається з difference остаточно, а тільки наближається. Отже, філософія деконструкції Ж. Дерріда має базовою метою розкриття божественності difference, хоча difference не є тотожним Богу.

Ключові слова: ім'я Бога, деконструкція, примари, зло, справедливість, релігія, смерть, віра, страх.

Вступ. Філософ-постмодерніст, засновник філософії деконструкції Жак Дерріда в останні роки життя немало приділяв уваги етичним питанням сучасного соціуму, джерела яких він винаходив у релігії, соціальному устрою та привидах difference. Через difference він протягував онтологічні та метафізичні (за прикладом М. Гайдеггера) специфікації сучасних етичних відмінностей та відстрочок, які перемижувалися з політичними та психологічними визначеннями етичних категорій. Ж. Дерріда здійснив деконструювання базових лінгвістичних позицій людського мислення, яке є прив'язаним до письма ще з часів його виникнення, що визначило нову площину дослідження етики в системі людської культури, вірування та філософії. Саме розкодування та перекодування проблем етики стало вершиною усієї багаторічної праці філософа, а отже, аналіз етичних аспектів філософії Ж. Дерріда є актуальною історико-філософською проблематикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сам філософ зазначав, що його філософія стає усе більш популярною та усе менш зрозумілою. Сьогодні ми дійсно маємо значну кількість дослідницьких матеріалів, де філософія Ж. Дерріда розкривається як у контексті постмодерністських віянь, так і у системі вибудовування історії філософії. Деконструктивні та онтологічні позиції Ж. Дерріда розглядалися в дисертаційних дослідженнях С.В. Куцепал, О.М. Лосик, О.Г. Полтавцева, Г.Д. Ємельяненко, у монографіях Ю. Жицінського, Дж. Сміта, Ю. Габермаса,

Р. Адамса, З. Баумана, Б. Барана тощо. Проте етичні аспекти філософії Ж. Дерріда були недостатньо розкриті дослідниками. Так, Л.Л. Шкіль розглядає феномен смерті через деконструкцію Ж. Дерріда та вірно зазначає, що питання смерті є ключовим моментом його філософії, але разом з тим недостатньо розкриває значення смерті в морально-етичному регуляторі суспільної релігійно-світоглядної деконструкції, що були властиві не тільки філософському баченню проблеми Ж. Дерріда, але й іншими постмодерністами [11]. О. Д. Наумов вказує на доцільність визначати релігійно-етичні вимірювання філософії Ж. Дерріда апологією розуму кантівської системи розтину базових релігійних концептів, що безумовно є важливими, утім не розповсюджується на соціально-політичний феномен етики та справедливості [10].

Отже, **метою статті** визначається дослідження етичних аспектів деконструкції Ж. Дерріда в площині диференціацій онтологічних примар людського мислення, релігійних структур бачення та соціально-політичних схилів впровадження в державний устрій.

Відповідно до заданої мети **завданнями дослідження** є: 1) розкриття деконструкції базових релігійно-етичних категорій, таких як смерть, добро, зло, Бог, ім'я Бога у філософії Ж. Дерріда; 2) визначення соціальних примар суспільно-державного устрою; 3) формування онтологічного *différence* мистико-релігійного досвіду Ж. Дерріда.

Результати. Ж. Дерріда зарекомендував себе передусім як філософ мови, але не мови як мовлення, а мови як мистецтва шифрування та його розкодування. Він здійснив плюралістично-символістичний підхід до європейської філософської літературної спадщини, що була закодована втраченою в текстах перекладачів та їх опосередкованого розуміння тексту з позиції лінгвістичного детермінізму та історично-часового простору. У творах «Позиції», «Письмо та відмінність», «О поштовій листівці від Сократа до Фрейда і не тільки», «Поля філософії», «О граматиці», «Голос і феномен» Ж. Дерріда ставив собі за мету подолання усієї європейської філософії, адже саме її процес шифрування мовного мислення видатних людей призвів до мовно-мовленнєвого конструювання позицій етико-релігійного існування людства.

Мова, що лилася з покоління в покоління, словесно почала завмирати штампованою фарбою в друкованих книгах, кодексах, скрижалях. З того моменту, коли Бог власноруч прописав Декалог на каменях гори, чи його прописав під диктант Мойсей, ознаменувався акт недовіри між Богом, чия летуча мова повинна була перетікати з сердець пророків та витікати через рот до ушей слухачів, та пророками, чий серця зачинялися через спокусу та страх перед соціальною етикою і вже не готові були пропускати Божу мову через рот до вуха. Християнське визначення «Хто має вуха той почує» [Мф. 11:15] почало прописувати та вибиватися на камені не для вуха, а для ока, але око також спокусилося *différence*. Держава спокусила вухо, яке слухає, але не відповідає, воно спокусило око ім'ям Божим, що поставило печаткою під текстом. Система освіти поєднала ці дві спокуси в тортури однаково вірного мислення почутого та прочитаного. «Помисліть цей пуп, осередок, він тримає вас за вухо, але за вухо, яке диктує те, що ви зараз пишете, коли ви кажете «конспектуєте». Насправді саме мати, безсердечна або підроблена мати, яку викладач, функціонер Держави може лише симулювати, диктує вам навіть й те, що пройде через ваше вухо, переходить по пуповині в стенографію. Яка пов'язує вас, як повідець, у вигляді пуповини, з батьківським черевом Держави. Ваше перо – його перо, ви його телетайп на зразок прив'язаних на пошті кулькових ручок, а всі рухи, наведені з тіла батька, що зображає *alma mater*» [8, с. 104]. Держава посіла місто Бога та шанується замість Бога. Держава несе ім'я Бога в рукаві держпосадовця, який ставить це ім'я на законодавчих актах, а пророк минулого отримує від держави вчительський мізерний оклад і вже промовляє речі, що прописані в освітніх програмах, готуючи нове слухняне стадо синів, прив'язаних пуповиною до Держави-батька.

Слухняних синів за юдаїзмом, християнством та ісламом прагнув мати й Бог. Небесні кари, пророки-роти, чудеса виникали повсякчас у Торі, Біблії, Корані. Однак сучасний світ відключив мережу від Бога, натомість прописавши етичні істини та оформивши релігію. Прописане й перекладене стає, на думку Ж. Дерріда, базовою ілюзією істини. І йдеться не тільки про проблему перекладу, про столітні помилки інтерпретаторів тексту, ченців, що квапились і робили

помилки, скорочували текст або підміняли поняття через власну необачність чи некомпетентність. Ж. Дерріда висуває людству більшу провину – провину конструкції усього мислення. Писемність вже вимагає від людства логіки побудови тексту. Усі ці іменники, частки, присудки, дієслова мають нумерацію розташування в текстах, особливо мовах від латині [1]. А конструкція письменності закладає розуміння історії, філософії, релігії, політології, психології та інших вимірів людського буття.

Сократ відмовляється писати, Платон його примушує. Стає незрозумілим, хто з них є попереду: Сократ, чийм учнем був Платон, чи Платон, який створив Сократа та змусив його писати. Через цей неприродний статевий акт виникає європейська філософська думка. А можливо Сократ, як потворна жінка, вимагає цього статевого акту від Платона, і той диктує тільки те, що вимагає Сократ [4, с. 17–368]. Їх стосунки можуть бути багатоваріативні, а не лінійно-визначені, проштамповані поняттями «учень-вчитель». Філософія, релігія звели багатоваріативність до difference. Поняття difference тлумачиться філософом одночасно як відмінність і відстрочка відмінності. Відмінність визначається, а сили витрачаються на те, щоб цю відмінність або визначити, або заперечити. Онтологія difference вбиває Бога в релігії. Проте сили витрачаються, щоб зберегти його ім'я як штамп, як етичний наратив у соціумі.

Бог стає штампом американської Декларації незалежності – «Є і повинно бути». Це «і» викладає й зчленовує тут дві дискурсивні модальності, бути й повинно бути, опис і припис, факт і право. «І» – це Бог, одночасно і творець природи, і суддя, вищий суддя того, що є (стан світу), і того, що співвідноситься з тим, що повинно бути (правота наших спонукань). <...> Бог це ім'я, причому найкраще для цієї кінцевої інстанції та кінцевого підпису. Не тільки найкраще в певному контексті (тієї чи іншої нації, тієї чи іншої релігії тощо), але ім'я взагалі кращого імені. І це краще ім'я повинно до того ж бути іменем власним. Не можна було замінити «Бога» на «найкраще ім'я власне» [8, с. 38–39]. Бог – це ім'я власне для християн і загальне іменування вищих істот у релігії. Боги інших релігій – це різнобарв'я вірувань, Бог християнства – незаперечний факт єдності та відсутності інших Богів. Для юдеїв не усе так просто. «І сказав: Я Бог батька твого, Бог Авраама, Бог Ісаака й Бог Якова! І сховав Мойсей обличчя своє, бо боявся споглянути на Бога!» (Вих. 3:6). Бог іменує себе Богом конкретного народу, він не вказує, що він є одноосібним та єдиним Богом усього людства. Іменування себе Богом у Старому Завіті, вимагання вірити тільки в нього, вказує, що Бог привласнює ім'я собі. Проте важко усвідомити, наскільки Бог привласнює загальне, і чи може це загальне бути загальним тільки для Мойсея, доки Бог не конкретизує, що тільки він має право на це ім'я. Якщо Бог іменує себе Богом, чи може це означати, що він визнає себе за Бога, тобто ідентифікує себе як Бога, усвідомлює код цього «найкращого імені» для людства, власне вірить у те, що він є Богом. Усвідомлення себе Богом, а не просто іменування як іменем приватним, може свідчити про визначення особливості цього імені як імені загального, властивого для цілої групи богів. Чи дійсно ім'я Бога може бути приватним для Бога або містить тільки інформацію визнання того, що він бог і звать його Бог. Адже, коли я називаю себе жінкою, я не визначаю, що Жінка – це моє ім'я, я ідентифікую себе з жінкою через наявність тих статевих відмінностей, що маю від чоловіків, і які об'єднують мене у групу з іншими жінками, а фактично я визнаю існування інших жінок, з якими себе й ідентифікую.

Християнство обрало позицію монотеїстичної релігії, хоча навіть таке визначення не вивело з плутанини з іменем Бога. Мусульмани іменували Бога Аллахом, юдеї привласнили Бога, проте християни спробували привласнити ім'я Бога, зробивши його штампом власної діяльності, як доброї, так і злої.

Ім'я Бога постало доказом буття Бога, християни не можуть молитися йому, не назвавши на ім'я. Проте сам Бог розчинився, розвіявся в закликах та письменах. «Бог «є» ім'я цього безоднього падіння, нескінченного спустошення мови» [9, с. 97–98]. Віряни призивають Бога у молитвах, вони звертаються до нього, хоча його голос уже розмотаний у книгах. Єдине, що хочуть віряни від Бога, це самого Бога. «Що таке молитва? Ні, не треба питати себе «що таке молитва?», молитва взагалі. Необхідно намагатися увияти її, а насправді – зробити з неї доказ

<...> завдяки цій самій молитві, цій своєрідній молитві, в якій чи до якої спрямовується молитва взагалі. Проте ця остання ні про що не просить і в той же самий час прохає більш, ніж все. Вона прохає Бога дати самого себе, а не дати що-небудь, якісь дари» [9, с. 98]. Молитва до Бога запевняє вірянина в його можливості керувати Богом, розпоряджатися ним, ніби власним майном. Ця молитва ніби шепоче – підкорися мені, чим ти доведеш своє існування, або я забуду про тебе, я перестану вірити в тебе, і твоє існування припиниться. Молитва використовує ім'я Бога як мантру, як чари влади, і саме ім'я Бога обертає божественність. Справжній же Бог втрачає голос. Його буття заховається серед самого буття, як книга поміж книг [5, с. 121].

Бог відокремився від себе: божественність, ім'я Бога, Декалог на скрижалях, язика пророків, Глас Божий – все розділилося та дощем пролилось в письменах. Бог замовк і поставив питання щодо Бога. «Бог більше не каже. Він перервав самого себе, отже, треба взяти турботу про слово на себе. Треба відокремитися від життя і суспільств, довіритися слідам, стати людиною погляду, оскільки у безпосередній близькості саду голос уже не чутний» [5, с. 110]. Бог не ходить простими шляхами, він сам бунтує проти себе. Його щирість – це чеснота брехні. Бог не зводиться до простих речей і диференціації антагонізму.

Бог пов'язаний зі смертю та злом, хоча зло й смерть речі тотожні в деяких релігіях, атеїстичних віруваннях, соціально-політичних закликах і страхах. Ж. Дерріда зазначає, що акт віри в книзі передуює вірі в Біблію. Біблія перебуває в Біблії, як цибуля у лушпинні, яку знімаєш доти, доки цибуля не зникне. Біблія перебуває не просто між Біблією, а між літерами тексту, поза звуками, які формує текст для того, хто її читає. Головний читач книги – сам автор, тобто Бог. Саме він тримає її на колінах і вимовляє звуки буття з Книги, вимовляє імена усіх живих і свої власне ім'я. Бог ховається за цим процесом читання власного імені. Віряни вимовляють його Ім'я і не знаходять у ньому Бога. Ім'я Бога лушпинням розпадається через читання уголос, і Бог постійно зникає в цій онтології difference. Не вимовляється радикальне зло та смерть. В онтології difference вони не те, що не можливо вимовити, не те, що не прописано у Біблії, а те, що відстрочено у вимовлянні. Зло та смерть лежать на колінах Бога, проте вимовляння, зривання печатки відсторонено, відкладено, хоча й не визнане як неможливе для Всемогутнього. Вірянин в акті віри зазиває Бога відкласти промовляння смерті та зла, і у цій нечитаємості проявляється Буття. «Життя заперечує себе в літературі лише для того, щоб краще вижити. Щоб краще бути. Воно заперечує себе не в більшому ступені, ніж затверджує: воно різниться і записується як різниця. Книги – це завжди книги життя <...> або книги виживання і переживання...» [5, с. 122]. Тобто життя само затверджує життя як життя та диференціює смерть як не життя, не заважаючи на те, що смерть – це частина життя, що була відмежована і відкладена заради виживання життя.

Ж. Дерріда закликає не пов'язувати граматику з онтологією, письмо загинуло б, якби існувало тільки зберігання та запитування, без того акту віри, що вже передуював письму. Богу необхідно було повірити, щоб прописати Книгу, та зневірися, щоб дати письмена людині й змусити її запитуватися до книги. Проте, що таке книга, коли вона гине, коли вогонь пожирає її матерію паперу, коли листівка із зображенням Сократа та Платона корчиться в судах смерті, і Сократ вже хапає за голову Платона та притискає до написаних символів, змушує їх лізати, поки вони не щезнуть [4]. Книга продовжує існувати як тепла зола, чи її застиглий труп розвіюється вітром разом з письменами. Смерть огортає книгу, і за саваном її вже не можна побачити, але навряд чи можна сказати, що вона припинила свої існування тільки тому, що стала недоступна оку. Питання буття та небуття, підняте М. Гайдеггером, Ж. Дерріда виводить в онтологію вірування та онтологію смерті. Якщо М. Гайдеггер зазначав, що якщо ми не бачимо стіл в іншій кімнаті, ми не можемо бути впевнені, в тому, що його там не існує. Але ми не можемо бути впевнені, що він там є тільки тому, що перед сим ми його бачили. В просторі часу «бачили – не бачимо» з ним могло щось статися. Якщо я спалю всі листівки, чи будуть вони існувати в моєму бутті, через мою пам'ять закликати до мене, хоча я вже не зможу прочитати, тримаючи в руках, і вже, тим паче, чи продовжать вони існувати в просторі часу, для їх автора. Якщо листівки спалені, я продовжую відчувати їх теплу золу. «Кажуть «гаряча зола»,

«холодний прах», залежно від того, пам'ятається усередині вогонь, тліє тут чи більш не підтримується. Але там? Коли у золі, повністю у фразі, увесь склад лише в її синтаксисі, тіло в словнику? Слова, жарко це чи холодно? Ні жарко, ні холодно. А сірі окреслення цих літер? Між білим і чорним, колір письма нагадує «єдину» буквальність золи, яка ще отримується в мові. У золі слів, золі імені сама зола, буквально та, яку він любить, – зникла. Ім'я золи виявляється знов золою самої золи, прахом» [3, с. 37]. Я спалюю листівки, вони обпікають пальці, вони можуть продовжувати пекти мені пальці кожен раз, коли я їх згадую, коли згадую той заклик, що проступав у літерах. Автор продовжує кликати мене через ці літери, він змушує відновляти мене у пам'яті усі письмена, як Бог змушує Мойсея відновити розбиті Скрижалі. Письмена відновлюються у золі, але у холодному праху вони щезнуть в небутті. Тільки якщо вони існують як зола золи, вони турбуватимуть і вимагатимуть відновлення. Міфічна птиця фенікс відроджується з теплої золи, а не з холодного праху. Сила автора змушуватиме відновлювати зникле, тож сам автор повинен бути живим, більш ніж живим, щоб змусити відновлюватися знищені заклики. Письмена є головним доказом існування автора.

Важливим є й те, чому я знищую ту цінність, що вимагає відновлення. І. Кант знищує у своїх книгах докази існування Бога, і тим самим створює новий, більш доказовий доказ. Навіть сам філософ не замислюється, що головним доказом існування Бога стає не визнання його етичної необхідності, а сам процес знищення. Знищення передує злу та смерті, що і є тими нечитаємими письменами Книги. Людство часто знищує найцінніше, тим самим підтверджуючи цю цінність. «Якщо воно знищує аж до самих своїх букви та тіла, як може всеспалення зберегти слід самих себе й розпочати історію, в якій воно зберігає себе, себе втрачаючи? Тут перевіряється неблаганна сила сенсу, посередництва, трудомісткого негативу. Щоби бути тим, чим воно є, чистотою гри, відмінності, вигорання, всеспалення повинно перейти у свою протилежність: зберегтися, зберегти свій рух втрати, проявитися як те, що воно є, у самому своєму зникненні» [3, с. 31–32].

Тема смерті у філософії Ж. Дерріда посідала вагоме значення. Л.Л. Шкіль визначає, що смерть стала центральною проблемою деконструкції, адже вона розкриває безодню, перед якою усі конструкції зазнають краху [11, с. 37]. Тема смерті розкрита філософом у таких творах, як «Апорії», «О поштовій листівці», «Дар смерті». Філософ пропонує розглядати смерть не як кару, втілення зла, а як великий дар Блага. Коли Благо дарує смерть воно не планує завдати збитків обдарованому. По-перше, смерть – це винятково індивідуальний подарунок, і отримати чужу смерть не має можливості, а це вже – найвища справедливість. По-друге, смерть як великий дар розгортається в самоті, жоден не може поділитися нею, навіть Сократ, що нібито розповідав учням про свої фізіологічні відчуття. «Те, що дарується – не річ або предмет; те, що дарується – це сама благодать, це дар благодаті; те, що дарується і є подія дару; те, що дарується – це піднесення дару, чия благодать залишається незбагненою для нас, для тих, хто знаходить її за допомогою асиметрії дару, того дару, який і є смерть, дарована смерть, дар смерті, що приходить тільки так, а не інакше» [2]. Прийняття дару смерті передбачає логічне визнання необхідності події, що здатне породити можливість християнства в істинності, а не у маренні.

Смерть лякає незрозумілістю, тому що процес відділення душі від тіла проходить невидимим для спостерігача, і існування душі поза тілом залишається незрозумілою таємницею. Відповідно, людина постійно несе у собі страх перед усвідомленням неможливості відмови від дару чи обміну з кимось, їй важко й психологічно визнати своє майбутнє не-існування у видимому бутті, і важко втратити можливість спілкування з родичами. Страх і трепетання є важливою частиною християнського вірування. Людина повинна відчувати страх перед Богом, а не перед злом чи привидами. Страх перед Богом віру посилює, страх перед злом – нівелює. Страх перед Богом підтримує людину, страх перед злом живить зло. Зло народжується у жаху перед ним, а народившись – швидко розмножується. Зло забезпечує собі безсмертя в постійному страху людини.

Страх перед Богом відкидає онтологічні міркування, теодицею, атеїзм. Бог не має ґрунту для того, щоб давати нам щось, чи захищати нас. Його воля нам не відома і не досяжна. «Тим часом,

і Бог не ділиться чимось з нами: ні задумами своїми, ні намірами, ні рішеннями. А інакше Він не був би Богом, і ми не ставилися до Іншого як до Бога або до Бога як до Іншого (абсолютно Іншому) [tout autre]. Якби Інший ділився з нами своїми мотивами, пояснюючи їх нам, якби він завжди міг говорити з нами без будь-якого секрету, то Він не був би Іншим, у нас була б з Ним якась гомогенність. Діалог передбачає певну схожість, а тому ми не можемо говорити з Богом або звертатися до Нього, як ми це робимо стосовно інших людей або наших близьких» [2].

Феномен смерті у філософії Ж. Дерріда розглядає в призмі страху, страждань, таємничості, проте, як вірно підмітив Л.Л. Шкіль, філософ не враховує інші культурні особливості сприйняття смерті іншими народами та віруваннями [11, с. 41]. Навіть філософ деконструкції не зміг повністю подолати конструктивізм європейської філософії та християнства. Руйнуючи прийдешні конструкції, він у своїх творах створює нову, один з базових елементів якої є християнська філософія, інший – конструкція соціального устрою та етики. Обидва стають результатом багатолітньої роботи Ж. Дерріда.

Якщо на формування першої істотно впливають християнські вчення, праці С. К'єркегора, М. Гайдеггера, частково – Ж. Батая (особливо щодо смерті як дару), то етичні виміри соціального устрою у філософських працях Ж. Дерріда з'являються завдяки значному впливу філософії К. Маркса. Етичні цінності, християнські цінності, добро і зло, страх і тремтіння, формування суджень «за лицарськими обладунками примари» – все це стало темами пізнього етапу творчості Ж. Дерріда.

У творі «Примари Маркса» Ж. Дерріда звертає увагу на бентежливу фразу, яку К. Маркс жбурнув в обличчя соціуму та державних керманців Західної Європи у Маніфесті Комуністичної партії. «Примара бродить по Європі, примара комунізму». Ж. Дерріда вбачає в цій одній фразі не просто процес зародження комуністичної ідеї в рядах філософів і думках пролетарів, які ждали справедливості, а страх перед фатумом добра і зла. Цей страх відчував і сам К. Маркс. Привід – це не просто щось, що майже втілилось, воно взагалі не втілюється, бо воно не прийде, а минуле, що ніяк не відв'яжеться від сьогодення, що шукає заспокоєння себе у нав'язуванні власної волі. Невідомо, що насправді ховається в цій примарі, тому що вона вдягає обладунки благородства і вказує пальцем на те, що здається несправедливим. Поява примари – це показник маніакальних психічних розладів. Гамлету необхідно збожеволіти в системі ілюзій справедливості, щоб визнати волю примари переконливою і такою, що необхідно виконати. Примара вимагатиме жертв справедливості, але кількість цих жертв невідома виконавцю його волі. Примара отця в обладунках вимагає від кронпринца справедливості – помсти своєму братові Клавдію за дострокове припинення життя і неможливість знайти спокій у небутті. Незрозуміло, хто ховається за тими обладунками благородства та корони справедливості, і чи задовольнить його смерть грішника Клавдія. Ж. Дерріда зазначає, що примара прив'язана до землі, а не до потойбіччя, отже, й співвіднесення добра зі справедливістю для неї може мати злі наслідки для тих, хто його долю не розділив. «Існує out of joint, чим би не було таке буття чи сучасність, якщо воно може причиняти біль та бути причиною хвороби, мабуть, це сама можливість зла. Але без можливості такої можливості, що може бути по ту сторону добра і зла, тільки і залишається, що необхідність гіршого. Необхідність в якій не має (навіть) фатальності» [6, с. 46]. Як наслідок, прохання примари у творі В. Шекспіра гинуть відразу декілька героїв, серед яких усі королівські особи. Примара комунізму вимагає не меншої справедливості, а відповідно, й не меншої кількості жертв».

Ж. Дерріда пропонує визначити різницю між примарою та духом. Передусім він її вбачає у тілесності. Дух – це примара примари, і примара ніби тінь двійника крокує за духом, прагнучи злитися з ним повністю. Повного злиття не відбувається, що розуміє й К. Маркс, адже Європою рухається примара, а не дух комунізму. Примара має тіло, вона носить обладунки, що дозволяють їй з'являтися в бутті. Її тіло – це справжній симулякр, завдяки якому примара переходить кордон невидимості [6, с. 183]. Примара одягає тіло справедливості та добра, але якщо це тіло зруйнувати, то вона не піде в небуття, а стає реальністю. Як тільки дух ідеї відмежовується від основи, виникає примара, яка наділяє ідею тілом.

Одне з таких тіл – це справедливість. Так, наприклад, виникає ідея існування держав-шахраїв, і вона одразу отримує власну примару, що вдягається в обладунки тих чи інших держав-захисниць від цих держав-шахраїв, хоча насправді під цими обладунками й заховані країни-шахраї. «І безпосередньо в момент оголошення про односторонні дії Штати автоматично опиняються в становищі держав-шахраїв. Держави-шахраї, Сполучені Штати, були 11 вересня офіційно уповноважені ООН діяти подібним чином, тобто вжити всіх заходів, що вважають за необхідні, щоб всюди захищатися від «міжнародного тероризму» [7].

Примару намагаються заклинати, руйнувати їх тіло. Проте саме руйнація робить примар реальними – оболонка знищується, примара стає реальною. Після знищення оболонки їй вже не має потреби приховувати власну сутність. На думку Ж. Дерріда, К. Маркс це усвідомлював, тому й відчував страх перед примарою комунізму, намагався її заклинати. Сьогодні Європу взяли у полон полчища примар, які вже скинули свою оболонку і стали ознаками соціального устрою країн. Серед них Ж. Дерріда виокремлює безробіття, у тому числі недостатню зайнятність населення, дистанційність від роботи; відсторонення безхатків від можливості впливати на демократичне життя держав; безжальна економічна війна країн Європи з країнами Сходу, між країнами Європи, між США та країнами Сходу, між США та країнами Європи; нездатність вирішити суперечності у самому концепті лібералізму; посилення проблеми зовнішнього боргу, що призводить до голоду та відчаю значну частину людства; гонитва озброєння, яка вилася в індустрію озброєння та торгівлю зброєю; атомне озброєння країнами, які прикидаються борцями з атомним озброєнням інших країн; збільшення міжетнічних війн; виникнення держав-фантомів, фактично держав-примар; обмеженість міжнародного права, яке створюється для розв'язання усіх попередніх проблем, а насправді є найбільшим симулякром соціальної справедливості [6, с. 120–124].

У філософії К. Маркса Ж. Дерріда вбачає десять примар, які ще не зняли свої обладунки, не показали справжнього обличчя – Бог, сутність, суєтність світу, існування злих та добрих сутностей, точніше їх *difference*, існування сутності зі своїм царством, звідки воно диктує свої закони (Скрижалі), помноження потомства сутності, виникнення Боголюдини, людина, що лякає сама себе, людина, що перебуває в самому собі як постійне жахіття, примара, від якої не можливо відцуратися, власний оскал внутрішнього зла, дух народу, що втілюється усюди – симбіоз оскалів реального зла, і, нарешті, все взагалі. Найбільша примара – це буття як таке, це ілюзія, що вдягнута в кістки та шкіру духу народу [6, с. 204–208]. К. Маркс вважає за непотрібне виганяти усі примари, проте це й неможливе. Мертві не можуть ховати мертвих, не роблять цього й боги, проте безодня неможливого може стати можливістю. Ж. Дерріда зазначає, що екзорцизм спрямований на повернення примар до життя, і тоді не буде виникати потреби у похованні мертвих мертвими, мертвих живими. Це необхідно робити заради справедливості, хоча варто пам'ятати й про те, що неможливе може стати можливим. «Необхідно постійно нагадувати, що це абсолютне зло <...> завжди може трапитися» [6, с. 244].

Справедливість не завжди пов'язується з добром. Ця чеснота найбільш часто перетинає кордон добра і зла, як примара, що перетинає кордони видимого невидимого. У творі «Акти релігії» Ж. Дерріда вказує на суттєву проблему етико-соціальної та християнсько-етичної *difference*. Річ у тому, що на відміну від віри, молитви, жертвовності, онтологія руйнує релігію та одночасно виражає теологічне, церковне розвинення віри [1]. Як тільки виникає питання онтології добра і зла, так відразу трон Бога починає хитатися. Його беззаперечний авторитет починає підтримуватися руками християнських філософів, теологів, батьків церкви – вони конструюють в логіці те, що й на думку не спадало апостолам. Ж. Дерріда пропонує відокремити риси релігійного визначення етичних, політичних, соціальних категорій, хоча саме процес диференціації є найбільшою проблемою. Провести дисоціацію прикутих та зрощених один з одним понять можливо тільки через деконструкцію. У конструктивізмі добро тільки проступає через канву зла, а це дає можливість радикальному злу запанувати у всіх сферах життєдіяльності, як тільки буде звергнутий Бог з власного трону. Саме тому І. Кант, зруйнувавши усі логічні докази існування Бога, підставив свої руки, щоб утримати божий престол.

О.Д. Наумов зазначає, що деконструктивні спроби Ж. Дерріда є спробою «відтворити його (Канта) жест сьогодні» [10, с. 177]. Ж. Дерріда також визнає перформативність релігії та розуму, адже вони створюють модуси людського буття, які не треба пояснювати навіть дитині, адже через мову її вдається увійти у двері, що відкриваються тільки з середини, як це зазначає М. Мерло-Понті. Саме тому ім'я Бога для Ж. Дерріда важливіше за самого Бога. Саме в імені Бога як заклику, як клятви відкривається онтологія difference. Бог з'єднується з difference, але не повністю, завжди залишається трохи порожнечі для руху, тому й саме ім'я Бога не має імені, адже в ньому як дарі для мови знаходиться саме Буття, а Бог як сутність, примара перебуває в цих об'єктах. «У цьому сенсі Буття недосяжне, а зв'язок мови та буття залишається неможливим, адже джерело мови – difference, за Деррідою, завжди відірваний від Буття. Виходить, що Буття лише приховується за Богом, ніколи не відриваючись і не повідомляючи про себе. Тоді Бог і difference – не більш ніж засіб негативного виразу невимовного Буття» [11, с. 179].

Висновки. Отже, філософія деконструкції Ж. Дерріда має базовою метою розкриття божественності difference, хоча difference не є тотожним Богу, він рухається до злиття і ніколи не зливається. Бог відмежований від Буття, він може іменуватися, він сам розкриває своє ім'я людині, проте difference є цілим світом розподілених та затриманих у помноженні добра і зла. Процес мислення безіменного Бога запускає механізм difference. Через difference втілюється примари, які мостом з'єднують Буття та Бога, хоча сам Бог ніколи не наближається до Буття, а тільки передує йому.

Список використаних джерел

1. Derrida J. Acts of religion / edited and Introduction by Gil Anidjar. New York and London : ROUTLEDGE, 2002. 436 p.
2. Дерріда Ж. Дар смерті. URL : <https://klex.ru/o1x> (дата обращения: 20.10.2019).
3. Дерріда Ж. Зола угасшей прах / пер. с франц. и коммент. В.Е. Лапицкого. 2-е изд., испр. Санкт-Петербург : Machina, 2012. 115 с.
4. Дерріда Ж. О почтовой открытке от Сократа до Фрейда и не только / пер. с фр. Г. А. Михалкович. Минск : Современный литератор, 1999. 832 с.
5. Дерріда Ж. Письмо и различие / пер. с фр. Москва : Академический Проект, 2000. 495 с.
6. Дерріда Ж. Призраки Маркса. Государство долга. Работа скорби и новый интернационал / пер. с фр. Б. Скуратова. Москва : Logos-altera, Ессе homo, 2006. 256 с.
7. Дерріда Ж. Существуют ли государства-мошенники? URL : <https://magazines.gorky.media/logos/2003/1/sushhestvuyut-li-gosudarstva-moshenniki.html> (дата обращения: 20.10.2019).
8. Дерріда Ж. Ухобиографии : Учение Ницше и политика имени собственного / пер. с франц. и коммент. В.Е. Лапицкого. 2-е изд., испр. Санкт-Петербург : Machina, 2012. 116 с.
9. Дерріда Ж. Эссе об имени / пер. с фр. Н. А. Шматко. Москва : Институт экспериментальной социологии ; Санкт-Петербург : Алетейя, 1998. 192 с.
10. Наумов О.Д. И. Кант & Ж. Деррида: философия религии как апология разума. *Социально-экономический и гуманитарный журнал Красноярского ГАУ*. 2016. № 3. С. 172–181
11. Шкіль Л.Л. Феномен смерті як центральна проблема принципу деконструкції Жака Дерріда. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2014. Вип. 6–7. С. 35–43.

References

1. Derrida J. Acts of religion / edited and Introduction by Gil Anidjar. New York and London : ROUTLEDGE, 2002. 436 p.
2. Derrida Zh. *Dar smerti*. [Gift of death]. URL : <https://klex.ru/o1x>
3. Derrida Zh. (2012). *Zolyi ugasshey prah* [Ashes of Extinct Ashes] / per. s frants. i komment. V. E. Lapitskogo. 2-e izd., ispr. St. Petersburg : Machina, 115 p.
4. Derrida Zh. (1999). *O pochtovoy otkryitke ot Sokrata do Freyda i ne tolko* [About a postcard from Socrates to Freud and not only] / per. s fr. G. A. Mihalkovich. Minsk : Sovremennyiy literator, 832 p.
5. Derrida Zh. (2000). *Pismo i razlichie* [Writing and distinction] / per. s fr. Moscow : Akademicheskii Proekt, 495 p.

6. Derrida Zh. (2006). *Prizraki Marksa. Gosudarstvo dolga. Rabota skorbi i novyyi internatsional* [The ghosts of Marx. State of debt. The work of sorrow and the new international] / per. s fr. B. Skuratova. Moscow : Logos-altera, Ecce homo, 256 p.
7. Derrida Zh. *Suschestvuyut li gosudarstva-moshenniki?* [Are there fraud states?]. URL : <https://magazines.gorky.media/logos/2003/1/sushhestvuyut-li-gosudarstva-moshenniki.html>
8. Derrida Zh. (2012). *Uhobiografii : Uchenie Nitsshe i politika imeni sobstvennogo* [Ear Biographies: Nietzsche's Teaching and Noun Politics] / per. s frants. i komment. V. E. Lapitskogo. 2-e izd., ispr. St. Petersburg : Machina, 116 p.
9. Derrida Zh. (1998). *Esse ob imeni* [Essay on the name] / per. s fr. N. A. Shmatko. Moskva : Institut eksperimentalnoy sotsiologii ; St. Petersburg : Aleteyya, 192 p.
10. Naumov O. D. (2016). *I. Kant & Zh. Derrida: filosofiya religii kak apologiya razuma* [Kant & J. Derrida: Philosophy of Religion as an Apology of Mind] *Sotsialno-ekonomicheskii i gumanitarnyy zhurnal Krasnoyarskogo GAU*. [Socio-economic and humanitarian journal of the Krasnoyarsk State Agrarian University]. No. 3. 172–181pp.
11. Shkil L. L. (2014). *Fenomen smerti yak tsentralna problema pryntsyphu dekonstruktsii Zhaka Derrida* [The phenomenon of death as the central problem of the principle of the deconstruction of Jacques Derrida]. *Multyversum. Filosofskiyi almanakh* [Multiversum. Philosophical almanac]. Vyp. 6-7. 35–43 pp.

Savonova Anna Ivanivna

PhD in Philosophy,

Lecturer at the Department to Education Management

Lugansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

111 Haharina str., Sievierodonetsk, Luhansk region, Ukraine

THE ETHICAL ASPECTS OF J. DERRIDA'S PHILOSOPHY

The article raises the urgent problem of determining the essence of J. Derrida's philosophy of deconstruction in the positions of ethical categories. The purpose of the article is to study the ethical aspects of J. Derrida's deconstruction in the plane of differentiation of the ghosts of human thinking. The basic planes for analyzing J. Derrida's philosophy are the ontology of difference, the reconstruction of the name of God in religion, the rethinking of death by separating it from evil and combining it with evil being a fear, revealing the essence of evil through fear and trembling with the loss of faith., comparing God and Being. Attention is paid to social deconstruction of justice as an ethical value. The specificity of social ghosts "in knightly armor", which show their own reality in the body of justice, is revealed. It is noted that ghosts separate themselves from the idea of thinking and receive their own body, which terrifies the person. The ghost binds nothingness to being and becomes the veil of one's own idea, the twin of the spirit that follows it in order to demand justice. The concept of justice is defined as an ethical category of value, though it does not separate evil from good but only brings it closer. Fighting ghosts destroys their armor, but not their reality, because the essence of ghosts is in the main ghost - the person as their horror and ghosts of the people as the totality of the horrors. The article focuses on the problem of the naming of God, which itself received an ontological basis in the structure of human language. J. Derrida proposes to decode language in order to bring the ontology of the name of God to the surface. At the same time, ontology destroys religion itself, because logical considerations of ontology do not take place in the plane of faith. God himself a name, though, in fact, he remains nameless. The namelessness of God is the ontology of difference, as the naming of God is the ontology of Being. God never approaches the difference definitively, but only comes closer. Consequently, the philosophy of J. Derrida's deconstruction has the basic purpose of revealing the divinity of difference, though the difference is not identical with God.

Key words: name of God, deconstruction, ghosts, evil, justice, religion, death, faith, fear.

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА СУСПІЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Гордійчук О.О.

МЕНТАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....4

Ісакова О.І.

ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ.....12

Шевель А.О.

РЕАЛІЗАЦІЯ АНТИЕНТРОПІЙНОЇ ФУНКЦІЇ КУЛЬТУРИ
В НЕПЛЮЄВСЬКОМУ БРАТСТВІ.....17

ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ З ЇЇ ОСОБЛИВОСТЯМИ, ЗДІБНОСТЯМИ І ВЛАСТИВОСТЯМИ

Дем'янюк М.Б.

СИНЕРГІЯ ГУМАНІЗМУ, ЕТИКИ ТА ЕСТЕТИКИ
В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ ЯКОВА БУЗИННОГО.....23

Пирог Г.В., Сардаковський Я.А.

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
МОЛОДИХ УКРАЇНЦІВ І ПОЛЯКІВ.....34

Шрагин-Кац А.М.

ФЕНОМЕН ЛЮБВИ В ЗАПАДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ФІЛОСОФІИ
ВТОРОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – НАЧАЛА ХХІ ВЕКА.....40

ФІЛОСОФІЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ АБО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Ведмедєв М.М.

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ НАУКИ.....49

Лосик О.М.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВИМІРИ ФРАНЦУЗЬКОГО
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.....56

Мірошніченко А.А.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ
ТА СИНЕРГЕТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ.....64

Пилипенко С.Г.

ПОЛІЛІНГВІЗМ ЯК ТРЕНД СУЧАСНОСТІ.....70

Савонова Г.І.

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ ЖАКА ДЕРРІДА.....77

CONTENTS

PHILOSOPHY OF SOCIETY AND SOCIAL HISTORY

Hordiichuk O.O.

THE MENTAL PREREQUISITES OF UKRAINE'S INTEGRATION
INTO THE EUROPEAN UNION.....4

Isakova O.I.

PROGNOSTIC STUDIES OF SOCIAL PROCESSES.....12

Shevel A.O.

THE IMPLEMENTATION OF THE ANTI-ENTROPIC FUNCTION OF CULTURE
IN THE NEPLUYEV BROTHERHOOD.....17

PHILOSOPHY OF THE HUMAN PERSON WITH HIS/HER TRAITS, ABILITIES AND CHARACTERISTICS

Demianiuk M.B.

THE SYNERGY OF HUMANISM, ETHICS AND ESTHETICS
IN THE LIFE AND CREATIVITY OF YAKOV BUZYNNYI.....23

Pyroh H.V., Sardakovskiy Ya.A.

THE NATIONAL IDENTITY FEATURES OF THE YOUNG UKRAINIANS AND POLES.....34

Shragin-Kats A.M.

THE PHENOMENON OF LOVE IN WESTERN EUROPEAN PHILOSOPHY
OF THE SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY.....40

PHILOSOPHY OF SPIRITUAL ENVIRONMENT AND INTELLECTUAL PROCESSES

Vedmediev M.M.

THE COMMERCIALIZATION OF RESEARCH
AND ITS IMPLICATIONS FOR MODERN SCIENCE.....49

Losyk Oresta Mykolaivna

SOCIO-POLITICAL DIMENSIONS OF THE FRENCH INTELLECTUAL ENVIRONMENT
IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY.....56

Miroshnychenko A.A.

FEATURES OF DUAL LEARNING IMPLEMENTATION
AND SYNERGETIC METODOLOGY.....64

Svitlana G.P.

MULTILINGUALISM AS A TREND OF MODERNITY.....70

Savonova A.I.

THE ETHICAL ASPECTS OF J. DERRIDA'S PHILOSOPHY.....77

Наукове видання

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

ВИПУСК 3(44) 2019

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Цифровий друк.

Обл.-вид. арк. 8,46. Ум.-друк. арк. 10,23. Зам. № 1219/278

Підписано до друку 02.12.2019. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а

Телефон +38 (0552) 39 95 80,

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.